

**SILESIA
UNIVERSITY**
FACULTY OF PUBLIC
POLICIES IN OPAVA

S
O
C
I
A
L

SP
P

P
A
T
H
O
L
O
G
Y

N
O
I
T
N
E
V
E
R
P

&

2024

VOLUME X | ISSUE 1

**SILESIAN
UNIVERSITY**

FACULTY OF PUBLIC
POLICIES IN OPAVA

Editorial Board

Jitka SKOPALOVÁ (Opava) – Chair of Editorial Board

Esa ALARAUDANJOKI (Rovaniemi), Václav BĚLÍK (Hradec Králové), Orlean BROWN EARLE (Jamaica), Su Lyn CORCORAN (Manchester), Tomáš ČECH (Olomouc), Eros DESOUZA (USA), Kelly EDYBURN (Santa Barbara), Ingrid EMMEROVÁ (Ružomberok), Pamela A. FENNING (USA), Jolana HRONCOVÁ (Banská Bystrica), Junko IIDA (Tsukuba), Kamil JANIŠ (Opava), Monika KRAJČOVIČOVÁ (Sydney), Daniel KUKLA (Częstochowa), Hristo KYUCHUKOV (Berlin), Dagmar MARKOVÁ (Nitra), Rasa MARKŠAITYTĖ (Kaunas), Senaida MEHMEDOVIC (Kansas), Flávia de MENDONÇA RIBEIRO (São Paulo), Irena MUDRECKA (Opole), Beata Maria NOWAK (Warszawa), Alicja PETRASOVÁ (Prešov), Ala PETRULYTĖ (Vilnius), Leslie POPOFF (New York), Ivana ROCHOVSKÁ (Ružomberok), Jitka SKOPALOVÁ (Opava), Gerlinda SMAUS (Saarbrücken), Samuel Y. SONG (Las Vegas), Dariusz STEPKOWSKI (Warszawa), Éva SZABÓ (Szeged), Jiří ŠKODA (Ústí nad Labem), Eva ŠOTOLOVÁ (Prague), Marie VÁGNEROVÁ (Prague), James WALSH (USA)

Editorial Office

Vlasta CABANOVÁ (Opava) – Editor-in-Chief

Marta KOLAŘÍKOVÁ (Opava) – Associate Editor

Kateřina JANKŮ (Opava) – Associate Editor

Lucie CHMELÁŘOVÁ (Opava) – Editorial Assistant

The online version of the journal is available on the following website:

spp.slu.cz

The Journal is indexed in the following international databases:

Central and Eastern European Online Library (C.E.E.O.L.), <http://www.ceeol.com>

EBSCO Publishing, Inc., <http://www.ebsco.com>

Published:

Silesian University in Opava, Faculty of Public Policies in Opava

Bezručovo nám. 885/14, 746 01 Opava, Czech Republic

Company Registration Number:

47813059

Two issues per year

Graphic design:

NAKNAP - reklamní a grafické studio, Jan Knap

Na Krásné vyhlídce 591/10, 748 01 Hlučín, Czech Republic

© Faculty of Public Policies in Opava, Silesian University in Opava, 2024

Journal's title abbreviation: S.P.P.

Registration Number of The Ministry of Culture of the Czech Republic:

E 22348

ISSN 2464-5885 (Online)

CONTENTS

EDITORIAL	7
-----------	---

ARTICLES

SLUŽBY PRO ROZVÁDĚJÍCÍ SE RODIČE – NÁSTROJ ZMOCNĚNÍ ČI ZBEZMOCŇUJÍCÍ PRVEK Martina Cirbusová	11
TRAUMA U DĚTÍ V SOUVISLOSTI S BLÍZKÝMI VZTAHY Leona Jochmannová	29
STŘÍDAVÁ PÉČE A MĚNÍCÍ SE POHLED ÚSTAVNÍHO SOUDU Martin Kornel	45
PŘECHODNÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE JAKO KRIZOVÝ INSTITUT – ZKUŠENOSTI PO 10 LETECH FUNGOVÁNÍ Petr Míchal	65

REPORTS

POTKANI VE TŘÍDĚ: PŘEKRAČOVÁNÍ HRANIC TRADIČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ (INOVATIVNÍ PŘÍSTUPY V PROJEKTOVÉM VYUČOVÁNÍ SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE NA SLEZSKÉ UNIVERZITĚ V OPAVĚ) Lucia Drotárová	87
ZKUŠENOSTI NAŠICH STUDENTEK SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY Z PRAKTICKÉ STÁŽE V ITÁLII Kateřina Janků	95

REVIEWS

RECENZE KNIHY VOLNÝ ČAS: DEFINICE – FUNKCE – DETERMINANTY Olga Kesnerová Řádková	103
--	-----

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

dostáváte do rukou nové číslo časopisu Sociální patologie a prevence. V tomto vydání se v sekci článků a studií zaměřujeme na aktuální problémy českých rodin v krizových situacích. Autoři jednotlivých příspěvků se následně věnují aktuálním trendům v oblasti péče o rodinu a děti, a to v kontextu společenských změn, které přinášejí nové výzvy. V rodinném prostředí negativně působí zejména násilí v blízkých vztazích, které má dalekosáhlý dopad na rodinnou dynamiku a vztahy.

Je třeba zdůraznit, že poznatky o vlivu traumatických událostí na děti procházejí v posledním desetiletí významným rozvojem. Nové diagnostické manuály přinášejí aktualizovaný pohled na diagnostiku a klasifikaci, což otevírá prostor pro lepší identifikaci a léčbu projevů traumatických následků, které se často překrývají s jinými diagnostickými kategoriemi. Správné rozpoznání sociálně patologických jevů v chování dětí je klíčové pro jejich efektivní řešení, a to v souladu s moderními a multidisciplinárními poznatky.

Dále se v tomto čísle zabýváme složitostmi spojenými s rozpadem rodiny, který odborníci považují za jedno z nejnáročnějších období lidského života. Mnoho rodin v krizi nezvládá náročnou situaci samostatně a potřebuje externí podporu, protože rozvod destabilizuje mnoho oblastí života jedince. Ačkoliv se rodiče často soustředí na právní aspekty rozvodu, realita ukazuje, že se situace dotýká také psychické, ekonomické a sociální sféry, což jsou klíčové oblasti adaptace po rozvodu, s nimiž se musí členové rodiny vyrovnat. V této oblasti přibližuje autorka specifické podmínky služeb určených pro rozvádějící se rodiče a ukazuje, že mohou být buď nástrojem posílení rodičů, nebo naopak prvkem oslabujícím jejich rodičovské kompetence a rozhodovací autonomii.

Stoupající rozvodovost zvyšuje také potřebu přizpůsobit podmínky dětem tak, aby co nejméně negativně vnímaly rozpad rodičovského páru. Zvláště významným fenoménem se v tomto kontextu stává střídavá péče, která je v současnosti soudy stále častěji nařizována. Zatímco zahraniční studie často zdůrazňují převažující pozitiva střídavé péče, české zdroje nabízejí odlišný pohled, což otevírá otázku, proč se výsledky zahraničních výzkumů liší od našich.

V poslední části studií se věnujeme institutu přechodné pěstounské péče, který v České republice zaznamenal od roku 2013 značný rozvoj a stal se dominantní formou krizové péče o novorozence a malé děti. Současně se zamýšlíme nad situací rodičů, jejichž děti jsou dočasně svěřeny do pěstounské péče. Těmto rodičům je zapotřebí poskytovat podporu k úpravě jejich životní situace, aby mohli své děti převzít zpět do péče. Autor příspěvku však upozorňuje, že současné právní rámce jsou v tomto ohledu nedostatečné, a navrhuje nutné změny.

V části zaměřené na inspiraci uvádíme příklady dobré praxe, mezi nimiž se seznámíte s inovativním projektem Potkani ve třídě, který má za cíl posílit vztah dětí a dospívajících k přírodě prostřednictvím zážitkového vzdělávání. Tento projekt, realizovaný pedagogy Fakulty veřejných politik Slezské univerzity v Opavě, překračuje tradiční hranice vzdělávání a přispívá k boření stereotypů.

Na závěr se s vámi studentky speciální pedagogiky podělí o své zkušenosti z praktické stáže v Itálii. V sekci recenzí vám pak představíme novou knihu Volný čas: definice – funkce – determinanty.

Přejeme vám inspirativní a podnětné chvíle při čtení tohoto aktuálního nového čísla a vydání.

Vlasta Cabanová

	ARTICLES	
--	-----------------	--

SLUŽBY PRO ROZVÁDĚJÍCÍ SE RODIČE – NÁSTROJ ZMOCNĚNÍ ČI ZBEZMOCŇUJÍCÍ PRVEK

SERVICES FOR DIVORCING PARENTS – AN EMPOWERMENT TOOL OR DISEMPOWERING ELEMENT

Martina Cirbusová¹

Abstrakt

Období rozpadu rodiny je považováno odborníky za jedno z nejtěžších období v životě člověka. Rozvod přináší do života jednotlivce destabilizaci všech oblastí života. I navzdory tomu, že rodiče často přemýšlejí o právní rovině rozvodu, velice brzo se začnou objevovat další aspekty a dopady v rovině psychické, ekonomické, sociální apod., se kterými se musí jednotliví členové rodiny vypořádávat. Na pozadí rozpadu rodiny se tento článek snaží rozebrat, jak služby, které jsou rodičům v tomhle období života nabízeny, buď usnadňují nebo oslabují využití jejich rodičovských kompetencí, resp. kdy si rodiče zachovávají nebo naopak ztrácejí autonomii v rozhodování. Vzhledem k tomu, že právní úprava rozvodů v České republice prochází úvahami o novelizaci, a že stále častěji zaznívá volání po aktivním zapojení rodičů do rozhodování, nastoluje článek naléhavou otázku: Umožňují současné podpůrné systémy rodičům činit vlastní rozhodnutí, nebo naopak podporují spoléhání se na názory odborníků a zavedené autority a tím je zbezmočňující? Jako příklad dobré praxe bude představena nabídka služeb poskytovaných Mediačním a edukačním centrem v Brně, které při práci s rozvádějícími se rodiči nabízí maximální míru sebeurčení při dělání vlastních rozhodnutí.

Klíčová slova

zmocnění, uznání, rozvod, rozchod, konflikty v rodině, destabilizace, autonomie, služby na pomoc rodinám, sebeurčení

Abstract

The family break-up is considered by experts to be one of the most difficult periods in a person's life. Divorce brings destabilization to all areas of an individual's life. Even

¹ Mediační a edukační centrum, Centrum sociálních služeb Brno, příspěvková organizace

though parents often think about the legal aspects of divorce, very soon other aspects, and effects in the psychological, economic, social, etc. aspects begin to emerge, which the individual family members must deal with. This article seeks to analyse, in the context of family breakdown, how the services offered to parents at this time in their lives either facilitate or undermine the use of parental authority, or when parents retain or lose autonomy in decision-making. Given that the legal regulation of divorce in the Czech Republic is being considered for revision and that there are increasing calls for active parental involvement in decision-making, the article raises an urgent question: Do the current support systems allow parents to make their own decisions, or do they encourage relying on the opinions of experts and established authorities and so disempower them? As an example of good practice, the services offered by the Mediation and Education Centre in Brno will be presented, which offers parents the maximum degree of self-determination and support in making their own decisions when working with divorcing parents to cope with such a challenging situation.

Keywords

empowerment, recognition, divorce, separation, family conflict, destabilization, autonomy, family support services, self-determination

ÚVOD

Období rozpadu rodiny je obrovskou zátěží nejen pro rodiče, kteří procházejí rozpadem partnerského nebo manželského svazku, ale pro rodinu jako celek. Právě s vědomím složitosti rozpadu rodiny nabízí pomáhající profesionálové pomoc v různých oblastech, do kterých rozpad rodiny zasahuje. V České republice již v dnešní době můžeme nalézt celé spektrum služeb, které přicházejí s nabídkou pomoci jednotlivým členům rodiny nebo rodině jako celku.² S rozvíjejícími se znalostmi v oblasti dopadů konfliktů na lidskou interakci nebo zdravý vývoj dítěte se rozvíjejí také tyto služby a jejich rozšíření je větší nejenom co se jejich zaměření týče, ale také pokud jde o jejich zastoupení v různých regionech (Aperio, 2024). Tyto služby můžeme dělit jednak z pohledu cílové skupiny – tzn. pro koho jsou určené – jednotlivce, páry, manžele, rodiče, děti nebo celou rodinu (Brzobohatý a Cirbusová, 2020). Případně je můžeme dělit podle kritéria intenzity zásahu – najdeme zde služby, které počítají spíše s jednorázovou pomocí, zatímco jiné služby doprovází jednotlivce nebo rodiny klidně i roky (Cirbusová, Kozoňová a Nováková, 2023). Lze vybírat také mezi službami bezplatnými a hrazenými, ať už částečně nebo celkově.

² Např. v soudním okrese Brno město zahrnuje seznam poskytovatelů odborné pomoci 5 subjektů (Justice.cz, 2024a), v soudním okrese Brno-venkov zahrnuje seznam poskytovatelů odborné pomoci devět subjektů (Justice.cz, 2024b).

Při úvaze nad tím, co způsobuje rostoucí nabídku služeb, by se dalo přemýšlet o tom, že nabídka reaguje na poptávku. Tzn., že jednotlivé služby vznikají z důvodu sílící poptávky ze strany rodičů, kterých se rozpad rodiny týče. V současné době ale neexistuje výzkum, který by tento trend prokázal. Z praxe však můžeme vysledovat trend, který reaguje na poptávku systému v podobě soudní soustavy, která čím dál intenzivněji apeluje na rodiče, aby převzali odpovědnost za hledání řešení jejich situace a pokusili se přijít s vlastním návrhem řešení, než aby se soudili. Jak upozorňují sami soudci, ingerovat do soukromí rodiny a nastavovat budoucí uspořádání rodiny v zájmu dítěte dokážou mnohem lépe rodiče, kteří znají realie svého života než soudci, kteří se můžou jenom domnívat na základě „podkladů“, které jsou jim předloženy (Polák, 2020). Za tím účelem tak soudy často rodičům doporučují nebo nařizují spolupráci s různými odborníky z oblasti psychologie, komunikace apod.³ Dokonce i připravovaná novela civilního práva počítá s tím, že by se nemělo jednat pouze o nahodilou praxi jednotlivých soudů, ale o systémovou změnu (PSP ČR, 2024). Nejsou to tedy primárně rodiče, kteří by zvyšovali poptávku po službách, ale bývá to spíše systém rodinného práva, který se snaží rodiče odklánět od autoritativního rozhodování, a tím pádem hledat mezi pomáhajícími profesionály takové služby, které dokážou rodině pomoci. Současné rodinně-právní soudnictví je tak charakteristické jednak odklonem od přístupu, který byl historicky vystavěn na hledání „viníka“, který by měl být za rozpad rodiny potrestán. Současně, je tato změna doprovázená přenášením odpovědnosti za hledání řešení nastalé situace zpátky do rukou rodičů (Brzobohatý, 2022). Trend odklonu od autoritativního zásahu do soukromí rodiny v době rozpadu se českým soudnictvím nese posledních cca 10 let. Zejména se zaváděním interdisciplinární spolupráce podle tzv. Cochemského modelu se soudy čím dál častěji začaly odklánět od historického způsobu souzení rodinných věcí (Brzobohatý, Cirbusová a Rogalewiczová, 2015). Tato změna se ale netýká jenom soudců – patrné jsou změny také v oblasti sociálně-právní ochrany dětí a také v oblasti služeb. S tímto sílícím trendem nám ale vyvstávají další otázky. Jednak, zda přesunem rodičů ze soudní soustavy k pomáhajícím profesím opravdu dochází k odklonu od autoritativního rozhodování. Tzn., zda se můžeme spolehnout, že jsou služby v současné době připravené nabídnout takovou pomoc a podporu, která bude vystavěna na principech sebeurčení a autonomie rodičů, a tím pádem bude umožňovat rodičům aktivně převzít rozhodování v otázkách svého života do svých rukou. Druhou otázkou pak zůstává, zda jsou na odklon od autorit připraveni i rodiče (Justiční Akademie, 2022). V situaci, kdy nejsou schopni parametry budoucího uspořádání jejich rodiny nastavit sami, obrací se na soud a doufají v nalezení spravedlivého řešení ze strany autority v osobě soudce. Spoléhání se na autority je zejména v postkomunistických zemích ještě pořád silně zakořeněnou tendencí. Významnou proměnnou při úvahách o odklonu od autoritativního rozhodování soudů je právě hluboce zakořeněný prvek „odkazování se na autority“, který ani po několikáté dekádě svobody z uvažování mnohých lidí nevyvymizel. Jednotlivci jsou pak často přesvědčení, že za ně dokáže jejich budoucnost lépe rozhodnout např. autorita v podobě soudce, a ne oni sami.

³ K tomu viz např. projekt realizovaný v různých soudních okresech pod názvem Sdílené rodičovství – dostupné online z: www.sdilenerodicovstvi.cz.

Na škále pomoci, kterou rodiny při rozpadu potřebují, se nacházejí jednak ty, které pomoc vůbec nepotřebují, protože celou situaci zvládnou jak po právní, tak ekonomické nebo psychické stránce. Pak jsou zde tací, kteří se v určitém okamžiku (zpravidla na doporučení) obrátí na nějakou ze služeb, které rodinně-právní systém nabízí – ať už je to advokát, nebo mediátor, případně terapeut. A v neposlední řadě jsou zde rodiny, které v rodinně-právním systému setrvávají delší dobu. Pro účely tohoto článku, budeme pro tyto rodiny používat označení „konfliktní rodiny“. Jedná se o takové rodiny, jejichž vztahy (užší nebo širší) doprovází zpravidla dlouholetý vleklý konflikt a jejich motivace spolupracovat se službami je navíc zpravidla tímto konfliktem ochromena (Justiční akademie, 2022). Jde tedy o rodiny, které nedokážou neshody řešit vlastními silami, a které pro udržení jejich provozu potřebují větší nebo menší míru podpory ať už ze strany státu, v podobě soudní soustavy anebo systému sociálně-právní ochrany dětí, případně v podobě podpory různých profesionálů z oboru psychologie, sociálních služeb, či medicíny. Státní, neziskový nebo soukromý sektor se snaží reagovat na potřeby těchto rodin nabídkou obrovského množství služeb. Právě u těchto rodin, je pak největší otázkou, do jaké míry tyto služby kompetence jednotlivých členů rodiny posilují, resp. napomáhají jejich znovuobnovení, a do jaké míry je v dělání vlastních rozhodování nahrazují. Jinými slovy, umožňují současné podpůrné systémy rodičům činit vlastní rozhodnutí, nebo naopak podporují spoléhání se na názory odborníků a zavedené autority?

Cílem tohoto článku je jednak zodpovězení výše položených základních otázek a současně představení služeb, které při nabídce podpory rodičům kladou jako jeden z hlavních principů právě hodnotu sebeurčení. Představeny budou služby Mediačního a edukačního centra v Brně (dále jen MEDUC) (MEDUC, 2024), avšak nikoliv pouze z pohledu procesního, ale zejména metodického a metodologického. Důraz bude kladen zejména na odlišení této nabídky služeb od jiných služeb způsobem, kterým MEDUC přistupuje k nahlížení na konflikt a dopady konfliktu na lidskou interakci. MEDUC patří mezi poskytovatele služeb, kteří při své práci aplikují principy transformativního modelu (Brzobohatý, 2024; Cleven a Saul, 2021; Simon a West, 2022), který umožňuje rodičům zachovat plnou autonomii a současně a díky tomu podporuje aktuální snahy rodinně-právního systému v znovuobnovení rodičovské akceschopnosti a nenahrazování jejich rozhodování.

Metodologicky představuje článek kritickou analýzu principu sebeurčení v procesech nabízených rodičům rodinně-právním systém. Skrze případovou studii (Mareš, 2015; Chrastina, 2019) reflektuje konkrétní dopady autoritativního působení jednotlivých služeb a komparativním přístupem se službou MEDUC poukazuje na příležitosti autonomního rozhodování rodičů v otázkách jejich budoucnosti.

Rozvod nejen jako záležitost práva

Rozpad rodiny byl historicky vnímán jako stigma nebo selhání. Soudní systém měl dlouhá léta za úkol najít viníka, který bude za rozpad rodiny potrestán a za tím účelem potřeboval shromáždit důkazy, které měly viníka odhalit. Celospolečensky byl rozpad

rodiny nepřijatelnou událostí v životě člověka (Brzobohatý a Cirbusová, 2022). Velkou roli v tomhle vnímání historicky sehrávala církev, která se k rozpadu rodiny stavěla vždy negativně. Podle Dokumentů Tridentského koncilu (2015) byla nerozlučitelnost a svátost manželství, z něhož jediným únikem byla smrt, prohlášena za nevyvratitelné dogma již v roce 1563. K výraznějšímu průlomů v otázce rozvodů později dochází až patentem Josefa II. z roku 1783, ve kterém je manželství definováno jako občanská smlouva a uznává se v něm rozvod od stolu i lože (Tureček, 1940). V Československu byl pak rozvod jako jediná možnost zániku manželství za života manželů uzákoněn až v roce 1950 (Česko v datech, 2016). Z pohledu státu, byla ale nadále kompletní rodina jednotkou, ve které se o sebe dokázali jednotlivci navzájem postarat a současně vychovat budoucí občany, základem (Lišková, 2022). Jak můžeme na historickém vývoji vidět, rozpad rodiny byl odpradávná velice komplikovaný a nelehký proces. V rovině právní několik staletí probíhající ukotvování jednotlivých náležitostí rozpadu rodiny, od vyživovací povinnosti, přes vypořádání majetku až po nastavení budoucí péče o děti, bychom v dnešní době mohli označit za stabilizované. Mnohem intenzivnější debaty než v rovině právní, probíhají ale mezi odborníky v dalších oblastech, např. psychologii. Díky mnoha výzkumům můžeme dnes erudovaně diskutovat na téma dopadů rozpadu rodiny na jeho jednotlivé členy např. z pohledu psychosociálního (Hamplová a Trusínová, 2018; Fučík, 2016; Kotková a Lacinová, 2016; Lacinová, 2011). V případě rozpadu rodiny totiž nestačí pouze právně upravit budoucí uspořádání rodiny, je rovněž nezbytné uvažovat o dopadech na psychiku jednotlivce, uvažovat o dopadech konfliktu a rozpadu rodiny na zdravý vývoj dítěte, zvažovat ekonomické dopady, pracovat s narušenými širšími sociálními vazbami apod. Destabilizace základních prvků života jednotlivce se promítne v mnoha oblastech, které jsou již dnes zmapovány, a na které přichází nabídka pomoci ze stran mnoha odborníků.

Případová studie

Pro potřeby tohoto článku můžeme uvažovat o rodině Moravcových. Manželé spolu žili přes deset let, za dobu manželství se jim narodily dvě děti, dnes ve věku 3 a 7 let. Rodiče bohužel po deseti letech vztahu přicházejí do bodu, kdy si další společné soužití nedovedou představit a díky mnoha ublížením přistupují k rozvodu. Rodiče bohužel nejsou schopni svou situaci vyřešit smírně, a proto se obrací na soud. Velice záhy poté, co rodiče podávají žádost o rozvod a chtějí upravit budoucí péči o děti, čelí reakci systému, kterou nečekali. Subjekty, se kterými se rodiče setkávají, se jim zjednodušeně řečeno snaží vysvětlit, že bude mnohem lepší se domluvit než soudit. V rámci schematicnosti můžeme říct, že se rodina Moravcových setkává s pětici subjektů.⁴ Orgán sociálněprávní ochrany dětí (OSPOD), při prvním kontaktu představuje svoji expertní roli a edukuje rodiče o tom, jaké mají teď možnosti, a že bude ideální, aby se domluvili. ADVOKÁT vstupuje

⁴ S těmito subjekty počítá většina soudních okresů, ve kterých byla nastavena tzv. interdisciplinární spolupráce. Při podrobnějším prostudování většiny procesních manuálů v těchto soudních okresech můžeme konstatovat, že pětice zmíněných subjektů figuruje ve většině z nich. Pro ilustraci, procesní manuál soudního okresu Brno-venkov zde – https://justice.cz/documents/21849/2071499/Průběh+řízení+ve+věcech+péče+soudu+o+nezletilé+děti_v1.pdf/b85178d7-53fc-48d4-b6ba-4e8b69a4cb76.

na každou ze stran rodičů a edukuje svého klienta o tom, jak dál postupovat, a že by bylo nejlepší se s druhou stranou domluvit. SOUD očekává od rodičů, že se v zájmu prokázání svých rodičovských kompetencí domluví, protože dohoda je vždy lepší než souzení. V PORADNĚ, kam byli rodiče doporučení na první schůzce s OSPOD, s nimi experti pracují na zvládnání nově nastavených pravidel v jejich životech a snaží se pomoci rodičům k domluvě. MEDIÁTOR, se kterým se rodiče setkávají poté, co soud zjistil, že nestačilo pouze důrazné upozornění, aby se rodiče domluvili, se snaží přimět strany k dohodě. Všechny subjekty tak edukují rodinu o NEZBYTNOSTI a VÝHODÁCH smírného řešení situace, o nutnosti převzetí zodpovědnosti za hledání řešení zpátky do vlastních rukou, o nutnosti přistupovat k řešení situace kompetentně a v duchu naplňování všech aspektů rodičovské odpovědnosti, o fatálních dopadech konfliktu na zdravý vývoj jejich dítěte apod. Rodiče Moravcovi tak čelí opakované snaze všech subjektů o to, aby se domluvili. Rodiče Moravcovi ale ví, že kdyby se domluvit uměli, tak se nesoudí. Na soud se obrátili právě proto, že nebyli schopni jakékoliv domluvy, protože když se o to pokusil jeden nebo druhý, tak to vždy ztroskotalo. Z pohledu rodičů Moravcových, právo, které v současné době představuje asi největší stabilitu v otázkách rozvodu a uspořádání péče, jako by přestávalo být relevantní, protože do popředí vstupují jiné vědní obory. Na rodiče Moravcovy je vyvíjen tlak z pozic vývojových potřeb dítěte, jsou odkazováni na práci na zlepšení jejich komunikace, je apelováno na uvědomění si fatálních dopadů jejich konfliktu na zdravý vývoj jejich dětí apod. Zjednodušeně by se dalo říct, že je do popředí spíše, než „paragrafové znění rozvodu“ předsouván apel na jejich lidskost, rodičovství a jejich role ve společnosti.

Jinou perspektivu nám v příběhu Moravcových můžou nabídnout jednotliví profesionálové, kteří se rodině snaží pomoci. Základní otázkou, kterou bychom mohli každému ze subjektů položit, je, zda při práci s rodinou věří v jejich kapacity zvládat situaci vlastními silami, anebo pracují od počátku s hypotézou, že konflikt tyto kapacity znehodnocuje, takže potřebují „experta“, který jim v tom pomůže. (Folger, 2020)

Pro pomáhající profesionály je při práci s rodinou v konfliktu velice snadné podlehnout direktivním impulsům, které můžou mít nejrůznější podobu. Od snahy klienty ochránit, resp. pomoci jim předejít nejrůznějším situacím, přes strategické dotazování, díky kterému přebíráme vedoucí roli v rozhovoru a získáváme tak výjimečné mocenské pozice. Často si nárokujeme monopol na významy, zejména v oblastech, které definují naši profesi a aplikujeme paternalistické nebo disciplinární postupy (Brzobohatý, 2024). Tím, jak sami definujeme produktivní výsledek, přebíráme zodpovědnost za dosažení požadovaného výstupu. Vyžadujeme tak de facto nahrazení principu soukromého uspořádání principem veřejného uspořádání.

Pokud ale chceme, aby to byli právě rodiče Moravcovi, kdo bude dělat vlastní rozhodnutí, neměli bychom spíše hledat cestu, jak jejich kapacity nenahrazovat, ale znovuoobnovovat? Pokud soudní systém spolu s připravovanými legislativními změnami apeluje na rodiče, že by to měli být primárně oni, kdo převeze otežbu rozhodování, neměli bychom v pomáhajících profesionálech nalézt jenom jiný zdroj autoritativního rozhodování. Role pomáhajících profesionálů by v tomhle scénáři měla být schopna reflektovat jakou

míru autority aplikuje na rodiče a zda se nestává pouze jiným subjektem, na něhož se přenesla odpovědnost za hledání řešení (místo soudů to budou pomáhající profese). Pro zodpovězení těchto otázek nám může pomoci uvědomění si toho, co dělá konflikt s lidskou interakcí a v čem chceme rodinám v rozpadu pomáhat. Zda budeme nahrazovat jejich rozhodování nebo jim pomáhat v dělání vlastních rozhodnutí.

Teorie konfliktu

Jedna z perspektiv, která nám může pomoci uvažovat o míře zachování práva na sebeurčení při práci s rodinou, jsou různé teorie konfliktu. Každá ze zmíněných služeb, které nabízí formu podpory rodině v době krize, pracuje (vědomě nebo nevědomě) s jinou teorií konfliktu. V zásadě bychom mohli uvažovat o třech základních teoriích – teorii moci, teorii potřeb a zájmů, a teorii práv (Bush a Folger, 2005; Della Noce, Bush a Folger, 2002; Folberg, Milne a Salem, 2004). Každá z těchto teorií přistupuje k otázce konfliktu a toho, co strany v konfliktu potřebují, z jiného úhlu pohledu. Současně, je nutné si uvědomit, že teorie konfliktu nám nabídnou jinou perspektivu také z pohledu člověka zasaženého konfliktem, z pohledu intervenující osoby a nabídky, se kterou intervenující osoba přichází. Z pohledu klienta, který je konfliktem zasažen, se zpravidla pochopení toho, co je to konflikt a jaké jsou mé potřeby v konfliktu, přelévá mezi všemi třemi teoriemi. Můžeme to vidět už při samotném rozhovoru s klientem, který často začíná mluvit o tom, že „*má na něco právo*“, nebo že některé věci „*nejsou správně nebo spravedlivé*“ nebo že je „*něco v jeho zájmu*“. V případě klienta je zpravidla jedno, zda vidí svůj konflikt spíše jako zápas o moc, spravedlnost nebo naplnění svých zájmů. Nemělo by to tak ale být z pohledu intervenující osoby, a už vůbec ne nabídky, se kterou intervenující osoba do konfliktu vstupuje. Každý profesionál by měl mít vyjasněno, jak vnímá konflikt a co činí s lidskou interakcí, resp. s čím potřebují strany v konfliktu pomoci (Folger, 2020). Stejně tak nabídka intervenující osoby by neměla být jenom odrazem očekávání klienta ale vyjasněním hodnot a základních premis, na kterých nabízená služba stojí.

Z perspektivy, kterou nám o konfliktu nabízí teorie zájmů a potřeb, se bude intervenující profesionál snažit tyto zájmy a potřeby spolu se stranami definovat a hledat možnosti jejich naplnění u obou stran. Stav, který má být výsledkem pomoci stranám, je transakce spočívající ve výměně, získávání či vzdávání se statků hmotné či nehmotné povahy (Folberg, Milne a Salem, 2004). Dosažení kompromisu by mělo být klíčovým snažením pomáhajících profesí (Brzobohatý et al., 2022). Je pak v rukách intervenující osoby, jakým způsobem k dosažení takového kompromisu u stran dospěje. Riziko uplatnění direktivních postupů ze strany intervenující osoby, které nebudou zohledňovat autonomii stran, je z podstaty celé této teorie konfliktu velice vysoké. Následkem toho klesá i pravděpodobnost naplnění práva na sebeurčení ze stran klientů.

Uvažování o konfliktu z pohledu práv je typické pro právní profese (Macková, 2001; Schelle a Schelleová, 2005). Cílem snažení každého profesionála při uvažování o konfliktu z pohledu této teorie pak bude naplnění práv klienta. Jsou to právě rodinní advokáti, kteří se pod vlivem této teorie snaží zajistit naplnění práv svého klienta v soudních sporech.

Výsledkem takového snažení je často převzetí odpovědnosti za hledání řešení z rukou klienta, a tudíž i práva na sebeurčení. Pokud bude rodinně-právní systém dále apelovat na odklon od autoritativního rozhodování v rodičovských sporech, čeká změny v rodinně-právní advokacii i Českou advokátní komoru.

Uvažovat o konfliktu z pohledu teorie moci a současně zvažovat sebeurčení jako jeden z klíčových principů je z podstaty teorie moci vyloučené. Teorie moci uvažuje o konfliktu jako o souboji o moc nebo převahu. V případě rozvodů můžeme tento přístup vidět spíše u klientů (zejména u konfliktních rodin), než u pomáhajících profesionálů. Profesionálové, kteří by měli klientům pomáhat podle této teorie, žádným způsobem nemůžou naplnit principy Sdíleného rodičovství (Pemová a Ptáček, 2020) jakožto jednoho z trendů, který doprovází současnou změnu české rodinné justice. Tento trend potvrzuje i Ústavní soud, který se v odůvodnění svého nálezu (nález sp. zn. I. ÚS 847/22) na principy Sdíleného rodičovství odkazuje.

Transformativní přístup

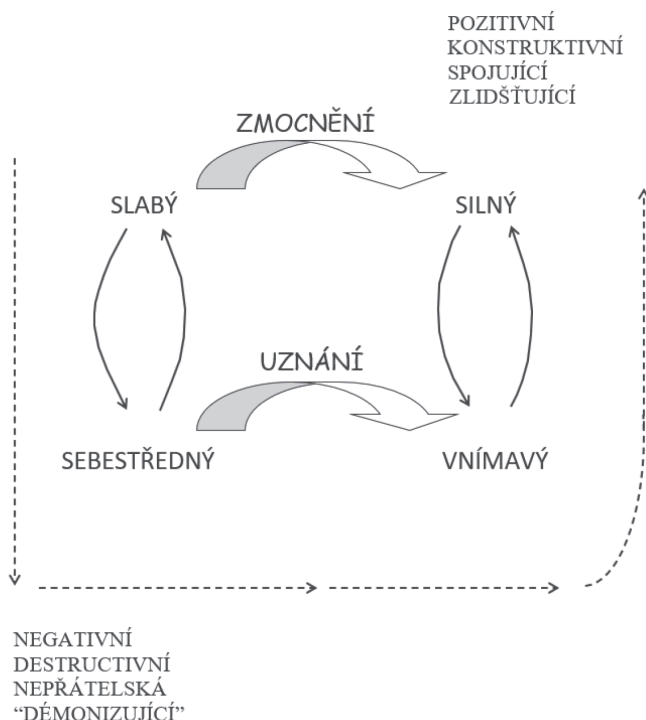
Jiný pohled na teorii konfliktu nabízí transformativní přístup. Své kořeny má ve Spojených státech, kde se zhruba před 30 lety dva významní odborníci, J. P. Folger a R. A. B. Bush rozhodli podívat na konflikt z jiné perspektivy a nabídnout tedy i jinou odpověď na otázku, co konflikt pro lidi znamená (Bush a Folger, 2005). Transformativní přístup nahlíží na konflikt jako na krizi lidské interakce (Della Noce, 2010). Podle této teorie největší frustrace lidí v konfliktu nepramení z nenaplněných práv nebo nezajištěných zájmů, ale z toho, že konflikt lidi vede, a často dokonce nutí chovat se k sobě a k ostatním způsobem, který je jim nepříjemný a dokonce odpudivý. Konflikt lidi odcizuje od jejich pocitu vlastní síly a jejich pocitu spojení s ostatními a tím narušuje a podkopává jejich vzájemné vztahy jako lidských bytostí (Folger, Bush a Della Noce, 2010). Konflikt u zúčastněných stran dočasně oslabuje schopnosti řešit konfliktní situace konstruktivně. Pomáhající profesionálové jim ale mohou napomoci obnovit kapacitu individuálně jednat a brát v úvahu perspektivu a potřeby ostatních (Brzobohatý, 2024). Pokud je tedy pro lidi v konfliktu největší překážkou samotná destruktivní interakce, pak pomoc, kterou jim můžeme nabídnout, bude směřovat k obnovování konstruktivních interakcí, jež jsou přirozeným výchozím stavem lidských bytostí jako *zoon politikon*. V takovém případě pak jenom strany definují, co je úspěch a jaký výstup spolupráce se službou je pro ně cenný. Transformativní přístup proto nehledá společný zájem nebo potřeby stran, ale nahlíží na jejich interakci a snaží se jim pomoci překonat tzv. destruktivní spirálu konfliktu (Bush, 2023). Jedná se o situaci, ve které strany vystupují ve svých interakcích relačně slabí a sebestřední. Projevuje se to zejména jejich neochotou naslouchat druhému, uzavřeností a mnohem větším odstupem od všeho, co druhá strana nabízí nebo diskutuje. Relační slabost je pak typická ochromenou možností dělat vlastní rozhodnutí, dezorientací v tom, co všechno je potřeba diskutovat, nebo o čem všem je aktuální situace, neschopností vyjasnění nebo vysvětlení vlastních představ, případně úplné ztráty víry ve vlastní hodnotu (Simon a West, 2022; Della Noce, 2010; Bush a Folger, 2005). Úkolem intervenujících

profesionála je pak skrze tzv. posuny ve zmocnění a uznání pomoci nabýt zpátky pocit vlastní síly a otevřenosti vůči druhé straně – viz obr. 1. Cílem posunů ve zmocnění je pomoci a podpořit strany v pokusech o jejich vlastní rozhodování (posun od slabosti k síle), zatímco cílem posunů v uznání je pomoci a podpořit strany v úsilí o pochopení druhého (posun od sebestřednosti k otevřenosti) (Bush a Folger, 2010).

Účelem tohoto článku ale není představení celé teorie a metodologie transformativního přístupu, ale nabídnutí jiné perspektivy v otázce vnímání kapacit rodičů, kteří se ocitli v krizi. Transformativní přístup totiž pracuje s apriorní důvěrou v lidské kapacity a žádným způsobem se nesnaží tyto kapacity nahradit. K jednotlivcům přistupuje jako k lidem, kteří dočasně ztratili svoji schopnost dělat vlastní rozhodnutí a úkolem profesionála je pak pomoci znovuobnovit tyto kapacity. Za primární zdroje transformace konfliktu (Folger, Bush a Della Noce, 2010) přitom transformativní přístup považuje jednak **LIDSKOST**, tedy esenciální schopnost jednat, slušnost a soucit lidských bytostí a současně **VZTAHOVOST**, tedy vrozenou schopnost integrovat svou potřebu být aktivním činitelem vlastního života (autonomie) a vnímavost (empatii) – tedy schopnost brát ohledy na druhé. Když jsou lidé vystaveni výzvě v podobě intenzivního konfliktu, jednají na základě vrozeného morálního kompasu, který tyto kapacity aktivuje (Bush a Folger, 2005; Folger, Bush a Della Noce, 2010).

Pokud bychom rezignovali na obnovení interakcí mezi stranami, resp. nepokusili se zvrátit negativní cyklus jejich interakce, a pokud strany neobnoví pocit vlastní síly a určitý stupeň pochopení druhého, tak je nepravděpodobné, že by se mohly tzv. „posunout dál“. Bez změny v konfliktní interakci mezi stranami zůstávají strany ochromeny i když je dosaženo dohody v konkrétních otázkách. Důvěra stran ve vlastní schopnosti zvládat životní výzvy zůstává oslabena a jejich schopnost důvěřovat druhým ohrožena (*disempowered*). Výsledkem pak může být trvalé poškození schopnosti stran fungovat ať už v rodině nebo společnosti (Bush a Folger, 2010).

Z pohledu celkové transformace rodinně-právního systému v ČR, kdy se celý systém snaží zdůraznit nezbytnost aktivního zapojení rodičů tak, aby nebyli pouze pasivními účastníky dění kolem nich (kdy rodiče často pouze přihlíží snažení všech zapojených subjektů – soudů, advokátů, OSPODů, psychologů apod.), je transformativní přístup přesně tím, který tento proud následuje. Přináší hodnotová východiska, která jsou zaměřená nejen na řešení, ale na znovuobnovení kapacit, díky kterým bude možné očekávat v budoucnu vyšší míru akceschopnosti rodičů v otázce hledání vlastních řešení než obracení se na autority (Bush, 2013).

Obr. 1 Schéma průběhu konfliktní interakce v transformativní teorii

Zdroj: vlastní zpracování dle (Bush a Folger, 2005, s. 55)

Mediační a edukační centrum v Brně

Příkladem dobré praxe, která naplňuje výše popsané principy, je praxe MEDUC v Brně, které poskytuje v oblasti rodinných sporů tři typy služeb – mediaci, edukaci a koučink (MEDUC, 2024). Tyto služby se liší svým cílem, zaměřením, cílovou skupinou, nebo metodou práce. Může se jednat o spory mezi partnery, manžely, spory rodičů týkající se dětí, ale i o spory mezi rodiči a dětmi nebo mezi různými členy rodiny. Nabízí pomoc při rozpadu rodin, v době řešení otázek spojených s další podobou péče o děti, nastavení kontaktu s dětmi, ale také jako prevenci v době, kdy se v rodině objeví pouhé zárodky krize. I navzdory tomu, že se jedná o odlišné služby (viz tabulka níže), základní principy jejich poskytování jsou ukotveny v transformativním přístupu. MEDUC nabízí služby vystavěné na transformativních principech, což znamená, že všichni zaměstnanci MEDUC pracují s konfliktem jako s krizí interakce, kterou mají možnost strany překonat, a s rodiči jako s těmi, kdo mají kapacity tuto krizi překonat. Konflikt rodiče nedefinuje, proto cílem každé ze služeb je podpořit u stran možnosti transformace konfliktu, a to skrze podporu úsilí stran dosáhnout zmocnění a vzájemného uznání (viz obr. 1).

MEDIACE⁵ je neformální a dobrovolný proces, při kterém mediátor, nestranná třetí osoba, usnadňuje stranám v konfliktu vést konstruktivní rozhovor v neutrálním prostředí. Jako celek má mediace v MEDUC rodičům napomáhat v tom, aby při rozhodování zohledňovali a reflektovali zájmy, potřeby a přání svých dětí. Účelem mediace je umožnit všem účastníkům mediace sdělit svůj pohled, slyšet a zvážit pohledy ostatních účastníků a následně využít možnost učinit rozhodnutí, které strany považují za správné nebo nejlépe odpovídající jejich situaci. Mediátoři tohoto účelu dosahují reflektováním výroků všech stran, shrnováním a strukturováním tematických linií rozhovoru a průběžným zvýrazňováním příležitostí pro rozhodnutí a ověřováním záměrů všech stran. V mediaci spočívá moc rozhodovat pouze v rukou stran konfliktu (rodičů a dětí, resp. jiných osob, které se mediace účastní). Role mediátora zahrnuje, mimo jiné, pomoc stranám ve vedení rozhovoru, v podpoře každé strany při sdělování a přijímání informací, v pomoci vyjasnit podstatu sporu a s ním související témata a/nebo v podpoře stran získávat větší přehled a orientaci v situaci, v dostupných možnostech a v rozhodnutích, která chtějí učinit. Pokud se tak rodiče rozhodnou, napomáhá jim mediátor také s písemným nebo jiným zachycením výstupů mediace. Rodinná mediace v MEDUC je navržena jako praxe zahrnující děti. To především znamená, že v ní vytváří prostředí, v němž mohou rodiče aktivně zvažovat jedinečné potřeby svých dětí, a současně umožnit dětem ovlivnit svou budoucnost, včetně aktivního zapojení do plánování této budoucnosti.

EDUKACE⁶ je forma poradenského procesu i konkrétní fáze některých soudních řízení při péči o děti (rozhodování o podobě péče, styku rodičů s dětmi nebo určování výživného). V takovém případě se rodiče po zahájení řízení, často ještě před prvním jednáním u soudu dostaví na edukaci do MEDUC. Účelem edukace v MEDUC je informovat rodiče o rozpadu rodiny po právní a praktické stránce, a to primárně z pohledu vývojových období dítěte, možností participace dětí, o rizicích a mýtech s rozchodem spojenými, o principech motivování dítěte ke kontaktu s druhým rodičem a principech zdravé a efektivní komunikace mezi rodiči. Zaměřuje se také na otázky spojené s děláním společných rodičovských rozhodnutí, nejčastější rizika, chyby a mýty spojené s otázkami „spolu-rodičování“ a odlišení rodičovské a partnerské komunikace (co i nadále musí řešit, a co už je spíše věc každého z nich). Jedná se o standardizovanou veřejnou přednášku, která probíhá na Městském soudu v Brně, které se mají možnost účastnit rodiče, případně noví partneři nebo jiní příbuzní, kteří mají zájem dozvědět se základní informace ve výše popsanych oblastech. Celý proces je ale nastavený jako dobrovolný a důvěrný. Na edukaci jsou rodiče kromě jiného také informováni o možnostech využití podpůrných služeb pro zvládnutí jejich situace. Jednou z možností, kterou rodiče mohou zvažovat je sestavení rodičovského plánu – nástroje, který je provází různými oblastmi péče o děti, jako jsou např. otázky zdravotní péče, školní docházky, volnočasových aktivit apod. Jedná se o nástroj k podpoře akceschopnosti rodičů, který by jim měl pomoci zvažovat různé oblasti budoucího uspořádání a připravit je tak na situace, kterým budou v budoucnu čelit.

⁵ MEDUC, 2024.⁶ MEDUC, 2024.

KOUČINK ⁷ je proces, při kterém kouč vytváří podmínky pro osobní růst klienta v přístupu k rodinnému konfliktu. Účelem transformativního koučinku v MEDUC je podpořit klienta při formulování a naplňování jeho individuálních cílů, plánů a strategií, které mu umožní postavit se sám za sebe, ale současně zohlednit situaci ostatních. Koučinku se účastní pouze jedna osoba za přítomnosti kouče, kterým je v MEDUC profesionál, který při své práci zohledňuje principy transformativního koučinku, které jsou popsány v Kodexu etiky a dobré praxe mediačního a edukačního centra.

Tab. 1 Srovnání služeb MEDUC

	EDUKACE	MEDIACE	KOUČINK
CÍL	předat rodičům standardizovaný soubor informací týkající se potřeb dětí v době rozpadu rodiny	pomoc při vedení konfliktních rozhovorů	podpořit klienta při formulování a realizaci jeho individuálních cílů, plánů a strategií, které mu umožní postavit se na vlastní nohy a zároveň zohlednit situaci ostatních
ÚČASTNÍCI	rodiče (případně jejich nejbližší rodina)	rodiče (dospělí) společně nebo rodiče (dospělí) a děti	rodič sám
REALIZACE	standardizovaná přednáška, kterou mohou rodiče absolvovat v budově soudu – jednorázová služba	poté, co rodiče absolvují každý předmediační rozhovor, vedou jedno nebo více mediačních sezení za přítomnosti dvou mediátorů (muže a ženy). Během sezení mohou přizvat další osoby, např. děti, aby se k rozhovoru připojily	jedno nebo více individuálních sezení rodiče, při nichž kouč vytváří podmínky pro osobní růst klienta při řešení rodinných konflikt

Zdroj: vlastní zpracování

⁷ MEDUC, 2024.

MEDUC pracuje s klienty od samého začátku jako s těmi, kdo mají kompetence, a to, že se aktuálně nachází v krizi, která je vede po destruktivní spirále jejich interakce, ještě neznamena, že by se kterýkoliv ze zaměstnanců MEDUC měl chopit otěží a začít rozhodovat za strany. R. A. B. Bush v jedné ze svých přednášek přirovnává práci transformativního mediátora k trenérovi v posilovně. Pokud bude trenér v posilovně všechny činky zvedat za klienta, jenom stěží může tento vidět na sobě nějaké výsledky. Není možné, aby se ochablé svalstvo klienta časem posílilo. Pokud bude ale trenér klienta při cvičení doprovázet, ne ho ve cvičení nahrazovat, velice pravděpodobně po čase klient pozná na svém těle první rozdíly. Tenhle posun, vídáme i u klientů MEDUC. V žádné ze služeb „necvičí“ zaměstnanci MEDUC za klienty, ale snaží se jim pomoci, aby začali cvičit sami. Pokud jsme výše popisovali snahu rodinně-právního systému ve znovuoobnovení kapacit rodičů, může MEDUC konstatovat naplňování této mise.

ZÁVĚR

Jako profesionálové, kteří nabízejí pomoc rodinám, bychom měli vědomě pracovat s mocí, kterou máme. Chceme-li aby služby fungovaly jako nástroj zmocnění, nikoliv zbezmocňující prvek, měli bychom spíše než o typech služeb, přemýšlet o hodnotovém základu, na kterém je stavíme a míře moci, kterou v nich uplatňujeme. Jinými slovy – musíme mít vyjasněno, jak rozumíme tomu, co s lidmi dělá konflikt a jak do něho chceme intervenovat. Vědomě pracovat s tím, jakou moc máme nad rodinou a do jaké míry jí chceme využít. Brát sebeurčení vážně, ne jenom jako frázi. Pomocť stranám obnovit jejich interakci a tím jim umožnit návrat k pocitu síly a otevřenosti a tím zvýšit pravděpodobnost dělání jejich vlastních rozhodnutí. Pokud se má i nadále české rodinně-právní soudnictví ubírat cestou přenášení odpovědnosti za hledání řešení zpátky na rodiče a odkláněním se od autoritativního rozhodování, musíme i my jako profesionálové vědomě pracovat s tím, kolik rozhodování reálně necháváme v rukách rodičů a kolik uděláme za ně. Znovuoobnovování kapacit rodičů musí být postaveno na právu na sebeurčení a na víře v lidské kapacity. Pokud primární postoj profesionálů, kteří pracují s konfliktní rodinou bude vystavěn na premise chybějících kapacit a deficitech rodičů, tak nemůže dojít k obnovení jejich rozhodovacích schopností natož k odklonu od spoléhání na autority, které za ně jejich životní situaci vyřeší lépe.

SUMMARY

The family law system in the Czech Republic has been attempting for over a decade to move away from authoritative decision-making by the courts and place the responsibility for finding solutions in the hands of parents. The challenge we face with this approach lies on the part of helping professionals not to take the lead for parents and not to become another entity (instead of the courts) that will make decisions for parents. The system of helping services today should both reflect existing research in the fields of psychology, communication, and conflict, and at the same time deliberately work with the issue

of parental autonomy and self-determination. If shifting responsibility into the hands of parents is going to be a realistic practice, not just a relief from the court system, the services that will assist parents in this should primarily work with parents as those who have capacities and build their practice on strengthening those capacities rather than in expert replacement of those capacities.

Literatura

APERIO. *Užitečné kontakty v regionech* [online]. 2024. [cit. 9. 1. 2024]. Dostupné z: <https://zustavamerodici.cz/kontakty/>.

BRZOBOHATÝ, R. Doktrína private ordering, rodičovská odpovědnost a role státu v rodinné mediaci. In: SEDLÁČEK, M., STŘELEČEK, T. et al. *Povinnost a odpovědnost v civilním právu hmotném a procesním: speciální problémy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022, s. 95–110. ISBN 978-80-7676-244-2.

BRZOBOHATÝ, R. The inclusion of children in divorce mediation: A continental 'non-directive' approach. *Conflict Resolution Quarterly* [online]. 2024, vol. 41, no. 4, p. 525–550. ISSN 1541-1508. DOI: 10.1002/crq.21423.

BRZOBOHATÝ, R. et al. *Rukověť mediátora anebo co je dobré vědět nejen ke zkouškám mediátora*. 2. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2022. ISBN 978-80-7676-037-0.

BRZOBOHATÝ, R. a CIRBUSOVÁ, M. Participace dítěte v mediaci pohledem dětí, rodičů a profesionálů. In: ŠVEHLÁKOVÁ, B. (ed.). *Mediátor ako súčasť interdisciplinárnej spolupráce pri riešení rodinných sporov II*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2020, s. 87–131. ISBN 978-80-972982-2-7.

BRZOBOHATÝ, R. a CIRBUSOVÁ, M. Za účelem ochrany zájmů dítěte: koncepce § 474 odst. 1 ZŘS. *Soudce*. 2022, č. 3, s. 8–12. ISSN 2788-3795.

BRZOBOHATÝ, R., CIRBUSOVÁ, M. a ROGALEWICZOVÁ, R. *Interdisciplinární spolupráce v nejlepším zájmu dítěte*. Brno: Tribun EU, 2015. ISBN 978-80-263-1010-5.

BUSH, R. A. B. Beyond the Toolbox: Values-Based Models of Mediation Practice. *Cardozo Journal of Conflict Resolution* [online]. 2023, vol. 24, no. 2, p. 255–301. Available from: <https://static1.squarespace.com/static/60a5863870f56068b0f097cd/t/6458395520b3f62db32f8be3/1683503446702/robert+baruch+bush.pdf>.

BUSH, R. A. B. Mediation skills and client-centered lawyering: new view of the partnership. *Clinical Law Review* [online]. 2013, vol. 19, no. 2, p. 429–488. ISSN 1079-1159. Available from: https://www.law.nyu.edu/sites/default/files/upload_documents/Bush%20-%20Mediation%20Skills.pdf.

BUSH, R. A. B. and FOLGER, J. P. *The Promise of Mediation: the transformative approach to conflict*. Rev. ed. San Francisco: Jossey-Bass, 2005. ISBN 978-0-7879-7483-1.

BUSH, R. A. B. and FOLGER, J. P. Transformative Mediation: Theoretical Foundations. In: FOLGER, J. P., BUSH, R. A. B. and DELLA NOCE, D. (eds.). *Transformative mediation: a sourcebook: resources for conflict intervention practitioners and programs*. 1st ed. Hempstead / Reston: Institute for the Study of Conflict Transformation / Association for Conflict Resolution, 2010, p. 15–30. ISBN 978-0-9709492-2-6.

CIRBUSOVÁ, M., KOZOŇOVÁ, J. a NOVÁKOVÁ, L. Edukace, mediace, poradenství a rodinná terapie v opatrovnickém řízení – různé nástroje a různé cíle. *Právo a rodina*. 2023, č. 4, s. 17–24. ISSN 1212-866X.

CLEVEN, E. and SAUL, J. A. Realizing the promise of dialogue: Transformative dialogue in divided communities. *Conflict Resolution Quarterly* [online]. 2021, vol. 38, no. 3, p. 111–125. ISSN 1541-1508. DOI: 10.1002/crq.21296.

ČESKO V DATECH. *O rozvodech v Česku* [online]. Praha: DFMG Group, 2016. [cit. 13. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.ceskovdatech.cz/clanek/38-ne-vsechno-se-paruje-aneb-o-rozvodech-v-cesku/>.

DELLA NOCE, D. Shifts, Fractures, and Supports: A Communication Perspective on Conflict Transformation. In: FOLGER, J. P., BUSH, R. A. B. and DELLA NOCE, D. (eds.). *Transformative mediation: a sourcebook: resources for conflict intervention practitioners and programs*. 1st ed. Hempstead / Reston: Institute for the Study of Conflict Transformation / Association for Conflict Resolution, 2010, p. 145–159. ISBN 978-0-9709492-2-6.

DELLA NOCE, D. J., BUSH, R. A. B. and FOLGER, J. P. Clarifying the Theoretical Underpinnings of Mediation: Implications for Practice and Policy. *Pepperdine Dispute Resolution Law Journal* [online]. 2002, vol. 3, no. 1, p. 39–66. ISSN 1536-3090. Available from: <https://digitalcommons.pepperdine.edu/drlj/vol3/iss1/3>.

Dokumenty Tridentského koncilu. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-75-5.

FOLBERG, J., MILNE, L. A. and SALEM, P. *Divorce and family mediation: models, techniques, and applications*. New York: The Guilford Press, 2004. ISBN 978-1-60623-158-6.

FOLGER, J. Conflict analysis and conflict intervention: do theoretical understandings of conflict shape conflict intervention approaches? In: MOSCATI, M. F., PALMER, M. and ROBERTS, M. (eds.). *Comparative Dispute Resolution* [online]. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2020, p. 74–86. ISBN 978-1-78643-303-9. DOI: 10.4337/9781786433039.00010.

FOLGER, J. P., BUSH, R. A. B. and DELLA NOCE, D. J. (eds.). *Transformative mediation: a sourcebook: resources for conflict intervention practitioners and programs*. 1st ed. Hempstead / Reston: Institute for the Study of Conflict Transformation / Association for Conflict Resolution, 2010. ISBN 978-0-9709492-2-6.

FUČÍK, P. Where are the effects of family structure? The educational level, current partnership, and income level of the Czech adult population socialized in Single-parent families. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* [online]. 2016, vol. 52, no. 3, p. 375–402. ISSN 2336-128X. DOI: 10.13060/00380288.2016.52.3.263.

HAMPLOVÁ, D. a TRUSINOVÁ, R. Konflikty v rodině původu, osobní pohoda a duševní zdraví v dospělosti. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* [online]. 2018, roč. 54, č. 2, s. 199–218. ISSN 2336-128X. DOI: 10.13060/00380288.2018.54.2.399.

CHRASTINA, J. *Případová studie – metoda kvalitativní výzkumné strategie a designování výzkumu* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2019. ISBN 978-80-244-5373-6. DOI: 10.5507/pdf.19.24453736.

JUSTICE.CZ. *Spolupracující poskytovatelé odborné pomoci Centra sociálních služeb (POP)* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2024a. [cit. 13. 2. 2024]. Dostupné z: <https://justice.cz/documents/21289/0/zz-EDK-Spolupracujici-poskytovatele-odborne-pomoci-Centra-socialnich-sluzeb-%28POP%29/968aea51-8191-419a-a673-dfd4fa8758c1>.

JUSTICE.CZ. *Spolupracující poskytovatelé odborné pomoci (POP)* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti ČR, 2024b. [cit. 16. 2. 2024]. Dostupné z: https://justice.cz/documents/21849/2071499/Spolupracujici+poskytovatelé+odborné+pomoci_v3.pdf/f3e15517-1354-4994-ae35-91a4836e0a6e.

JUSTIČNÍ AKADEMIE. *6. rodinněprávní symposium na téma Jak pracovat s nekompetentními rodiči* [online]. 2022. [cit. 9. 2. 2024]. Dostupné z: [https://nsoud.cz/judikatura/ns_web.nsf/0/1225A7AA4C1AA5F3C12588C4003DE090/\\$file/6_symposium_Jak_pracovat_s%20_nekompetentnimi_rodici.pdf](https://nsoud.cz/judikatura/ns_web.nsf/0/1225A7AA4C1AA5F3C12588C4003DE090/$file/6_symposium_Jak_pracovat_s%20_nekompetentnimi_rodici.pdf).

KOTKOVÁ, M. a LACINOVÁ, L. Rodičovský konflikt a adaptační potíže dětí: význam komunikace s dítětem po konfliktu. *Československá psychologie*. 2016, roč. 60, č. 3, s. 290–303. ISSN 0009-062X.

LACINOVÁ, L. Konflikty mezi rodiči a dětmi: současné teorie. *Československá psychologie* [online]. 2011, roč. 55, č. 5, s. 433–447. ISSN 1804-6436. Dostupné z: <https://search.proquest.com/docview/906522666?accountid=16531>.

LIŠKOVÁ, K. *Politika touhy: sex a věda v komunistickém Československu*. Brno: Host, 2022. ISBN 978-80-275-1380-2.

MACKOVÁ, A. *Právní pomoc advokátů a její dostupnost*. Praha: C. H. Beck, 2001. ISBN 80-7179-457-0.

MAREŠ, J. Tvorba případových studií pro výzkumné účely. *Pedagogika* [online]. 2015, roč. 65, č. 2, s. 113–142. ISSN 2336-2189. Dostupné z: https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?attachment_id=11271&edmc=11271.

MEDUC. Mediace, edukace, koučink [online]. 2024. [cit. 23. 1. 2024]. Dostupné z: <https://css.bro.cz/poradenske-sluzby/mediacni-a-edukacni-centrum/o-nas>.

PEMOVÁ, T. a PTÁČEK, R. *Sdílené rodičovství*. Praha: NIDAR, 2020. ISBN 978-80-87066-04-1.

POLÁK, V. Cochemská praxe v České republice. In: ŠVEHLÁKOVÁ, B. (ed.). *Mediátor ako súčasť interdisciplinárnej spolupráce pri riešení rodinných sporov II*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, 2020, s. 24–28. ISBN 978-80-972982-2-7.

POSLANECKÁ SNĚMOVNA PARLAMENTU ČR. *Sněmovní tisk 40/0. Novela z. – občanský zákoník – RJ* [online]. 2024. [cit. 9. 2. 2024]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=9&CT=40&CT1=0>.

Sdílené rodičovství [online]. Dostupné z: www.sdilenerodicovstvi.cz.

SCHELLE, K. a SCHELLEOVÁ, I. *Právní služba: advokacie, notářství, patentoví zástupci, daňoví poradci, soukromí soudní exekutoři*. 2. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. ISBN 80-86861-26-0.

SIMON, D. and WEST, T. *Self-determination in mediation: the art and science of mirrors and lights*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2022. ISBN 978-1-5381-5387-1.

TUREČEK, J. *Manželský patent Josefa II.: (dogmatický rozbor)*. Praha: Nákladem vlastním, 1940.

Kontakt

Mgr. Ing. Martina Cířbusová, Ph.D.
Centrum sociálních služeb Brno, příspěvková organizace
Mediační a edukační centrum
Minská 160/102, 616 00 Brno, Česká republika
cirbusova@cssbrno.cz

TRAUMA U DĚTÍ V SOUVISLOSTI S BLÍZKÝMI VZTAHY

TRAUMA IN CHILDREN IN CONNECTION WITH CLOSE RELATIONSHIPS

Leona Jochmannová¹

Abstrakt

Poznatky týkající se dopadů traumatických událostí na děti procházejí v posledním desetiletí dynamickým vývojem. Nové diagnostické manuály DSM-5 a ICD-11 přinášejí revidovaný pohled na diagnostickou klasifikaci a otevírají rovněž prostor k tomu, aby v souladu s výzkumnými poznatky byly lépe identifikovány a léčeny projevy následků traumatu u dětí. Tyto projevy jsou velmi široké a zaměnitelné s jinými diagnostickými kategoriemi. Násilí v blízkých vztazích pak přináší četná specifika celého kontextu dynamiky i dopadů. Sociálně patologické fenomény pozorovatelné v chování dětí je nutné identifikovat a následně řešit i touto optikou.

Klíčová slova

trauma, děti, PTSD, násilí v blízkých vztazích, sociální patologie

Abstract

Knowledge regarding the impact of traumatic events on children has undergone dynamic development in the last decade. The new diagnostic manuals DSM-5 and ICD-11 bring a new perspective on the diagnostic classification and open up space to better identify and treat manifestations of the consequences of trauma in children by research findings. These manifestations are very broad and interchangeable with other diagnostic categories. Violence in close relationships then brings numerous specifics of the entire context of dynamics and impacts. Socially pathological phenomena observable in children's behaviour must be identified and addressed through this lens.

¹ Katedra psychologie, Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci

Keywords

trauma, children, PTSD, violence in close relationships, social pathology

ÚVOD

V posledním desetiletí dochází k dynamickým a zásadním změnám ve vztahu k pojetí traumatu i jeho následků. Zcela nové je i vyhodnocování následků traumatu u dětí a jejich odlišení od dospělých. Nejprve změny diagnostické klasifikace nabídly americké manuály DSM-5 (APA, 2013) a DC: 0–5™ (Zero to Three, 2016), následně i nová klasifikace nemocí ICD-11 (WHO, 2018). Současné jsou díky výzkumným zobrazovacím metodám dostupné nové poznatky týkající se fungování neurobiologie mozku a celé autonomní nervové soustavy v souvislosti s vlivem traumatických zážitků na další vývoj člověka (Porges, 2016; Van der Kolk, 2014), stejně jako epigenetické souvislosti transgeneračního přenosu traumatu na další dvě generace (Yehuda, Lehrner a Bierer, 2018). Dřívější koncepty, které vnímaly a posuzovaly člověka fragmentovaným způsobem, jsou nyní nahrazovány celostním a komplexním pojetím. Dochází k propojení medicínského a psychologického přístupu v teoretických konceptech. Praxe zatím toto propojení bohužel reflektuje jen částečně vzhledem k tomu, že diagnóza PTSD (posttraumatická stresová porucha) je v praxi stále ještě spojena s četnými omyly a záměnami s jinou problematikou (Jochmannová, 2021). Zčásti to mimo jiné souvisí s tím, že je v ČR stále ještě platný zastaralý diagnostický manuál MKN-10 (WHO, 1992). Dalším důvodem je velká šíře, proměnlivost a přesahy symptomů následků traumatu: od fyzických projevů po psychické stavy, které mohou být zaměnitelné s projevy jiných psychických poruch. Trauma přináší závažné, v některých případech celoživotní a pervazivní problémy, zejména pokud k němu došlo v raném dětství nebo trvalo dlouhodobě. Děti a dospívající mívají projevy odlišné od dospělých osob a je jim mnohem méně často poskytována odborná péče založená na terapii následků traumatu. Chování a projevy dětí s traumatem bývají mylně identifikovány a řešeny. V případě externalizovaných obtíží je nejčastějším mylným vyhodnocením syndromem ADHD nebo poruchy chování (Kocourková a Koutek, 2017; Levine a Klineová, 2012; Marksová, 2017; Mueser a Taub, 2008; Němcová, 2020; Tanabe, Tokuyama a Jochmannová, 2021).

Van der Kolk (2014) definuje komplexní vývojové trauma, které je spojené s opakovanou kumulativní traumatizací v rámci interpersonálních vztahů s blízkými osobami v dětství. Konkrétně sem zařazuje domácí násilí, sexuální zneužívání dětí, traumatizující odloučení, týrání nebo smrt blízké osoby v období, kdy je dítě závislé na primárních pečujících osobách. Tyto formy traumatu v dětství jsou významnými rizikovými faktory pro budoucí poruchy osobnosti, závislost na návykových látkách, poruchy příjmu potravy, depresivitu, úzkostnost, narušené sebepojetí a autoagresivní chování.

Traumatizace v kontextu blízkých vztahů je velmi specifickým fenoménem. Oproti událostem, při nichž je pachatelem osoba mimo rodinný systém (spolužák, cizí osoba) nebo jde o situace způsobené vnějšími okolnostmi (nehoda, živelná katastrofa, napadení zvířetem), traumatizace ze strany blízkých osob vytváří specifickou vztahovou i osobnostní dynamiku. Jestliže osoby, které mají zajišťovat bezpečí a zázemí namísto toho dítě poškozuji, je velmi těžké proniknout do skutečných příčin obtíží, kterými dítě trpí a také je pozorovatelná ze strany dítěte výrazná ambivalence. Trauma u dětí v souvislosti s násilím v blízkých vztazích se jeví jako zcela specifická forma traumatizace. Zasahuje celý rodinný systém, probíhá skrytě, jednotliví členové systému se bojí nebo stydí o tom co v rodině probíhá mluvit. Dítě nemá bazální pocit bezpečí a většinou ani jinou alternativu kde by mohlo žít. Násilí se stává pro něj normou a bohužel někdy i vzorem. Učitelé, odborní pracovníci nebo lékaři často netuší, co se v rodině odehrává a nemají dostatek informací, aby správně interpretovali problémové chování nebo školní selhání dítěte (Centrum Locika, 2019; Dvořák a Prokop, 2019; Felitti et al., 2019; Gonzalez-Vazquez et al., 2019; Heller a LaPierre, 2012; Hughes, 1997; Matoušek, 2020; Pavlát, 2011; Štěpaník, 2020; Vojtíšková, 2016). U dětí je současně situace komplikovanější i vzhledem k odlišným metodickým standardům resortů, které poskytují péči dětem, rodině nebo pěstounům (Kimpllová, Jochmannová a Svoboda, 2023).

Metodologie

Realizace předkládané výzkumné studie probíhala v letech 2017–2023. Jejím primárním cílem bylo zmapovat s jakými formami traumatizace se děti a dospívající setkávají v rámci rodinného prostředí a jaké jsou u nich identifikovány obtíže.

Metodologie byla založena na smíšeném designu, s převahou kvalitativní interpretace případových studií pracovišť napříč spektrem odborné péče o děti. Základními zdroji dat byly rozhovory s pracovníky, kteří měli v péči děti s různými formami traumatizace. Analýza získaných dat byla specificky zaměřena na traumatizaci v rámci blízkých (rodinných) vztahů. Výzkumný soubor obsahoval celkem 210 případových studií dětí a dospívajících, rovnoměrně rozložených mezi ambulantní pracoviště klinické psychologie, poradenských pracovišť z oblasti školství a sociálních služeb poskytujících sociálně-právní ochranu dětí v rámci celé ČR. Vzhledem k cílům studie byla vybrána a zastoupena i specifická pracoviště zabývající se problematikou domácího násilí. Do výzkumného souboru byly zařazeny děti ve věku 6–18 let, věkový průměr byl 12,5 let.

Celkem se zapojilo 32 participantů, odborných pracovníků z jednotlivých pracovišť. Z hlediska profesního zaměření šlo o psychology, speciální pedagogy a sociální pracovníky. Veškeré údaje byly důsledně anonymizovány tak, aby byla dodržena etická hlediska a nebylo možné identifikovat údaje ve vztahu ke konkrétnímu dítěti nebo pracovišti. Polostrukturované rozhovory byly nahrávány na diktafon, doslovně přepsány a následně proběhla analýza dat a jednotlivé kategorizace a interpretace. Obsahově byla analyzována fakta z dostupné anamnézy, i další postřehy či pozorování odborných pracovníků. Nejprve byla evidována data podle jednotlivých oblastí odděleně, s cílem zmapovat případné odlišnost z hlediska zastoupení různých forem traumatizace, finální výsledky týkající se následků traumatizace jsou za celý výzkumný soubor dohromady.

Výzkumná zjištění

Výzkumná zjištění mapují a pojmenovávají konkrétní formy traumatických situací v souvislosti s blízkými vztahy u dětí, které jsou z různých důvodů v péči napříč širokým spektrem odborných pracovišť zaměřených na práci s dětmi a dospívajícími. Tyto formy byly pak zařazeny do základních kategorií. Následně proběhla analýza konkrétních obtíží, symptomů nebo problémové chování, které bylo možné u těchto dětí identifikovat a následně byly vytvořeny základní kategorie projevů. Ze získaných dat byly tedy identifikovány a kategorizovány nejčastější formy traumatizace a obtíží u sledovaných dětí. Pro jednotlivé kategorie událostí byly rozlišeny tři základní sledované oblasti péče: klinicko-psychologickou praxi, školská poradenská pracoviště a sociální služby.

Formy traumatizace a jejich následků u dětí v souvislosti s blízkými vztahy

Na základě analýzy dat byly vytvořeny kategorie forem traumatizace v kontextu blízkých vztahů a jejich procentuální hodnoty pro každou odbornou oblast zvlášť. Díky tomu lze sledovat míru evidovaného zastoupení těchto kategorií v jednotlivých oblastech, což následně nabízí další interpretace a možnosti intervencí v praxi. Tab. 1 obsahuje zjištěné kategorie traumatizace vyjádřené podle četnosti výskytu sestupně a nabízí rovněž srovnání zastoupení v jednotlivých oblastech péče.

Tab. 1 Formy traumatizace u dětí v souvislosti s blízkými vztahy

Traumatizace v blízkých vztazích	Školství	Klinická psychologie	Sociální služby
Deprivace, zanedbávání, nezáměr	72 %	25%	55 %
Poruchy attachmentu, střídání pečujících osob	48 %	65%	32 %
Dramatický rozvod, nevhodně nastavená péče	55 %	29%	50 %
Domácí násilí	28 %	16%	55 %
Agrese v rodině	28 %	19%	30 %
Návykové látky, alkohol rodiče	26 %	21%	33 %
Týrání, nepřiměřené fyzické trestání	26 %	8%	42 %
Hrůzné zážitky	5 %	15%	23 %
Sexuální zneužití	8 %	13%	18 %
Psychiatrická onemocnění rodiče	8 %	15%	15 %
Izolace, zavírání	4 %	16%	6 %
POČET DĚTÍ CELKEM N = 210	N = 70	N = 70	N = 70

1. Deprivace ve sledovaném souboru nejčastěji spočívala v nízké schopnosti saturovat základní citové potřeby dětí, rodiče se k dětem chovali chladně nebo byli hostilní. Citová deprivace nebyla registrována pouze v souvislosti s nízkým socioekonomickým statutem rodičů, případně matek samoživitelek, závažné formy citové deprivace se týkaly i rodin dobře situovaných, kde však rodiče o děti nejevili zájem, poskytovali pouze dostatečné hmotné saturace, byli příliš zaangažovaní ve své práci nebo zájem a péče o děti pro ně nebyla prioritou. Další formy deprivace měly formu zanedbávání a neuspokojování fyzických potřeb, některé děti si opatřovaly jídlo nebo jiné potřeby krádežemi. Tyto formy traumatizace byly nejčastěji evidovány v systému školských poradenských pracovišť.
2. Předčasné odloučení od primární pečující osoby ve věku do tří let nejčastěji souviselo s úmrtím nebo hospitalizací matky, odebráním dítěte z rodiny, střídáním pečujících osob a rovněž s dlouhodobou hospitalizací dítěte bez přítomnosti rodiče. Závažné poruchy attachmentu byly evidovány u dětí matek s malou kapacitou pro poskytování naladěné péče, citové vazby a bezpečí. Často to bylo v souvislosti s depresí, násilím v rodině, závažnými událostmi, opuštěním ze strany partnera nebo traumatickými událostmi v osobní historii matky. Nejčastěji byla tato kategorie evidována v oblasti klinické psychologie.
3. Samotný rozpad rodinného systému znamenal pro některé děti snížení socioekonomické stability, stěhování, změny kamarádů nebo školy. Celou situaci pak zhoršovaly případy, kdy se rodiče rozhodli k rychlému sestěhování s novými partnery, případně i s jejich vlastními dětmi. U mnoha sledovaných dětí byla dramaticky vyhocená konfliktní rozvodová situace, často trvající několik let, s probíhajícími soudními líčeními, nutností, aby děti vypovídaly ohledně svěření do péče nebo v případech obvinění druhého rodiče z týrání dítěte nebo sexuálního zneužití. Děti podstupovaly soudně znaleckými posudky, u některých byla zjištěna nevhodně nastavená forma péče, nucení do kontaktu s druhým rodičem nebo naopak bránění v něm. Tato problematika se týkala poloviny klientů ve výzkumném souboru pracovníků v sociálních službách a školských poradenských zařízeních.
4. Domácí násilí bylo zaznamenáno jako specifická forma traumatizace, zasahující celý rodinný systém. V těchto případech byla zpravidla nejsložitější orientace a identifikace traumatizace dětí, charakteristická byla dlouhodobost násilí probíhajícího skrytě. Současně byla popisována nízká míra spolupráce i ochoty pravdivě popsat situaci v rodině ze strany všech členů rodinného systému. Sekundárně byly děti stresovány nejen nízkou mírou prožívaného bezpečí v rodině, současně byly ohroženy deprivací, psychickým týráním, dlouhodobou pozicí oběti, stavů bezmoci, a také nepřiměřeným fyzickým trestáním. Vzhledem k výběrovému zařazení specifických pracovišť zabývajících se násilím v rodinách, převažovala tato problematika v sociálních službách.
5. Agrese v rodinném systému byla odlišena od předchozí kategorie z důvodu zcela specifické dynamiky i kritérií domácího násilí. Děti měly zkušenosti ze vzájemného napadání rodičů, verbálního i fyzického, násilím ze strany starších sourozenců nebo prarodičů. U některých dětí bylo násilné jednání v rodině běžnou normou, jak se řeší

konflikty nebo nespokojenost. Někteří rodiče byli v souvislosti s násilným jednáním ve výkonu trestu, vyskytoval se i mezigenerační přenos násilí. Významnou souvislostí byl v mnoha případech agresivního jednání alkoholismus rodičů. Tato problematika byla přibližně z jedné třetiny evidována u klientů školských poradenských zařízení a sociálních služeb.

6. Zneužívání návykových látek či alkoholismus rodičů souvisel z hlediska dopadů na děti současně s agresivitou a nevypočitatelností jejich chování, absencí řádu a struktury v rodinném systému, se sníženou úrovní péče o děti a také s týráním nebo sexuálním zneužíváním.
7. Týrání a nepřiměřené fyzické trestání bylo nejčastěji evidováno v souboru pracovišť sociálních služeb, vzhledem k tomu, že šlo o pracoviště sociálně-právní ochrany dětí. Konkrétně šlo o fyzické tresty formou facek, bití po celém těle rukou nebo předmětem. Děti musely klečat, byly zavírány do tmy, ponižovány, dávány pod studenou sprchu.
8. U některých dětí, převážně v systému sociálních služeb byly zaznamenány drastické zážitky, u kterých byly děti přítomny. Jednalo se například o týrání nebo mučení sourozence nebo jiné osoby, sebevraždu blízké osoby, nález mrtvého těla blízké osoby a také v několika případech bylo dítě přítomno u vraždy své matky ze strany otce (nového partnera).
9. Sexuální zneužití blízkými osobami mělo u dětí různé formy, od koitálních i nekoitálních praktik, osahávání, obnažování se před dítětem, nucení dítěte k orálním praktikám, masturbaci, vystavení sexuálním aktivitám příbuzných nebo starších sourozenců. Zařazeny zde byly i situace dlouhodobého vystavení sledování pornografie nebo zneužití pro výrobu pornografických videí. Mezi pachatele patřili vlastní i nevlastní rodiče, prarodiče, sourozenci nebo příslušníci širší rodiny. Nejčastěji šlo o případy v evidenci pracovišť sociálně právní ochrany a klinické psychologie.
10. Psychiatrické onemocnění rodiče je specifickou formou traumatizace dětí v blízkých vztazích. Traumatizace spočívá v sekundárním postižení dítěte formou neadekvátní péče, komunikace i chování, v deprivaci emočních potřeb. Primární pečující osoby musely být opakovaně hospitalizovány a nemohly se v této době o děti starat. Šlo o zejména o duševní poruchy rodiče z okruhu diagnóz souvisejících s psychotickým onemocněním (schizofrenie, bipolární porucha, schizoafektivní poruchy), pervazivními vývojovými poruchami (Aspergerův syndrom), poruchami osobnosti, se závažnými formami deprese, posttraumatickou stresovou poruchou nebo sebevražednými pokusy.
11. Některé z dětí byly traumatizovány formou izolace od vrstevníků a sociálních kontaktů nebo byly dokonce zavírány doma. Konkrétně šlo v mnoha případech o rodiny spojené se sektami, dogmatickým pojetím víry, církevními společenstvími, rovněž o rodiče s vyhraněným esoterickým nebo alternativním hodnotovým přesvědčením. Izolace byla často spojená s domácí výukou, případně odstěhováním celé rodiny mimo civilizaci a sociální izolací dětí.

Zjištěné obtíže u dětí s traumatizací v blízkých vztazích

Dalším krokem analýzy dat z rozhovorů byla identifikace obtíží, sociálně patologických fenoménů a symptomů psychických i somatických. Tyto projevy byly v rámci celého souboru rozděleny do následujících kategorií:

1. Dysregulace. Mezi obtíže související se špatnou autoregulací organismu byly zařazeny nespecifické projevy, které se vyskytovaly napříč všemi formami traumatizace. Je pro ně typická dysregulace autonomního nervového systému a špatné propojení jednotlivých částí mozku. Tyto projevy jsou typické pro PTSD. Nejčastěji byly u sledovaných dětí zjištěny problémy s emoční regulací, s impulsivitou, přecitlivělostí na smyslové modalitty (pachy, zvuky, světlo, průvan, osobní blízkost). Velmi často se vyskytovaly problémy s hyperaktivitou nebo hypoaktivitou a poruchami pozornosti. V této souvislosti byl v mnoha případech u dětí diagnostikován syndrom ADHD, vzhledem k podobné symptomatice. Současně byly evidovány obtíže se zvýšenou aktivitou, podrážděností, neschopností „vypnout“ a s poruchami spánku.
2. Problémové chování. Další zjištěnou kategorií bylo chování dětí neodpovídající věkové normě, s častými projevy poruch chování, se zvýšenou měrou agresivity vůči vrstevníkům i předmětům (hračkám). Obecně lze u sledovaných dětí konstatovat regresivní chování neodpovídající kalendářnímu věku z hlediska emocí ani sociálního chování. Často byla popisována zvýšená potřeba bezpečí nebo naopak špatné vyhodnocování co je bezpečné a také problémy se zdravými hranicemi. Děti potřebovaly mít zvýšenou kontrolu nad situacemi, nedokázaly se projevovat spontánně. Vyskytovala se nutková závislost na technologiích, PC hrách a také problémy s návykovými látkami (tabák, alkohol, THC, pervitin), které dětem sloužily jako způsob autoregulace. Mezi nejčastějšími popisovanými sociálně patologickými fenomény napříč celým spektrem pracovišť patřilo problémové chování chlapců, které bylo zpravidla označováno jako „*nekázeň, vzdorovitost, nevychovanost*“. U obětí sexuálního zneužití byla zjištěna předčasná sexuální vyspělost. U některých dalších forem traumatizace se vyskytovala nutková masturbace.
3. Problémy v sociálních vztazích. Obecně byly zjištěny časté problémy v sociálních vztazích s vrstevníky i s dospělými osobami. U mladších dětí byla popisována neadekvátní hra nebo neschopnost si hrát s jinými dětmi, problémy v kooperaci, preferována byla u nich samostatná činnost a zvýšená potřeba kontroly chování ostatních, snaha zajistit si bezpečí „manipulacemi“ nebo vyhýbavým chováním, lhaním. V případech, kdy se vyskytovalo násilí v rodině docházelo u některých dětí paradoxně k solidaritě s násilnou osobou, její idealizaci a opovrhování obětí násilí. Na druhou stranu u některých dětí bylo popisováno předčasně vyspělé „dospělé“ sociální chování a neadekvátní ochrana obětí násilí, ochrana kamarádů nebo sourozenců, zvýšená potřeba spravedlnosti, řádu a pravidel. Mezi rizikové faktory v této souvislosti je nutné uvést několik případů, kdy dospívající na obranu oběti použil neadekvátní prostředky a sám se následně stal pachatelem násilí.

4. Školní problémy. Zhoršený školní výkon nebo školní selhávání komplikovaly u dětí pocit sebehodnoty. V souvislosti se školním selháváním také přibývaly další problematické oblasti v jejich životě. Zjištěny byly kognitivní obtíže, případně nerovnoměrný kognitivní profil, kromě poruch pozornosti i obtíže s krátkodobou pamětí, koordinací, plánováním, orientací a přepojováním pozornosti. Popisovány byly potíže při změnách činností, nutnost upozorňovat na změny předem. U části dětí byla zjištěna výrazná potřeba výkonového školního úspěchu a přetěžování se. V případech, kdy škola neuměla s dítětem navázat podpůrný kontakt, docházelo k záškoláctví a zejména u dospívajících ke ztrátě snahy o dobrý výkon, zhoršení vztahu k učitelům, spolužákům i celému vzdělávacímu procesu.
5. Projevy duševních poruch mohou být u dětí s traumatem v rámci pedopsychiatrie řešeny izolovaně, zejména v případě zamlčení nebo tabuizování prožité traumatizace ze strany pečujících osob. U sledovaných dětí se vyskytovaly četné psychopatologické fenomény, patřící do běžného obrazu PTSD. Jednalo se zejména o úzkostné a panické stavy, různé formy fobií (zejména sociální) a dětskou depresi. Vyskytovalo se vyhýbavé chování ve vztahu ke škole a sociálním situacím. U některých dětí docházelo k sebepoškozování (řezání se, trhání vlasů, obočí, deformace částí těla), poruchám příjmu potravy, měly tendence k sebeustrukci a sebevražedným pokusům. Pro pracovníky mimo zdravotnictví bylo většinou problematické správně identifikovat zejména disociativní fenomény (odpojování se, denní snění, nevnímání instrukcí, poruchy identity, psychotické stavy) a flashbacky. V průběhu let, kdy byla studie realizována bylo možné sledovat významný nárůst transgenderové problematiky (genderové dysforie). Vzhledem k tomu, že do výzkumného souboru byly zařazeny pouze dospívající s traumaty v souvislosti s blízkými vztahy, nabízí toto zjištění nutnost velmi důkladné znalosti osobního příběhu dítěte. V rámci studie byly v této souvislosti nejčastěji zjištěny zkušenosti dospívajících se sexuálním zneužitím, násilím v rodině nebo týráním.
6. Somatické obtíže bývají v praxi nejméně propojenou skupinou symptomů v celkovém obraze následků traumatizace. V případě, že převažují nad ostatními projevy, může docházet k řešení pouze somatické stránky, zejména u mladších dětí, případně dítě absolvuje četná vyšetření bez konečné somatické diagnózy, případně se závěry psychosomatického základu. Ve výzkumném souboru patřily mezi nejčastější somatické obtíže pomočování a enkopréza, nutkavé přejídání se, spojené s obezitou. Dále různé typy alergií, astma a časté záněty středouší. Bolesti hlavy a břicha bez somatického nálezu jsou zpravidla součástí projevů deprese u dětí.

Podrobný výčet zjištěných projevů roztříděných do jednotlivých kategorií obtíží obsahuje tab. 2.

Tab. 2 Souhrnný přehled obtíží identifikovaných u dětí a dospívajících

AUTOREGULACE ORGANISMU	problémy s emoční regulací, impulsivita	poruchy pozornosti, hyperaktivita, hypoaktivita	přecitlivělost na podněty, snížená frustrační tolerance, podrážděnost	poruchy spánku
CHOVÁNÍ	poruchy chování, věková regrese, negativismus, vzdor, agresivita	nutkavá hra, závislost na PC, zneužívání NL	problémy s hranicemi, potřeba kontroly a sebekontroly, rigidita, perfekcionismus	sexualizované chování, nutkavá masturbace
SOCIÁLNÍ VZTAHY	problémy s vrstevníky, kooperací, neadekvátní hra	předčasně vyspělé chování	nedůvěra k lidem, potřeba bezpečí, vyhýbavé chování	idealizace pachatele násilí, neadekvátní ochrana druhých, mstivost
ŠKOLNÍ PROBLÉMY	nerovnoměrný školní výkon, zhoršený prospěch	poruchy krátkodobé paměti, koordinační obtíže	výkonová orientace, přetěžování se	obtíže při změnách činností, přepojování pozornosti
DUŠEVNÍ PORUCHY	úzkostné stavy, panika, fobie, obsese, deprese	poruchy příjmu potravy, sebevražedné myšlenky, pokusy, sebepoškozování	flashbacky, třes, tiky, zadržávání	disociace, psychotické stavy, poruchy identity, genderová dysforie
SOMATICKE OBTÍŽE	bolesti břicha, hlavy	pomočování, enkopréza	alergie, astma, záněty středouší	obezita, přejídání
Celkem dětí N = 210				

ZÁVĚRY

Výzkumná zjištění potvrzují v kontextu blízkých vztahů četné a různorodé formy traumatizace ve výběrovém souboru dětí a dospívajících. V souladu s dalšími odbornými texty lze konstatovat, že trauma, které zažije dítě v rodinném systému ve vztazích s nejbližšími osobami, posouvá důsledky ještě mnohem hlouběji a komplikovaněji, nežli je tomu u jiných forem traumatu. Osobnostní dopady jsou mnohem hlubší a trvalejší (Van der Kolk, 2014). Studie zjistila nejčastější konkrétní formy traumatizace v blízkých vztazích, rozdíly identifikované frekvence jejich výskytu v jednotlivých oblastech odborné péče, a také nejčastější následky této traumatizace, které lze zaznamenávat. Výsledky potvrzují ve shodě s odbornými texty (Endrštová, 2018; Felitti et al., 2019; Matoušek, 2020; Rydberg, Mohammedi a Gazon, 2019; Van der Kolk, 2014) problematické momenty v souvislosti s interpretací dětského traumatu. Symptomy traumatu jsou často vyjádřeny zejména problémovým chováním nebo školním selháváním. Následný plán pomoci či odborné péče pak tedy závisí na míře správné identifikace příčin obtíží. Nejčastěji ve shodě s dalšími autory (Matoušek, 2020; Marksová, 2017; Němcová, 2020) lze konstatovat, že velká část sledovaných dětí a dospívajících s traumatem mívá diagnostikován syndrom ADHD (hyperaktivita s poruchou pozornosti), případně poruchy chování. Mnohé děti měly četné psychické obtíže, problémy s identitou a závažné symptomy, související s komplexní posttraumatickou stresovou poruchou (Van der Kolk, 2014; WHO, 2018).

Systém péče o děti a dospívající v ČR dle své specializace a cílové skupiny zpravidla zachycuje děti s různými obtížemi, symptomy nebo problémovým chováním, které mohou být mylně interpretovány a řešeny. Ne vždy je odborným pracovištěm získávána podrobná anamnéza nebo zjišťování bližších údajů o dětech není možné, zejména v oblasti školství a sociálních služeb. Systém odborné péče a sociálně-právní ochrany nemá vytvořen dostatečnou propustnost závažných informací ani nastaveny formy kooperace či koordinace s policejními složkami a státním zastupitelstvím. V případech, kdy jsou rodiče motivováni dítěti pomoci s prožitým traumatem a poskytnout mu bezpečí, je situace mnohem snazší nežli v případech, kdy jsou nejbližší osoby pachatelé násilí nebo těmi, kteří se na traumatizaci dítěte spolupodílejí (Felitti et al., 2019; Jochmannová, 2021; Matoušek, 2020; Štěpaník, 2020).

Závěry této výzkumné studie konstatují zjištění, že týrání, zneužívání dětí a domácí násilí v rodinách probíhá dlouhodobě a je tabuizovaným tématem, o kterém dítě nemůže mluvit, vzhledem k závislosti na osobách nejbližších. Osoby mimo rodinný systém mohou mít ohledně traumatizace v rodině podezření, avšak pokud nejsou k dispozici jasné důkazy, bývá většinou nápadné pouze problémové chování dítěte, obtíže ve škole či zhoršení jeho zdravotního stavu. Znalost široké škály projevů pozorovatelných u dítěte s traumatem, by měla profesionálním pracovišť pro děti, stejně jako lékařům nebo učitelům, pomoci správně vyhodnocovat a interpretovat příčiny těchto projevů. Špatně stanovená diagnóza nebo volba kázeňsko-výchovných opatření následně situaci dítěte ještě více zhoršuje a odkládá odbornou intervenci v rodině. Děti traumatizované

v blízkých vztazích mají komplikovaný a ambivalentní vztah k nejbližším osobám. Mají sníženou schopnost vyjádřit své potřeby, stejně jako vypovídat ohledně svých rodinných příslušníků. Vyskytuje se u nich iracionální chování nebo disociace traumatických vzpomínek, hrozí riziko agresivního útoku vůči pachateli násilí. Pro orgány sociálně-právní ochrany nebo činných v trestním řízení mohou být uvedená zjištění významná z hlediska jejich postupů při práci s dítětem a jeho rodinou tak, aby nedocházelo k další sekundární viktimizaci traumatizovaného dítěte.

SUMMARY

Knowledge regarding the impact of traumatic events on children has undergone significant development over the past decade. The new diagnostic manuals, DSM-5 and ICD-11, provide a fresh perspective on diagnostic classification and create space to better identify and treat the manifestations of trauma in children, based on research findings. These manifestations are diverse and often overlap with other diagnostic categories. Violence in close relationships brings with it specific dynamics and impacts that affect the entire context. Socially pathological phenomena observable in children's behavior must be identified and addressed through this lens.

Traumatization in the context of close relationships is a very specific phenomenon compared to events where the perpetrator is someone outside the family system or situations caused by external circumstances (such as accidents, natural disasters, or animal attacks). Trauma inflicted by loved ones creates unique relational and personal dynamics. If those who are supposed to provide safety and support instead harm the child, it becomes very difficult to understand the true causes of the child's suffering, and significant ambivalence may also be observed on the part of the child. Trauma in children related to violence in close relationships is therefore considered a highly specific form of traumatization.

The research study was conducted between 2017 and 2023. Its primary goal was to explore the forms of traumatization that children and adolescents experience within the family environment, as well as the difficulties they face. The methodology used a mixed design, with an emphasis on qualitative analysis of case studies across various professional childcare settings. The primary data sources were interviews with professionals who worked with children exhibiting different forms of trauma. The analysis of the data specifically focused on trauma within close (family) relationships. The research sample included a total of 210 case studies of children and adolescents, evenly distributed between outpatient clinics of clinical psychology, educational counseling centers, and social services providing child protection services across the Czech Republic.

Based on data analysis, categories of traumatization in the context of close relationships were developed, with percentage values for each professional area. This enables monitoring of the representation of these categories in different fields, offering further insights and opportunities for practical interventions. The following basic categories of traumatic events were identified: deprivation, neglect, lack of interest; attachment

disorders, changing caregivers; dramatic divorce, inappropriate care; domestic violence; aggression within the family; substance abuse by parents (alcohol, drugs); abuse, disproportionate physical punishment; traumatic experiences; sexual abuse; psychiatric disorders in parents; and social isolation.

The next step in analyzing the interview data involved identifying the difficulties, socio-pathological phenomena, and psychological and somatic symptoms observed in the children. These included the following categories: self-regulation issues, behavior problems, social relationship difficulties, school problems, mental health disorders, and physical health issues.

The research findings confirm numerous and diverse forms of trauma among the children and adolescents in the study, particularly within the context of close relationships. In line with other professional literature, it can be stated that trauma experienced by a child within the family system and in relationships with close family members has far deeper and more complex consequences than other forms of trauma. The personal effects are much more profound and long-lasting. The study also identified the most common specific forms of trauma within close relationships, variations in their frequency across different areas of professional care, and the most common consequences of this trauma. Symptoms of trauma are often manifested primarily through problematic behavior or school failure. The subsequent plan for support or professional intervention depends heavily on the accurate identification of the root causes of these difficulties.

A significant proportion of the children and adolescents in the study with trauma were diagnosed with ADHD (attention deficit hyperactivity disorder) or behavioral disorders. Many of the children exhibited a range of psychological difficulties, identity issues, and severe symptoms related to PTSD. Children traumatized within close relationships often have a complex and ambivalent relationship with their caregivers. They may struggle to express their needs or speak about their family members. These children often display irrational behaviors or dissociate from traumatic memories, and there is a risk of aggressive behavior toward the perpetrator of the violence. For social-legal protection authorities or law enforcement agencies, these findings are crucial for guiding their approach when working with the child and their family, to avoid further secondary victimization of the traumatized child.

Literatura

American Psychiatric Association (APA). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5* [online]. 5th ed. Washington DC: American Psychiatric Publishing, 2013. DOI: 10.1176/appi.books.9780890425787.

Centrum Locika. *Průvodce pro rodiče, kteří pro své děti chtějí dětství bez násilí*. Metodická příručka. Praha: Centrum Locika, 2019.

DVOŘÁK, T. a PROKOP, D. *Charakteristiky rodin s výskytem domácího násilí*. Odborná konference Děti, škola násilí. Praha, 19. 11. 2019.

ENDRŠTOVÁ, M. *Domácí násilí zažívá každé desáté dítě, najít pomoc trvá i několik let* [online]. iDNES.cz, 2018. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/domaci-nasilii-deti-locika.A181003_112956_domaci_nub.

FELITTI, V. J. et al. Relationship of Childhood Abuse and Household Dysfunction to Many of the Leading Causes of Death in Adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine* [online]. 2019, vol. 56, no. 6, p. 774–786. ISSN 1873-2607. DOI: 10.1016/j.amepre.2019.04.001.

GONZALEZ-VAZQUEZ, A. I. et al. Initial validation of an instrument to evaluate early trauma: The Early Scale. *European Journal of Trauma & Dissociation* [online]. 2019, vol. 3, no. 4, p. 229–233. ISSN 2468-7499. DOI: 10.1016/j.ejtd.2019.04.003.

HELLER, L. and LAPIERRE, A. *Healing developmental trauma: How early trauma affects self-regulation, self-image, and the capacity for relationship*. Berkeley: North Atlantic Books, 2012. ISBN 978-1-58394-489-9.

HUGHES, D. A. *Facilitating developmental attachment*. Northvale: Jason Aronson, 1997. ISBN 978-0-7657-0038-4.

JOCHMANNOVÁ, L. *Trauma u dětí*. Praha: Grada, 2021. ISBN 978-80-271-2842-6.

KIMPLOVÁ, T., JOCHMANNOVÁ, L. a SVOBODA, J. *Psychologie rodiny*. Praha: Grada, 2023. ISBN 978-80-271-3064-1.

KOCOURKOVÁ, J. a KOUTEK, J. Posttraumatická stresová porucha u dětí a dospívajících. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2017, roč. 113, č. 3, s. 128–131. ISSN 1212-0383.

LEVINE, P. A. a KLINEOVÁ, M. *Trauma očima dítěte*. Praha: Maitrea, 2012. ISBN 978-80-87249-27-7.

MARKSOVÁ, P. R. *Dissociative experiences in children with complex trauma*. Conference on Trauma, Dissociation and Psychosis. Kristiansand, May 30 – June 2, 2017.

MATOUŠEK, O. (ed.). *Dítě traumatizované v blízkých vztazích*. 2. vyd. Praha: Portál, 2020. ISBN 978-80-262-1707-7.

MUESER, K. T. and TAUB, J. Trauma and PTSD among adolescents with severe emotional disorders involved in multiple service systems. *Psychiatric Services* [online]. 2008, vol. 59, no. 6, p. 627–634. ISSN 1557-9700. DOI: 10.1176/ps.2008.59.6.627.

NĚMCOVÁ, L. Diagnostika traumatu u dětí. In: MATOUŠEK, O. (ed.). *Dítě traumatizované v blízkých vztazích*. Praha: Portál, 2020, s. 69–78. ISBN 978-80-262-1707-7.

PAVLÁT, J. Dlouhodobé následky rozvodu pro děti. *Česká a slovenská psychiatrie*. 2011, roč. 107, č. 5, s. 297–300. ISSN 1212-0383.

PORGES, S. W. *Connectedness as biological imperative: Understanding the consequences of trauma, abuse, and chronic stress through the lens of the Polyvagal theory*. Congress Attachment and Trauma: Relationships and Compassion. Rome, September 23–25, 2016.

RYDBERG, J. A., MOHAMMEDI, N. and GAZON, R. *Principles and Interventions from Sensorimotor Psychotherapy to Treat Clients with Complex Trauma, Chronic Shame and Dissociation*. 7th Biennial ESTD Conference. The Legacy of Trauma and Dissociation Body and Mind in a New Perspective. Rome, October 24–26, 2019.

Světová zdravotnická organizace (WHO). *Constitution of the World Health Organization* [online]. WHO, 2018. Available from: <http://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1>.

Světová zdravotnická organizace (WHO). *Duševní poruchy a poruchy chování: popisy klinických příznaků a diagnostická vodítka: mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize*. Praha: Psychiatrické centrum, 1992. ISBN 80-85121-37-9.

ŠTĚPANÍK, P. Dítě týrané nebo zneužité blízkým dospělým. In: MATOUŠEK, O. (ed.). *Dítě traumatizované v blízkých vztazích*. Praha: Portál, 2020, s. 21–28. ISBN 978-80-262-1707-7.

TANABE, H., TOKUYAMA, M. and JOCHMANNOVÁ, L. *Supporting traumatised children in social care: The “ADHD” label defocusing attachment problems*. 32nd International Congress of Psychology. Prague, July 18–23, 2021.

VAN DER KOLK, B. *The body keeps the score: brain, mind, and body in the healing of trauma*. London: Penguin Books, 2014. ISBN 978-0-670-78593-3.

VOJTÍŠKOVÁ, M. (ed.). *Mlčení bolí: postřehy z desetileté praxe intervenčních center*. Praha: Asociace pracovníků intervenčních center ČR, 2016. ISBN 978-80-270-0459-1.

YEHUDA, R., LEHRNER, A. and BIERER, L. M. The public reception of putative epigenetic mechanism in the transgenerational effects of trauma. *Environmental Epigenetics* [online]. 2018, vol. 4, no. 2. ISSN 2058-5888. DOI: 10.1093/eep/dvy018.

	TRAUMA U DĚTÍ V SOUVISLOSTI S BLÍZKÝMI VZTAHY	LEONA JOCHMANNOVÁ	43
--	---	-------------------	----

Zero to Three. DC: 0-5: *diagnostic classification of mental health and developmental disorders of infancy and early childhood*. Washington DC: Zero to Three, 2016. ISBN 978-1-938558-57-3.

Kontakt

PhDr. Leona Jochmannová, Ph.D.
 Filozofická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci
 Katedra psychologie
 Křížkovského 10, 779 00 Olomouc, Česká republika
leona.jochmannova@upol.cz

STŘÍDAVÁ PÉČE A MĚNÍCÍ SE POHLED ÚSTAVNÍHO SOUDU

ALTERNATING RESIDENCE AND SWINGING PENDULUM OF CONSTITUTIONAL COURT

Martin Kornel¹

Abstrakt

Statistiky dokládají, že v posledních přibližně 10 letech došlo v České republice k významnému nárůstu případů, kdy je nezletilé dítě svěřeno soudním rozhodnutím do střídavé péče rodičů. Jedná se zřejmě, mimo jiné, o důsledek rozhodovací praxe Ústavního soudu, který zdůrazňuje prioritu střídavé péče a její význam pro respektování práv obou rodičů a dítěte. Data ze zahraničních výzkumů zároveň dokládají, že obecně bud' převažují pozitiva nad negativy takového uspořádání péče o dítě, anebo přinejmenším nedokládají závěr, že by střídavá péče na děti měla horší dopad v porovnání s ostatními formami péče. Přesto česká odborná literatura opakovaně formuluje faktory, které potenciálně zvyšují míru zátěže střídavé péče pro děti, a to především: konflikt rodičů, vzdálenost jejich bydliště a věk nezletilých. K těmto faktorům se vyjadřuje ve své judikatuře i Ústavní soud. Předložený text analyzuje všechny nálezy Ústavního soudu zabývající se problematikou střídavé péče od roku 2004 do roku 2023. Analyzuje také vybraný vzorek usnesení, kterými Ústavní soud v totožném období odmítl stížnosti individuálních stěžovatelů v souvislosti s namítaným porušením jejich práv v souvislosti s upravením nebo neupravením péče o děti střídavě. Na základě této analýzy představím, jak se pohled Ústavního soudu na problematiku střídavé péče vyvíjel a jaké jsou jeho závěry. Stručně shrnuto, výše uvedené faktory nemají vést k paušálnímu odmítnutí střídavé péče, mohou být však v individuálním případě důvodem pro nastavení jiné formy péče. Za předpokladu, že bude v řízení prokázáno, že jsou jasné důvody pro odlišné nastavení péče a obecné soudy následně pečlivě odůvodní své rozhodnutí.

Klíčová slova

střídavá péče, výlučná péče, Ústavní soud

¹ Katedra občanského práva, Právnická fakulta, Masarykova univerzita

Abstract

Statistics show that there has been a significant increase in the number of cases where a minor child is entrusted by the court order to the alternate care of his or her parents in the Czech Republic within the last 10 years. This is a consequence of the decision-making practice of the Constitutional Court, which emphasises the priority of alternate care and its importance for respecting the rights of both parents and the child. At the same time, data from foreign research show that, in general, the positives outweigh the negatives of such arrangements, or at least do not support the conclusion that alternating care has a worse impact on children than other forms of care. Nevertheless, the Czech literature articulates factors that potentially increase the burden of alternating care for children: parental conflict, the distance of the parents' homes and the age of the minors. The Constitutional Court has also commented on these factors in its case law. The present text analyses all the judgments of the Constitutional Court dealing with the issue of alternate care from 2004 to 2023. It also analyses a selected sample of the resolutions by which the Constitutional Court rejected the complaints of individual complainants in the same period concerning the alleged violation of their rights in connection with the modification or non-modification of alternate care for children. Based on this analysis, I will present how the Constitutional Court's view on the issue of alternate care has evolved and its conclusions. In summary, the above factors are not intended to lead to a blanket rejection of alternate care but may, in an individual case, be a reason for setting up a different form of care. Provided that it is shown in the proceedings that there are clear grounds for a different care setting and the general courts subsequently give careful reasons for their decision.

Keywords

alternate care, individual care, Czech Constitutional Court

ÚVOD

V tomto příspěvku představím aktuální český právní diskurs problematiky střídavé péče v kontextu potenciálních překážek střídavé péče jako jsou konflikt rodičů, vzdálenost jejich bydlišť anebo věk nezletilých. Pro něj je zásadní role judikatury Ústavního soudu, kterou odborná literatura kritizovala jako *nesourodou*, *nejednotnou* a vytvářející prostor pro *nekonzistentní rozhodovací praxi obecných soudů* (např. Fidrmucová, 2017). Proto nejprve představím, co střídavou péčí současný odborný právní diskurs rozumí a jaké

situace či překážky úpravu péče střídavým způsobem problematizují. Následně stručně shrnu základní zjištění nedávné sociologické metastudie Fučíka a Šolcové (2022) k této problematice a širší mezinárodní kontext právního diskursu ke střídavé péči. Poté analyzuji všechny nálezy a vzorek usnesení Ústavního soudu vydaných od roku 2004 do konce roku 2023. Na základě této analýzy nabídnu interpretaci tohoto vývoje a závěry, které z ní plynou.

Současný stav poznání

Navazuji především na starší práce autorek Hufové (2012), Hofmannové (2015), Trávníčka (2015), Forejtové a Grygerové (2016) anebo Fidrmucové (2017). Tyto práce obvykle popisují vybraná rozhodnutí Ústavního soudu, ale žádná z nich neanalyzuje rozhodnutí Ústavního soudu v takové šíři, jako je cílem této práce. V obdobném rozsahu se činnosti Ústavního soudu na tomto poli věnovaly pouze diplomové práce. Konkrétně autorů Šudové (2022) a částečně Hroudného (2023), avšak s limity danými povahou tohoto typu prací. Ambicí tohoto příspěvku je proto nabídnout jednak hlubší analýzu než ve výše uvedených pracích a také zahrnout do analýzy i nejnovější rozhodnutí Ústavního soudu, kterými se z povahy věci přechází práce nevěnovaly. Prověřím, zda lze skutečně judikaturu Ústavního soudu hodnotit jako nekonzistentní, a co nejpřesněji popsat, jaké základní principy v oblasti rozhodování o střídavé péči z ní v současnosti plynou a jaké otázky zůstávají nevyjasněny.

Zkoumaná problematika a použité metody

Analýza je založena na 47 nálezech Ústavního soudu v jejichž textu se dle fulltextového vyhledávání v databázi Nalus (dostupné z: <https://nalus.usoud.cz/Search/Search.aspx>) vyskytují slova „střídavá péče“ nebo „střídavá výchova“ a jsou rozhodnutími o ústavních stížnostech proti meritorním rozhodnutím obecných soudů o péči. Vyloučil jsem tedy z pozorování nálezy, které se věcně přezkumu rozhodnutí o jiných otázkách, například výkonu rozhodnutí (např. III. ÚS 3462/14) nebo vydání předběžného opatření (např. II. ÚS 1931/17). Rok 2004 jsem zvolil jako počátek časové řady proto, že v tomto roce byl vydán první náleze Ústavního soudu, který střídavou péči (výchovu) zmiňuje. Dva z analyzovaných nálezu představují, jak vysvětlím dále v textu, zlomové momenty v jeho rozhodovací praxi. Byly vydány v letech 2010 a 2014 a jejich vydání představuje mezníky pro vytvoření tří období (2004–2010, 2010–2014, 2014–2023).

V těch zkoumám vzorek usnesení, kterými byly stížnosti stěžovatelů odmítnuty jako zjevně neopodstatněné a vyskytují se v nich opět slova „střídavá péče“ nebo „střídavá výchova“ a zároveň jsou rozhodnutími o ústavních stížnostech proti meritorním rozhodnutím obecných soudů o péči. Vzorek byl vytvořen náhodným výběrem třiceti rozhodnutí vydaných v každém ze zvolených období, tj. celkem 90 rozhodnutí. Náhodnost výběru byla zajištěna přiřazením pořadového čísla každému usnesení a výběrem pomocí generátoru náhodných čísel. Při obsahové analýze zkoumaných nálezu i usnesení jsem se zaměřil především na popis skutkových okolností případu a právní argumentaci Ústavního soudu.

Co je to střídavá péče?

České právo (§ 907 občanského zákoníku) rozlišuje několik forem péče rodičů o dítě. Jsou to péče **jednoho z rodičů**, **střídavá** péče, nebo do **společná** péče. Základním pravidlem plynoucím z rodičovské odpovědnosti pak je, že právo a povinnost o dítě pečovat mají oba rodiče. Ovšem pokud žijí odděleně anebo nejsou schopni se na formě péče a jejím rozložení shodnout, může (nebo musí – v závislosti na dalších okolnostech) rozhodnout soud. Například pokud jsou rodiče manželé a hodlají se rozvést, musí být i případná dohoda rodičů o péči obligatorně schválena soudem (§ 755 občanského zákoníku). Forma ani faktická distribuce péče mezi rodiči sama o sobě nemá dopad na ostatní práva a povinnosti rodičů vůči dítěti, které mají bez ohledu na zvolenou variantu péče oba rodiče. Při svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů má druhý rodič právo se s dítětem stýkat a rozsah styku může být rovněž upraven soudním rozhodnutím. Společná péče je obecně standardem, pokud rodiče a dítě žijí všichni společně. Nežijí-li spolu, může být podle § 907 odst. 1 *in fine* občanského zákoníku soudním rozhodnutím upravena jen, pokud s tím oba rodiče souhlasí. Z praktického pohledu je důležité, že takové soudní rozhodnutí nestanoví rozsah péče každého z rodičů individuálně. Oproti tomu, ze soudního rozhodnutí o střídavé péči časové ohraničení péče každého z rodičů plyne. Za posledních 10 let statistiky dokládají významný nárůst podílu případů, kdy je dítě svěřeno soudním rozhodnutím do péče střídavé. Jak uvádí Výroční statistická zpráva Ministerstva spravedlnosti za rok 2022 v *řeči konkrétních čísel podíl případů, kdy soud svěřil dítě do péče matce, klesl z 86,6 % v roce 2012 na 71,4 % v roce 2022. Podíl případů, kdy bylo dítě do péče svěřeno oběma rodičům, se výrazně zvýšil z 5,2 % v roce 2012 na 20,2 % v roce 2022, tedy téměř na čtyřnásobek* (Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2023). Soudní rozhodnutí zahrnutá v této statistice budou jednak soudem schválenými dohodami rodičů nebo autoritativním rozhodnutím soudu v případech neshody. Statistika tyto varianty nerozlišuje.

Příčiny zásadního nárůstu poměru dětí svěřených soudním rozhodnutím do střídavé péče během posledních deseti let prozatím nebyly empiricky prozkoumány. Lze předpokládat, že nejde o důsledek změny právní úpravy. Ta se totiž od roku 1998, kdy § 26 zákona o rodině poprvé použil pojem „střídavá výchova“ měnila prakticky pouze v terminologii. Konkrétně byl v roce 2014 s účinností občanského zákoníku nahrazen pojem střídavá výchova pojmem střídavá péče. Na samotných kritériích, která mají soudy při rozhodování o péči brát v potaz, ani na formách péče se ale v textu nové právní úpravy zákona (Trávníček, 2015, s. 3) v porovnání s předchozí (Kornel, 2009) nic významně nezměnilo.

Je možné, že základním hybatelem popsaného trendu je obecná společenská změna ve vnímání rodičovství a zejména roli otce při péči o dítě (Thomson a Turunen, 2021, s. 21 a násl.). To se následně může projevat v přístupu rodičů (větší akceptaci role druhého rodiče anebo vyšší snaze o sdílené rodičovství) i v rozhodování soudů (ovlivněném osobním pohledem soudce na to, „co je správné“). Zdá se však, že v českém kontextu mohly nárůst způsobit dva další konkrétní faktory.

Zprv  posilující tendence řešit rodi ovsk  konflikt v soudním  izen  se z v šenou snahou o dosa en  rodi ovsk  dohody, zejména prostřednictvím prvků tzv. Cochemsk  praxe a jejich alternativ. Ta se v  R významněji prosazuje od roku 2014 (Vra tilov , 2022). Obdobn  to platí i pro další nástroje (Decroix, 2023), jako je například mediace (Westphalov  a Rogalewiczová, 2016).

Zadruhé  stavn  soud. V znamn  posuny v jeho judikatuře, kter  představ m v tomto příspěvku, totiž korelují s pozorovan m nárůstem podílu d t  svěřených do střidavě p  e rodi  .

Pro další rozbor je kl  ov  porozumět rozdílu mezi st  idavou p  i a p  i jednoho rodiče. Rozdíl by měl být dán časem, kter  d t  tráví s ka d m z rodi   žijících odd len . Hranice mezi těmito dvěma formami p  e je však nejasn . Pokud zahraniční literatura hovoří o střidavě p  i (*shared parenting*) pro potřeby mezinárodní komparace, obvykle za ni považuje rozdělení času mezi rodiče od poměru 65:35 do 50:50 (Hakovirta a Eydal, 2020, s. 43–44). N kter  pr vn  úpravy nicméně k definici střidavě p  e přístupují odli n  – například j  rozumí pouze takovou, kdy je čas rozdělen mezi oba rodiče rozdělen zcela rovnom rn  (Hakovirta a Skinner, 2021, s. 317–318). Pokud jde o  eskou pr vn  úpravu a soudn  praxi, platí, že jasn  hranice není pojmenována. Odborn  literatura obvykle pouze uvádí, že u střidavě p  e  asov  *intervals nemusí být stejn * (Westphalov , 2020, s. 952). Judikatura ve shodě s tím připouští tzv. nerovnoměrnou st  idavou p  i a nevyžaduje rozložení času rodi ovsk  p  e přesně na polovinu (nález II.  S 1489/22). V praxi mohou ovšem obecn  soudy úpravu p  e pojmenovat jako p  i jednoho rodiče a upravit styk druhého rodiče s d t em tak, že rozložení času p  e mezi oba rodiče se bude rovnému podílu velmi blížit. Nebo naopak schválit dohodu rodi  , kter  bude pojmenovávat péči jako st  idavou, přestože faktick  rozložení času mezi rodiče bude v razn  vychýleno ve „prospěch“ jednoho z nich a nemusí dosahovat ani v  e uveden  míry 35:65. V  e uveden  statistiky proto neumožňují učinit přesně závěr o tom, jak moc se míra sd len  rodi ovsk  p  e za posledních 10 let zm nila. To by vy adov lo daleko hlubší analýzu rozhodnutí obecných soudů, kter  by zkoumala faktick  rozložení času, kter  d t  tráví s ka d m z rodi  , bez ohledu na to, zda pojmenován jako p  e nebo jako styk.

 esk  pr vn  literatura nabízí na problematiku střidavě p  e r znorod  pohledy. N kter  auto   by preferovali rezervování střidavě péče pro jen velmi minoritn  okruh p   ad  a jen tehdy, pokud bude splněna řada podmínek jako „pokud jsou rodiče schopni spolu p    etiv  komunikovat a navzájem se podporovat“ anebo „chod -li d t  stále do jedné školy, školky, zájmových krou   “ (Kov řov , 2015). Například také z pohledu Zuklínová (2015, s. 103) je patrn  preference toho, aby se pečující osoby nest  idaly. Jin  auto   se staví ke střidavě p  i otevřeněji i v komplikovan    ch situacích, b   upozorňují na potřebu pečlivého zkoumání situace individuálního d t e – například pokud by mělo d t  st  idat v chovn  prostředí i  kolsk  zařizení (Westphalov  a Rogalewiczová, 2016). Bohužel  ast m nešvarem pohledu  esk  pr vn  literatury na otázku střidavě p  e je absence odkazu na zdroje tvrzen ch doporu en  odborníků z jiných oborů, kterými sv  názory podporují. Tak například Kov řov  (2015, s. 47) neuvádí  adn  pramen pro tvrzen  doporu en  psychologů, Zuklínová (2015, s. 103) odkazuje na negativn  zkušenosti ze zahraničí – konkr tn  z Austrálie, avšak zároveň cituje pouze jeden pramen

pracující s jedinou empirickou studií zpracovanou navíc velmi krátce po změně kritizované australské legislativy. V každém případě v českém odborném právním diskursu se jako potenciální překážky pro úpravu péče střídavým způsobem nejčastěji skloňují konflikt rodičů, vzdálenost bydlišť rodičů, věk dětí a přání dítěte.

Nedávná metastudie Fučíka a Šolcové (2022, s. 49) přitom upozorňuje na to, že empirická data ke střídavé péči dokládají spíše pozitivní efekt pro dítě, když většina zahraničních rozsáhlých studií i přehledů identifikuje mírně pozitivní výsledky u dětí, které mají ve spojení se střídáním domácností rozsáhlý styk s oběma biologickými rodiči, ve srovnání s dětmi ve výhradní péči jednoho rodiče. Dále Fučík a Šolcová (2022, s. 49) upozorňují, že kontrolují-li empirické výzkumy vliv statusu rodiny či míry konfliktu mezi rodiči, je zřejmé, že rozdíl ve prospěch dětí ze střídavé péče se snižuje a v některých případech mizí. Na druhou stranu však nelze říci, že by se pod selekčním principem skryl negativní vliv střídavé péče. Děti vychovávané po rozchodu rodičů v tomto režimu mají opět stejné, nebo lepší výsledky než děti z výhradní péče jednoho rodiče. Celkově lze tedy shrnout, že na základě dostupné empirické literatury z oblasti sociálněvědního výzkumu věnujícího se důsledkům porozvodových uspořádání je zřejmé, že střídavá péče není v obecné rovině pro děti škodlivá. Škodlivé jsou nepřiměřené přístupy rodičů a institucí, zejména konflikt či dlouhodobá nejistota, zasahující děti.

V komparativním srovnání jsou tendence posilující právními nástroji sdílené rodičovství celosvětově patrné. Někde jsou tyto tendence silnější – například ve Švédsku již v roce 1998 došlo ke změně legislativy posilující možnost upravit péči střídavým způsobem i přes nesouhlas některého z rodičů s tím, že takové uspořádání péče bylo například již v roce 2011 nastaveno pro 30–40 % dětí rodičů žijících odděleně (Blomqvist a Heimer, 2016, s. 788). V Nizozemí bylo zdokumentováno, že od osmdesátých let dvacátého století do roku 2008 došlo nárůstu případů svěření dětí do obdoby české střídavé péče z 1 % případů na přibližně 20 % (Poortman a van Gaalen, 2017, s. 532–538). Také v řadě států USA je patrná tendence směrem k posílení formy péče oběma rodiči (formulované dokonce, byť spíše výjimečně, jako právní domněnky), pokud žijí odděleně (DiFonzo, 2014, s. 220–221). Na jiných místech jsou tyto tendence slabší, přesto viditelné. Příkladem může být polská soudní praxe a změna tamní právní úpravy z roku 2015, která výslovně připustila péči oběma odděleně žijícími rodiči (Kamińska, 2020, s. 89 nebo Habdas, 2019).

Také akademické iniciativy, jako například *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities* (2007), tendují k posilování rovnoměrného rozložení péče mezi oba rodiče. Konkrétně princip 3:20 (2) uvádí, že *Dítě může pobývat střídavě s nositeli rodičovské odpovědnosti buď na základě dohody schválené příslušným orgánem, nebo na základě rozhodnutí příslušného orgánu. Příslušný orgán by měl vzít v úvahu faktory, jako jsou: a) věk a názor dítěte; b) schopnost a ochota nositelů rodičovské odpovědnosti vzájemně spolupracovat v záležitostech týkajících se dítěte, jakož i jejich osobní situace; c) vzdálenost mezi bydlištěm nositelů rodičovské zodpovědnosti a školou dítěte.* (Boele-Woelki, 2007)

Ústavní soud a střídavá péče

Ústavní soud je primárně orgánem ochrany ústavnosti a základních práv a svobod (Šimíček, 2018, s. 50 a násl.). V oblasti rodinného práva, a konkrétně i rozhodování o rodičovské péči, je však částečně nucen plnit také roli sjednocovatele judikatury obecných soudů. Je tomu proto, že tuto roli nemůže plnit Nejvyšší soud z důvodu tradičního zákonného omezení přípustnosti dovolání pro většinu řízení ve věcech rodinněprávních, což aktuálně plyne z § 30 zákona o zvláštních řízeních soudních. Rozhodnutí Ústavního soudu vydaná v této oblasti od roku 2004 do roku 2023 jsem roztřídil do tří období.

První, které charakterizují jako období zdrženlivosti, začíná od roku 2004. V něm byl vydán náleží Ústavního soudu, I. ÚS 48/04, který je prvním náleží zmiňujícím střídavou péči (výchovu).

Druhé začíná v roce 2010, kdy byl vydán náleží Ústavního soudu, III. ÚS 1206/09. V něm Ústavní soud poprvé shledal protiústavní zásah do lidských práv v situaci, kdy péče o dítě nebyla obecnými soudy upravena střídavě.

Třetí začíná rokem 2014, a to vydáním náleží Ústavního soudu, I. ÚS 2482/13. Ten odborná literatura hodnotí jako přelomový v tom smyslu, že z možných variant péče o dítě preferuje střídavou před ostatními (Schön, 2015, s. 5 nebo Forejtová a Grygerová, 2016, s. 47).

Období zdrženlivosti (roky 2004–2010)

Ústavní soud v tomto období opakovaně ve svých nálezech připomínal, že *není z ústavněprávního pohledu možné nadřazovat modely fungování vztahů mezi oddělenými rodiči a nezletilými dětmi, které mají orgány veřejné moci zažité, nad zájem dítěte* (např. náleží sp. zn. II. ÚS 363/03). Pokud však shledal porušení základních práv a svobod individuálních stěžovatelů, bylo to typicky při zásahu do práva na rodinný život příliš úzkou úpravou styku otců s nezletilými dětmi nebo zásahu do práva otců na spravedlivý proces (především projednání věci bez zbytečných průtahů).

Základní pozici k problematice střídavé péče pro toto období vymezil Ústavní soud v náleží ve věci I. ÚS 48/04, podle kterého *svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalitě, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to však předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných. Rozhodnutí o střídavé výchově nezletilého dítěte by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti spolu komunikovat a spolupracovat a nezapojovat nezletilou do svých vzájemných problémů*. O tyto závěry se následně opírá řada dalších rozhodnutí (např. usnesení IV. ÚS 650/2000, náleží II. ÚS 554/04 nebo usnesení II. ÚS 571/05). Pohled odpovídal (a byl mj. odůvodňován) tehdejší odborným diskursem, který vyžadoval konsensus rodičů jako základní předpoklad pro střídavou péči (např. Hrušáková a Novák, 1999, nebo Holub a Nová, 2002), jakkoliv výslovně takový požadavek z textu právní úpravy neplýnul.

Pokud bylo neupravení péče (dle tehdejší úpravy výchovy) střídavým způsobem Ústavním soudem přezkoumáváno, byl přístup velmi zdrženlivý. V tomto období Ústavní

soud v žádném nálezu neshledal porušení některého ze základních práv stěžovatele jako důsledek neupravení péče střídavě. Řadu stížností namítajících porušení základních práv spočívajících právě v neupravení péče střídavým způsobem Ústavní soud odmítl (např. usnesení IV. ÚS 285/01, III. ÚS 99/01 a II. ÚS 406/01) a odmítavé rozhodnutí založil typicky na tom, že argumentace stěžovatelů míří *mimo oblast ústavně zaručených základních práv* případně ve spojení s tím, že to, že *obecné soudy došly k závěru, že navrhovaná forma výchovy dětí by byla v rozporu s jejich zájmem, je zcela v kompetenci obecných soudů a Ústavnímu soudu nepřísluší tyto jejich závěry přehodnocovat*. Neúspěšné stížnosti podávali především otcové, ale v menšině i matky (usnesení I. ÚS 393/01 a II. ÚS 309/05). Na druhou stranu ani v případech, kdy se matka obracela se svou stížností na Ústavní soud a nesouhlasila s úpravou péče střídavě, nebyly takové stížnosti úspěšné a Ústavní soud je odmítal jako zjevně neopodstatněné (usnesení II. ÚS 571/05 a I. ÚS 1796/07).

Pokud Ústavní soud v tomto období shledal postup obecných soudů při rozhodování o úpravě péče protiústavní a svůj kasační zásah odůvodněny, nebylo to z důvodu neupravení péče střídavým způsobem. Opakovaně však shledal porušení práva na spravedlivý proces zaručeného čl. 36 LZPS. Například v nálezu III. ÚS 1481/08 to bylo proto, že odůvodnění rozhodnutí odvolacího soudu o svěření dětí do péče otce bylo vnitřně rozporné a nepřezkoumatelné, nebo v nálezu II. ÚS 2029/08 z důvodu odnětí zákonnému soudci. Pozoruhodné je, že Ústavní soud nehodnotil negativně například situaci, ve které obecný soud přihlédl negativně k „nekonzistentní“ pozici otce, který nejprve navrhoval svou výlučnou péči a poté „ustoupil“ a navrhoval péči střídavou, a naopak zřejmě pozitivně hodnotil pozici matky, která po celou dobu trvala na své péči (usnesení II. ÚS 357/02).

Období přechodu (roky 2010–2014)

Mezníkem tohoto období je nález ze dne 5. 1. 2010 (III. ÚS 1206/09). V něm Ústavní soud poprvé dospěl k závěru, že pokud v konkrétní situaci nebylo dítě svěřeno do střídavé péče, může to být zásah do práva rodiče na rodinný život, které je chráněno čl. 32 LZPS. Argumentaci vystavěl na tom, že pokud **znalecký posudek** dospěje k závěru, že střídavá péče je pro dítě optimální varianta péče, nesmí ji obecné soudy odmítnout pouze z důvodu nesouhlasu některého z rodičů (v tomto případě matky). Takový nesouhlas může být relevantní pouze tehdy, je-li vybudován na důvodech, jež jsou způsobilé intenzivním způsobem negativně zasahovat do zájmu dítěte. Soud nemusí takové dokazování provádět, je-li nesouhlas rodiče založen jen na zjevně iracionálním nebo nepřezkoumatelném důvodu. Jestliže půjde o tento iracionální či nepřezkoumatelný důvod, anebo bude v řízení prokázáno, že jde o nesouhlas spočívající na důvodu prokazatelně nemajícím negativní vliv na zájem dítěte, nemohou soudy na tomto nesouhlasu vystavět rozhodnutí, kterým návrhu na svěření dítěte do střídavé (společné) péče nevyhoví (bod 29 nálezu). Lze předpokládat, že pro rodiče domáhající se střídavé péče se tak mohl po vydání tohoto nálezu znalecký posudek stát jakýmsi „svatým grálem“, který byl způsobilý zajistit

úspěch jejich návrhu, a tomu mohli přizpůsobit svůj postup v řízení. Není však známa žádná analýza, která by zkoumala, zda v řízeních o úpravě péče po tomto rozhodnutí bylo zpracování znaleckých posudků častější nebo častěji navrhováno. Pravděpodobně i proto je z pozdějších nálezů patrné, že se Ústavní soud snaží obecné soudy vést k tomu, aby závěry znalce kriticky hodnotily a neustanovovali znalce zbytečně (I. ÚS 3522/22, IV. ÚS 699/22).

Na citované rozhodnutí navázal především náleze ze dne 18. 8. 2010 (I. ÚS 266/10), který rozvinul pozici Ústavního soudu v tom duchu, že **špatná komunikace** rodičů je sice pro rozhodování o péči významný faktor, ale obecné soudy jsou povinny adekvátním způsobem příčiny špatné komunikace osvětlit a ve vazbě na konkrétní případ vysvětlit, proč je překážkou konkrétního uspořádání péče navrhovaného rodičem.

Výše podané příklady lze s mírným zjednodušením považovat za nálezy „podporující“ střídavou péči. Ústavní soud v tomto období vydal i rozhodnutí, kterými naopak kasačním způsobem zasáhl do situace, kdy obecné soudy péči střídavým způsobem upravily. Stalo se tak v situaci, kdy střídavá péče o dvě nezletilé děti měla probíhat v intervalu půl roku mezi Českou republikou (bydliště otce) a Novým Zélandem (budoucí bydliště matky). Ústavní soud v nálezu sp. zn. II. ÚS 1835/12 vytknul soudu, že se nezabýval *vhodností střídavé výchovy navrhované matkou z hlediska psychologického (...) aniž by zkoumal její dopady na osobnost obou nezletilých dětí*. V souhrnu tak rozhodnutí obecného soudu zrušil proto, že *nebyly dostatečně prověřeny předpoklady pro řádné fungování střídavé výchovy, a to nejen z hlediska materiálního zajištění podmínek pobytu dětí s matkou na Novém Zélandu a z hlediska důsledků rozdílných vzdělávacích systémů (návaznost školní výuky s ohledem na její obsah, harmonogram školního roku atd.), ale ani z hlediska dopadů na psychický vývoj dětí při střídání pobytu v odlišných zemích s rozdílným životním stylem, odlišnými klimatickými podmínkami, a při dlouhodobějším odloučení od jednoho z rodičů*. Nicméně obecně byl nadále jako v předchozím období zdrženlivý a stížnosti namítající zásah do chráněných lidských práv způsobený úpravou střídavé péče odmítal (např. stížnost matky – usnesení III. ÚS 2773/11).

V tomto období byla podána k Ústavnímu soudu také řada neúspěšných stížností opírajících se o tvrzené porušení práv rodiče, spočívající v neupravení péče ve střídavé podobě. Neúspěch Ústavní soud typicky odůvodnil tím, že bylo ústavně konformní zvolit jinou formu péče jako důsledek respektu k přání dětí (usnesení III. ÚS 814/12 a II. ÚS 581/12) nebo z důvodu zájmu na stabilním výchovném prostředí (usnesení II. ÚS 306/12, I. ÚS 2834/11 anebo I. ÚS 1653/10). I v tomto období některá odmítavá rozhodnutí Ústavního soudu hodnotí kooperaci rodičů jako nutný předpoklad střídavé péče. Aniž by vyžadoval od obecných soudů zkoumat, proč rodiče nejsou schopni spolupráce nebo zda byl učiněn pokus o to, aby byly příčiny nespolečné odstraněny. Například v usnesení III. ÚS 170/12 se uvádí, že *není podstatnou otázkou, proč rodiče nejsou ochotni spolupracovat při výchově nezletilého dítěte, ale zjištění, že v daném případě chybí ochota a vyspělost v zájmu nezletilého dítěte spolu kooperovat*. To pak odůvodňovalo ústavně konformní svěřením dítěte do péče jen jednoho z rodičů.

Od střídavé péče k péči obou rodičů a zase zpátky (roky 2014–2024)

Zcela zásadním mezníkem v rozhodovací činnosti Ústavního soudu je náleze ze dne 26. 5. 2014 (I. ÚS 2482/13). V něm Ústavní soud předně vymezil čtyři základní kritéria pro úpravu péče, a to (1) existenci pokrevního pouta mezi dítětem a osobou usilující o svěřeni do péče; (2) míra zachování identity dítěte a jeho rodinných vazeb v případě jeho svěřeni do péče té které osoby; (3) schopnost osoby usilující o svěřeni dítěte do péče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby; a (4) přání dítěte. Následně v kontextu daného případu zrušil jako protiústavní rozhodnutí obecných soudů, které nevyhověly návrhu otce na svěřeni dětí do střídavé péče s argumentací založenou na potřebě stability výchovného prostředí. Pro daný kontext je důležité, že dcery stěžovatele byly cca 3 roky před tímto kolem soudní pře o péči byly svěřeny do péče matky. Hlavním argumentem pro takovou úpravu byl tehdy nízký věk dětí. Ústavní soud trefně shrnul pohled obecných soudů na rodinnou situaci tak, že v roce 2009 byly stěžovatelovy děti na to, aby mohly být svěřeny do střídavé péče, příliš mladé a v roce 2012 byly už zase příliš zakotvené ve výchovném prostředí matky (bod 41 nálezu). Ústavní soud však takový pohled nesdílel. Formuloval zásadní závěr, že *nejlepším zájmem dítěte je, aby bylo především v péči obou rodičů, a pokud jsou splněny veškeré zákonné podmínky (tj. oba rodiče jsou stejnou měrou schopni a ochotni pečovat o zdraví dětí a o jejich tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj a tyto děti mají k oběma rodičům stejně hluboký citový vztah), tak je svěřeni dětí do **střídavé péče pravidlem**, nikoliv výjimkou* (bod 42 nálezu). To je významná změna paradigmatu oproti nálezu III. ÚS 1206/09. Ten bylo možné, mírně zjednodušeno, interpretovat tak, že pokud z provedených důkazů (zejména znaleckého posudku) plyne, že střídavá péče je pro dítě nejvhodnější, má soud takovým způsobem péči upravit. V nyní komentovaném nálezu Ústavní soud výrazně konkrétněji vymezuje, že pokud se prokáže, že jsou oba rodiče způsobilí děti vychovávat, mají o jejich výchovu zájem, dbali o ně po stránce citové, rozumové a mravní a děti k nim mají citový vztah, jsou splněny předpoklady pro jejich svěřeni do střídavé péče. Jiné uspořádání péče by měl soud zvolit jen tehdy, pokud se prokáže, že konkrétnímu dítěti by střídavá péče ku prospěchu nebyla a jiná forma péče je v jeho nejlepším zájmu.

Tento náleze Ústavní soud ve své navazující rozhodovací činnosti hluboce reflektoval (ke dni 11. 2. 2024 byl citován dle právního informačního systému Beck-online v 623 navazujících rozhodnutích tohoto soudu). Z navazujícího vývoje plyne, že Ústavní soud hledal, jaké uspořádání péče o dítě má být pravidlem. Výše citovaný náleze totiž formuluje poměrně jednoznačně, že je to střídavá péče. Obdobně ještě krátce na to vydaný náleze uvádí: *střídavá péče, jež je (vedle společné péče) pomyslným „ideálem“ uspořádání poměrů dětí a rodičů* (III. ÚS 2298/15, bod 17).

Toto stanovisko však Ústavní soud později výrazně oslabil. V nálezu IV. ÚS 1921/17 totiž zformuloval východiska pro rozhodování odlišně. Uvádí, že na prvním místě je zájmem dítěte, aby o něj rodiče pečovali způsobem, na kterém se dohodnou. To není v rozporu s předchozími rozhodnutími. Zároveň však konstatuje, že pokud rodiče dohody nejsou schopni, je v zájmu dítěte, aby bylo **v péči obou rodičů**. A vyložil, že podle něj pojem

„v péči obou rodičů“ nelze chápat jako paušalizaci (upřednostnění) střídavé péče jakožto základního východiska při rozhodování o výchově dětí (bod 22 nálezu). Na obecné soudy klade požadavek, aby při splnění dříve popsaných podmínek volili formu péče tak, aby byl podíl obou rodičů na péči a výchově dítěte zásadně rovnocenný, čehož nelze dosáhnout jen úpravou péče střídavé nebo společné, ale i svěřením dítěte do výlučné péče jednoho z rodičů, avšak za současné odpovídající úpravy styku dítěte s druhým rodičem (úpravou „širokého“ styku) (bod 22 nálezu). Obdobně Ústavní soud v pozdějším nálezu uvádí, že splnění kritérií pro nařízení střídavé péče není obecným pravidlem, nýbrž jen vodítko pro rozhodování obecných soudů, takže nemusí vést vždy k jednoznačnému závěru o jejím nařízení (IV. ÚS 773/18, bod 35). Tyto argumenty užívala i některá odmítavá usnesení (např. I. ÚS 2473/19).

Ovšem ani tuto pozici Ústavní soud nedržel dlouhodobě. V nálezu ze dne 3. 5. 2022, argumentuje, že z ustálené judikatury Ústavního soudu je střídavá péče zpravidla preferovaným modelem. I pokud odhlédneme od toho, že formálně mezi modely péče rozlišuje zákon (který mimochodem pojem široký styk neobsahuje a není v něm tedy vymezen ani rozdíl mezi standardním stykem a širokým stykem), rovněž fakticky má střídavá péče své přednosti (I. ÚS 3065/21, bod 60). Pokud Ústavní soud v tento moment hovořil o ustálené judikatuře, jde o eufemismus, jak je vidět z výše citovaných nálezů. Ovšem takto formulovaný názor už navazující judikatura různých senátů Ústavního soudu (v různém složení individuálních soudců) respektuje. Proto (snad) nyní už o ustáleném pohledu hovořit můžeme. Podle Ústavního soudu by tak nyní obecné soudy **měly vždy zvažovat model střídavé** (byť i nestejnomyšlné) péče, neboť především při této formě péče je rodičům zajištěno jejich rovnocenné postavení; žádný z nich se pak nemůže opírat o větší „oprávnění“ k dítěti a argument využívat ve sporech s druhým rodičem (I. ÚS 3350/22, bod 19). Stejný názor opakuje konzistentně řada dalších nálezů a hovoří tak fakticky o presumpci střídavé péče, kterou lze vyvrátit (nálezy sp. zn. I. ÚS 3085/22, III. ÚS 1786/22 a I. ÚS 1096/23). Co přesně ještě je a co už není střídavá péče z pohledu Ústavního soudu však z rozhodovací činnosti Ústavního soudu není patrné. Například rozložení času 43:57 Ústavní soud za střídavou péči ještě považoval (usnesení sp. zn. I. ÚS 997/17). K situaci posuzované výše uvedeným nálezem I. ÚS 3350/22, kdy rozložení času bylo zřejmě 30:70 a obecné soudy měly za to, že jde o péči jednoho rodiče s širokým stykem rodiče druhého, Ústavní soud uvedl, že jde o styk i při výlučné péči standardní (I. ÚS 3065/21, bod 58). Na druhou stranu, v jiném případě, kdy obecné soudy při rozložení času péče 43:57 takovou označily za výlučnou péči matky a nevyložily, proč ne jako péči střídavou, nepovažoval to Ústavní soud za porušení ústavnosti, které by vedlo ke zrušení daného rozhodnutí (usnesení IV. ÚS 180/23, bod 18). Z toho plyne, že zřejmě někde okolo rozložení rodičovské péče v poměru 35:65 – 40:60 bude z pohledu Ústavního soudu „začínat“ široký styk i asymetrická střídavá péče. Při volbě mezi těmito dvěma modely by pak obecné soudy dle výše uvedené judikatury měly volit jako pravidlo označení střídavé péče a péči jednoho rodiče se širokým stykem jako výjimku.

Základní aktuální paradigma ve vztahu k úpravě péče o nezletilé dítě, jak plyne z judikatury Ústavního soudu lze shrnout následovně. Pokud se rodiče nejsou schopni na formě péče

dohodnout, má být střídavá péče pravidlem, pokud jsou splněna čtyři základních kritéria formulovaná výše. Jiná úprava péče má být výjimkou z tohoto pravidla. Řada rozhodnutí Ústavního soudu se k přípustným a nepřípustným výjimkám pro odlišné uspořádání péče vyjádřila a nyní je proto rozebereme.

Vzdálenost bydlišť jako potenciální překážku střídavé péče hodnotil v tomto období Ústavní soud poprvé nálezem sp. zn. I. ÚS 1506/13 ze dne 30. 5. 2014 s tím, že z *ústavněprávního hlediska pak neobstojí ani poukaz stěžovatelky na velkou vzdálenost mezi bydlišti obou rodičů, neboť toto hledisko samo o sobě není dle názoru Ústavního soudu důvodem, který by a priori vylučoval vhodnost střídavé výchovy nezletilého dítěte. Při posuzování tohoto hlediska je naopak třeba přihlédnout k dalším okolnostem daného případu, zejména pak k tomu, zda dítě není převozem a pobytem ve zcela odlišném prostředí příliš fyzicky či psychicky zatěžováno a zda je v možnostech rodičů ve stanoveném intervalu tuto vzdálenost překonávat* (bod 34 nálezu). Obdobně Ústavní soud hodnotil situace v dalších nálezech (např. IV. ÚS 1921/17, III. ÚS 149/20, I. ÚS 3350/22 a I. ÚS 3522/22). Zajímavé je, že část právní nauky přesto dosud nepřiléhavě paušálně uzavírá, že střídavá péče *nebude vhodná např. v případech, kde rodiče budou bydlet ve velké vzdálenosti od sebe a dítě by z tohoto důvodu muselo navštěvovat dvě školy* (Mencnerová, 2020). Tento názor podporuje autorka odkazem na nález I. ÚS 1835/12, v tomto textu dříve představený a věnovaný střídavé péči v intervalu půl roku mezi rodiči v České republice a Novém Zélandu. Zjevně tedy problém nespočíval jen v navštěvování dvou škol.

Přesto mohou výjimečně důsledky spojené s velkou vzdáleností bydlišť rodičů k nesvěření do střídavé péče vést. Obecně tehdy, pokud by *mohla zásadním způsobem narušit školní docházku dítěte či jeho rozvoj prostřednictvím mimoškolních aktivit nebo rozmělnit jeho vazby v daném sociálním prostředí* (usnesení II. ÚS 4029/17, bod 15). Ústavní soud v náleзовé judikatuře negativně hodnotil, pokud obecné soudy považovaly za překážku střídavé péče samotný nástup do **základní školy**, pokud měla být školou jedinou (nález III. ÚS 928/22). Ani navštěvování dvou škol samo o sobě překážkou střídavé péče není (nálezy III. ÚS 2391/21 a I. ÚS 3522/22). Pokud by však vzdálenost bydlišť rodičů navštěvování dvou základních škol vyžadovala, formuloval Ústavní soud zároveň požadavek, že *musí být prokázáno, že začlenění dítěte do dvou školních kolektivů je v jeho nejlepším zájmu, čemuž odpovídá povinnost obecných soudů zohledňovat především psychickou odolnost konkrétního nezletilého dítěte* (nález III. ÚS 928/22, bod 22, obdobně pak i nález III. ÚS 409/23). Proto pokud je dítě ve střídavé péči, navštěvuje dvě školy, a prokáže se, že to je pro něj nepřiměřená zátěž, může být ponechání dítěte ve střídavé péči při pozdějším rozhodování protiústavním zásahem do práv rodiče (nález II. ÚS 169/16).

Oproti tomu jsem z judikatury Ústavního soudu nevypozoroval, že by vyžadoval obdobné testování také pro docházku do dvou **mateřských škol** – zde tedy zřejmě není nutné prokázat, že začlenění dítěte do dvou školních kolektivů je v zájmu dítěte (nález I. ÚS 1506/13, usnesení II. ÚS 3401/23).

Následně Ústavní soud vyhodnotil, že ani **práce** jednoho rodiče na směny nemůže být sama o sobě překážkou střídavé péče (nález II. ÚS 1835/14). Pozdějším nálezem dokonce

obecněji formuloval požadavek, aby obecné soudy nastavily režim péče se zohledněním pracovní vytíženosti rodiče a našly (pokud toho nejsou schopni rodiče dohodou) řešení *vyvažující pokud možno rovnocenně práva rodičů, sledující (především) nejlepší zájem nezletilého dítěte* (nález I. ÚS 847/22, bod 33).

Ústavní soud relativizoval v dřívější rozhodovací praxi petrifikovaný princip, že v zájmu stability výchovného prostředí dítěte by ke změně úpravy péče mělo dojít zásadně tehdy, pokud dojde k **zásadní změně poměrů**, kterou obvykle nebude změna poměrů na straně rodiče, který o dítě dosud nepečuje (a střídavé péče se domáhá). Odůvodnění rozhodnutí obecných soudů založené na takovém pohledu shledal Ústavní soud ústavně nekonformní (nález I. ÚS 3216/13 nebo nález II. ÚS 3413/14). Názor, že pro právně významnou změnu poměrů by se *muselo jednat o změnu na straně dosud pečujícího rodiče* je však zřejmě hluboce zakořeněný, když ještě přibližně osm let po formulování tohoto názoru musel Ústavní soud rušit rozhodnutí obecného soudu založené na tomto pohledu (nález IV. ÚS 2002/22). I v dalších nálezech Ústavní soud opakovaně korigoval pohled obecných soudů, které preferovaly stabilitu výchovného prostředí a rigidnější pohled na změnu poměrů (nálezy I. ÚS 823/16, III. ÚS 1349/22, III. ÚS 1417/23).

V dalších navazujících nálezech pak Ústavní soud hodnotil jako ústavně nekonformní, pokud při úpravě péče nebylo adekvátně zohledněno **přání nezletilých dětí**, ať už preferující střídavou péči (nález I. ÚS 1708/14) nebo odmítající střídavou péči (nálezy II. ÚS 2943/14 a I. ÚS 1609/23). V řadě usnesení Ústavní soud shledal ústavně konformní, pokud střídavá péče nastavena nebyla jako důsledek přání dítěte (usnesení III. ÚS 2455/14 a II. ÚS 2224/14). Zejména, pokud se se dítě již blížilo zletilosti, má být jeho názor dle Ústavního soudu zásadním vodítkem v porovnání s ostatními kritérii (nález II. ÚS 1626/22). Tak když obecné soudy nevyhověly návrhu rodiče na změnu formy péče na střídavou a opřely své rozhodnutí o zájem na zachování stávajícího režimu péče (matky) přáním dětí ve věku 10,5 a 12 let, neshledal Ústavní soud takový postup v rozporu s chráněnými lidskými právy (nález III. ÚS 1318/22).

Již v předchozím období Ústavní soud dospěl k závěru, že nedostatky v **komunikaci**, resp. vztahový konflikt mezi rodiči, typicky se projevující nepřátelstvím a komunikačními problémy, může ovlivnit podobu péče a také vztah dítěte k rodičům. Jak vidno výše, špatná komunikace může být překážkou střídavé péče, pokud v kombinaci se střídavou péčí měla významný negativní dopad na dítě. Zásadně by to však nemělo být preventivně. Proto judikatura stojí na tom, že nevhodná nebo absentující komunikace mezi rodiči sama o sobě důvodem pro vyloučení střídavé péče není (nález I. ÚS 1554/14, I. ÚS 3970/18, III. ÚS 2396/19, III. ÚS 1775/22). V případě intenzivního rodičovského konfliktu může být nevhodná nebo absentující komunikace ve zcela výjimečných případech důvodem bránícím střídavé péči, musí tomu však předcházet snaha soudu (státu) za pomoci vhodných opatření stav napravit a zlepšit. Pouze pokud bude tato snaha neúspěšná, měl by soud zjistit, na straně kterého z rodičů leží příčina, a zásadně svěřit dítě do péče toho z rodičů, který je komunikaci více nakloněn (nález I. ÚS 1554/14). Zdůrazňuji, že výzkumy přesvědčivě dokládají, že průměrný konflikt mezi rodiči v kombinaci se střídavou péčí nemá pro děti více narušující důsledky než výrazně omezený vztah s jedním z rodičů (Fučík a Šolcová, 2022, s. 44). V případě intenzivního konfliktu rodičů z dosud provedených

studií neplynou jednoznačné závěry, zda střídavá péče dítě ohrožuje nebo je pro dítě přínosem (Fučík a Šolcová, 2022, s. 45).

Ústavní soud považuje zřejmě za samostatné hledisko významné pro rozhodování vzájemný **respekt** rodičů k rodičovské roli druhého rodiče, byť s komunikací úzce souvisí (např. náleze I. ÚS 3065/21). Ani nedostatek respektu však není automaticky překážkou střídavé péče, ale prokáže-li se včetně negativního dopadu do sféry dítěte, může být jedním z důvodů pro volbu jiné formy péče. Přitom je zároveň nutné objektivně hodnotit, zda respekt chybí na straně jednoho (a kterého) nebo obou rodičů.

Ústavní soud vyložil, že *střídavou péčí nelze vyloučit ani obecným odkazem na nižší věk dítěte, ledaže se jedná o dítě závislé na matce z důvodu kojení. Střídavá péče je praktikovatelná i u mladších dětí, například ve věku tří let s vhodně upravenými intervaly střídání a rozhodně ji s odkazem na nízký věk dítěte nelze vyloučit u pětiletého dítěte* (usnesení II. ÚS 3735/18, bod 14, později náleze I. ÚS 3065/21).

Ústavní soud i v tomto období opakovaně deklaroval, že přezkum naplnění všech kritérií střídavé péče je věcí obecných soudů. Odmítal tak stížnosti stěžovatelů namítajících porušení svých práv neupravením střídavé péče, pokud obecné soudy řádně splnění podmínek pro střídavou péči přezkoumaly a odůvodnily (usnesení I. ÚS 1234/15 a II. ÚS 194/15). Tento kontinuální přístup Ústavní soud pak završil několika nálezy, kterými zamítl stížnosti stěžovatelů domáhajících se úpravy střídavé péče, pokud obecné soudy dostály povinnosti řádně odůvodnit, proč střídavou péči nezvolily (nálezy IV. ÚS 1286/18 a IV. ÚS 773/18). Přestože je přezkoumání podmínek střídavé péče věcí obecných soudů, vyžaduje po nich Ústavní soud, aby střídavou péči neodmítaly obecnými odkazy na faktory jako jsou komunikační potíže, věk dítěte, odmítavé postoje psychologů apod., ale své rozhodnutí ve vztahu k dítěti podrobně a pečlivě odůvodnily včetně uvedení relevantních argumentů, jak se soud s jednotlivými kritérii střídavé péče obsaženými v judikatuře Ústavního soudu vypořádal a proč v konkrétním případě rodič neuspěl (náleze I. ÚS 3065/21, bod 23, obdobně další nálezy II. ÚS 1489/22, III. ÚS 1786/22).

ZÁVĚR

Z provedené analýzy judikatury Ústavního soudu dovozují několik závěrů.

Předně, preferovaným způsobem úpravy péče o nezletilé je taková, na které se dohodnou rodiče. Pouze naprosto výjimečně, pokud by se v soudním řízení prokázalo, že režim nastavený dohodou rodičů není v nejlepším zájmu dítěte, mohou soudy upravit péči jinak.

Nedohodnou-li se rodiče, platí předpoklad, že střídavá péče (být ne nutně vždy rovnoměrná, symetrická) je v zájmu nezletilého dítěte. Musí však být splněno několik podmínek. Těmi jsou zájem obou rodičů o dítě pečovat, zajištění zachování identity a rodinných vztahů dítěte, schopnost osoby usilující o svěření dítěte do péče zajistit jeho vývoj a fyzické, vzdělávací, emocionální, materiální a jiné potřeby a přání dítěte. To znamená, že pokud nebude mít rodič o péči zájem nebo nebude subjektivně schopen zajistit vývoj a potřeby dítěte, bude to zásadně překážka pro střídavou péči (a ostatně obecně péči tohoto rodiče). Přání dítěte je pro rozhodnutí o péči stěžejním vodítkem,

a míra významu narůstá s jeho věkem. Analýza judikatury Ústavního soudu naznačuje, že u dětí ve věku do přibližně 10 let nemusí být odlišné přání významnou překážkou střídavé péče, u dětí starších již bude zásadním faktorem. Ve věku blízkém zletilosti by pak měla být úprava péče odlišná od přání dítěte naprostou výjimkou.

Přestože budou splněna všechna výše uvedená kritéria, mohou obecné soudy upravit péči odlišně. A to tehdy, pokud by střídavá péče byla v rozporu se zájmem konkrétního dítěte. V takovém případě je ale povinností soudů zájem konkrétního dítěte na jiném způsobu úpravy péče opřít o jasné závěry dokazování a velmi pečlivě a konkrétně je vyložit v odůvodnění rozhodnutí. Požadavku na takové odůvodnění pak nedostojí například pouhé obecné odkazy na vzdálenost bydlišť (byť by byla stovky kilometrů), útlý věk dítěte (s výjimkou dítěte kojeného a s ne zcela jasným stanoviskem u dětí do dvou až tří let), špatnou komunikaci rodičů apod. Ovšem, pokud by například vzdálenost bydlišť rodičů vyžadovala docházku do dvou základních škol, mělo by být naopak v soudním řízení prokázáno, že docházka do dvou škol je v zájmu dítěte, jinak bude překážkou střídavé péče.

Ve stávající judikatuře Ústavního soudu existují bílá místa. Potíže přináší terminologická rozostřenost pojmu střídavá péče. Není zřejmé, jak „málo“ péče rodiče při asymetrické střídavé péči bude již (ústavně) nepřipustným zásahem do rodičovských práv (nebo práv dítěte). Výše vysvětluji, že dle Ústavního soudu se zřejmě tato hranice pohybuje okolo rozložení času 35:65 až 40:60, ovšem jednoznačně pojmenovaná není.

V řadě situací také není možné identifikovat konkrétní vodítka proto, co přesně překážkou střídavé péče je anebo není. Typickým příkladem, který bude vyžadovat vždy individuální přezkum, je míra konfliktu rodičů, nedostatky jejich vzájemné komunikace a dopady těchto faktorů na dítě. Z judikatury Ústavního soudu neplynou jednoznačná vodítka, která by umožnila určit, jak intenzivní rodičovský konflikt nebo špatná či absentující komunikace, respektive jaký musí být jejich dopad na dítě, aby střídavé péči bránil.

Cílem příspěvku bylo, mimo jiné, zhodnotit míru konzistentnosti judikatury Ústavního soudu v této oblasti. Ve zkoumaném období jsou patrné následující nekonzistentnosti judikatury:

1. Do roku 2010 neviděl ústavní rozměr v problematice rozdělení péče o nezletilé dítěte mezi jeho odděleně žijící rodiče. V následujících obdobích ano.
2. Do roku 2014 hodnotil různě otázku, zda střídavé péči brání, pokud s takovou formou péče jeden z rodičů nesouhlasí (shodně Šudová (2022, s. 37)). Od té doby již konzistentně zastává názor, že nesouhlas rodiče sám o sobě střídavé péči bránit nemůže.
3. V roce 2014 klíčovým nálezem I. ÚS 2482/13 vymezil základní kritéria pro rozhodování o péči a formuloval závěr, že svěřením dítěte do **střídavé péče** by mělo být pravidlem, zatímco jiné řešení je výjimkou. Toto pravidlo zejména několika nálezy z let 2018–2020 přeformuloval, či lépe řečeno rozmělnil tím, že pravidlem má být svěřením do péče **obou rodičů**. Požadavek péče obou rodičů vnímal za splnitelný i při svěřením dítěte do péče jednoho rodiče s širokou úpravou styku rodiče druhého. Následně však v několika nálezech z let 2022 a 2023 opět střídavou péči označuje za preferovaný model, a to před péčí jednoho rodiče s širokým stykem rodiče druhého.

S ohledem na zvolenou metodu nemohl tento příspěvek analyzovat rozhodovací činnost Ústavního soudu zcela vyčerpávajícím způsobem. Pro další výzkum mimo prověření výše uvedených závěrů na komplexním vzorku (například včetně všech odmítavých usnesení) se mi jeví vhodné zejména:

1. Pomocí kvantitativních metod prověřit, jak v době od roku 2004 dosud proměnila faktická míra podílu péče každého z oddělené žijících rodičů o jejich společné dítě. V tomto příspěvku prezentované statistiky Ministerstva spravedlnosti nemusí totiž podávat věrný obraz reality. Je například možné, že tzv. asymetrická střídavá péče bude formálně upravena jako péče jednoho rodiče s širokým stykem rodiče druhého anebo naopak, formálně označena péče střídavá bude fakticky významně převažující péčí jednoho z rodičů. Přesnější poznání by bylo cenné pro pochopení významu celospolečenských změn, role Ústavního soudu a dalších faktorů ovlivňujících proměny v oblasti péče o děti.
2. Pomocí kvantitativních anebo kvalitativních metod prověřit, zda, jak a proč se změnil přístup konkrétních soudců obecných soudů k rozhodování o péči v době od roku 2004 dosud. Výzkum by bylo možno realizovat prostřednictvím analýzy dokumentů obsažených v soudních spisech, nebo soudních rozhodnutí vydaných v tomto období. Případně cestou rozhovorů s individuálními soudci, kteří v daném období o této agendě na obecných soudech rozhodovaly. Výzkum by umožní potvrdit, zda je skutečně přístup k rozhodování o péči (výchově) významně ovlivněn v tomto příspěvku rozebíranou judikaturou Ústavního soudu; nebo zda a jak byla postupná, byť pravděpodobně výrazná, změna v rozhodování soudů ovlivněna dalšími faktory (například rozvojem Cochemského modelu, mediace, přirozenou obměnou soudců v důsledku věku).

SUMMARY

My analysis shows that despite some inconsistencies in Czech Constitutional Court case law regarding alternating parental care for minor children, currently, it seems the court is mainly consistent in its position.

Firstly, the preferred method for regulating the care for minors is through parental agreement, with courts intervening only in exceptional circumstances where it is proven that the parental arrangement is not in the best interests of the child. In the absence of parental agreement, the presumption is in favour of alternate care, based on the interests of both parents in caring for the child, preservation of the child's identity and family relationships, and the ability of the parent to meet the child's needs and child's wishes.

The child's wishes play a crucial role in care decisions, with increasing importance as the child ages. Around the age of 10, the child's wishes become a significant factor and may act as an obstacle to alternate care arrangements. Even when all the criteria for alternating care are met, courts may deviate from this arrangement if it contradicts the best interests of the specific child. In such cases, clear evidence must be presented, and general references, such as distance between homes or aggressive communication between parents, are not considered sufficient.

Yet, some challenges in existing case law remain. Including terminological ambiguity regarding the concept of alternate care and the absence of clarity on what constitutes an impermissible interference with parental rights in terms of care time distribution.

Literatura

BLOMQVIST, P. and HEIMER, M. Equal Parenting when Families Break Apart: Alternating Residence and the Best Interests of the Child. *Social Policy & Administration* [online]. 2016, vol. 50, no. 7, p. 787–804. ISSN 1467-9515. DOI: 10.1111/spol.12138.

BOELE-WOELKI, K. *Principles of European Family Law Regarding Parental Responsibilities*. European family law series. Antwerpen: Intersentia, 2007. ISBN 978-90-5095-645-1.

ČESKO. Usnesení č. 2/1993 Sb. o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součástí ústavního pořádku České republiky (LZPS). In: *Sbírka zákonů*. ISSN 1211-1244.

ČESKO. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (zákon o zvláštních řízeních soudních). In: *Sbírka zákonů*. ISSN 1211-1244.

ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (občanský zákoník). In: *Sbírka zákonů*. ISSN 1211-1244.

ČESKO. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině (zákon o rodině). In: *Sbírka zákonů*. ISSN 1211-1244.

DECROIX, E. Jak přispět k porozvodovému míru právními prostředky? *Právní rozhledy*. 2023, roč. 31, č. 13–14, s. 474–481. ISSN 1210-6410.

DIFONZO, J. H. From the Rule of One to Shared Parenting. *Family Court Review* [online]. 2014, vol. 52, no. 2, p. 213–239. ISSN 1744-1617. DOI: 10.1111/fcre.12086.

FIDRMUCOVÁ, A. Střídavá péče v rozhodovací praxi Ústavního soudu. *Právní rozhledy*. 2017, roč. 25, č. 8, s. 277–283. ISSN 1210-6410.

FOREJTOVÁ, M. a GRYGEROVÁ, J. Otazníky nad presumpcí střídavé péče o nezletilé děti aneb vliv ESLP na judikaturu Ústavního soudu. *Bulletin advokacie*. 2016, č. 1–2, s. 47–53. ISSN 1210-6348.

FUČÍK, P. a ŠOLCOVÁ, M. Nové formy rodičovství: střídavá péče a hledání jejích důsledků pro děti – přehledová studie. *Sociální studia* [online]. 2022, roč. 19, č. 2, s. 35–54. ISSN 1803-6104. DOI: 10.5817/SOC2022-32988.

HABDAS, M. The Evolution of Joint Parenting in Poland: The Legal Perspective on Lessons Learned and Still to Be Learned. *International Journal of Law, Policy and the Family* [online]. 2019, vol. 33, no. 3, p. 337–359. ISSN 1464-3707. DOI: 10.1093/lawfam/ebz010.

HAKOVIRTA, M. and EYDAL, G. B. Shared Care and Child Maintenance Policies in Nordic Countries. *International Journal of Law, Policy and the Family* [online]. 2020, vol. 34, no. 1, p. 43–59. ISSN 1464-3707. DOI: 10.1093/lawfam/ebz016.

HAKOVIRTA, M. and SKINNER, C. Shared Physical Custody and Child Maintenance Arrangements: A Comparative Analysis of 13 Countries Using a Model Family Approach. In: BERNARDI, L. and MORTELMANS, D. (eds.). *Shared Physical Custody*. Cham, Switzerland: Springer, 2021, p. 309–331. ISBN 978-3-030-68478-5.

HOFMANNOVÁ, H. *Střídavá péče v perspektivě judikátů Ústavního soudu* [online]. 2015. [cit. 16. 2. 2024]. Dostupné z: <https://eurotopiacz.cz/wp-content/uploads/2024/02/Stridava-pece-v-perspektive-judikatu-Ustavniho-soudu.pdf>.

HOLUB, M. a NOVÁ, H. *Zákon o rodině a předpisy související*. Praha: Linde, 2002. ISBN 80-7201-362-9.

HROUDNÝ, J. *Analýza judikatury „třetího“ Ústavního soudu v rodinných věcech* [online]. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta: 2023. Vedoucí práce L. VYHNÁNEK. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/rpkah/>.

HRUŠÁKOVÁ, M. a NOVÁK, T. Reálně o společné či střídavé porozvodové výchově. *Bulletin advokacie*. 1999, č. 3, s. 30–34. ISSN 1210-6348.

HUFOVÁ, A. Střídavá péče v judikatuře Ústavního soudu. *Právní rozhledy*. 2012, roč. 20, č. 21, s. 749–754. ISSN 1210-6410.

KAMIŇSKA, K. Joint Physical Custody After Parental Separation: A Polish Perspective. *Eastern European Journal of Transnational Relations* [online]. 2020, vol. 4, no. 2, p. 87–106. ISSN 2544-9737. DOI: 10.15290/eejtr.2020.04.02.05.

KORNEL, M. Kritéria pro rozhodování o výchově nezletilého dítěte. *Právní fórum*. 2009, roč. 6, č. 7, s. 281–287. ISSN 1214-7966.

KOVÁŘOVÁ, D. Střídavá péče velebená i proklínaná. *Bulletin advokacie*. 2015, č. 3, s. 44–48. ISSN 1210-6348.

MENCNEROVÁ, K. *Rozvod manželství*. Praha: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-796-5.

Ministerstvo spravedlnosti České republiky. *České soudnictví 2022: výroční statistická zpráva* [online]. Praha: Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2023. [cit. 16. 2. 2024]. Dostupné z: https://justice.cz/documents/2509270/0/Ceske_soudnictvi_2022_verze_k_publicaci.pdf/510f7a37-4987-4fe7-9a2a-3a710cd9f406.

POORTMAN, A-R. and VAN GAALEN, R. Shared Residence after Separation: A Review and New Findings from the Netherlands. *Family Court Review* [online]. 2017, vol. 55, no. 4, p. 531–544. ISSN 1744-1617. DOI: 10.1111/fcre.12302.

SCHÖN, M. Vztahy mezi rodiči při výkonu rodičovské odpovědnosti. *Právní rozhledy*. 2015, roč. 23, č. 1, s. 5–9. ISSN 1210-6410.

ŠIMÍČEK, V. *Ústavní stížnost*. Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-301-8.

ŠUDOVÁ, D. *Kritický rozbor judikatury českého Ústavního soudu ke střídavé péči* [online]. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta: 2022. Vedoucí práce K. ŠIMÁČKOVÁ. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/vopnb/>.

THOMSON, E. and TURUNEN, J. Alternating Homes – A New Family Form – The Family Sociology Perspective. In: BERNARDI, L. and MORTELMANS, D. (eds.). *Shared Physical Custody*. Cham, Switzerland: Springer, 2021, p. 21–35. ISBN 978-3-030-68478-5.

TRÁVNÍČEK, M. *Střídavá péče*. Praha: C. H. Beck, 2015. ISBN 978-80-7400-596-1.

VRAŠTILOVÁ, N. Cochemská praxe v ČR. *Právní rozhledy*. 2022, roč. 30, č. 11, s. 391–399. ISSN 1210-6410.

WESTPHALOVÁ, L. § 907 [Formy péče a kritéria pro svěření do péče]. In: KRÁLÍČKOVÁ, Z. et al. *Občanský zákoník II: rodinné právo (§ 655–975)*. Praha: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-795-8.

WESTPHALOVÁ, L. a ROGALEWICZOVÁ, R. Práva dítěte v rodičovském konfliktu. *Právní rozhledy*. 2016, roč. 24, č. 19, s. 660–666. ISSN 1210-6410.

ZUKLÍNOVÁ, M. Cui bono? Bezvýjimečně ve prospěch tohoto dítěte! Zamyšlení nad péčí o dítě. *Právník*. 2015, roč. 154, č. 2, s. 97–124. ISSN 0231-6625.

Kontakt

Mgr. Martin Kornel, Ph.D.
Právnická fakulta, Masarykova univerzita
Katedra občanského práva
Veveří 158/70, 611 80 Brno, Česká republika
martin.kornel@law.muni.cz

PŘECHODNÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE JAKO KRIZOVÝ INSTITUT – ZKUŠENOSTI PO 10 LETECH FUNGOVÁNÍ

TRANSITIONAL FOSTER CARE AS A CRISIS INSTITUTE – EXPERIENCE AFTER 10 YEARS OF FUNCTIONING

Petr Míchal¹

Abstrakt

Přechodná pěstounská péče je krizovým institutem náhradní rodinné péče, která se významně rozvíjí v České republice roku 2013 do současnosti. Kořeny dnešní podoby přechodné pěstounské péče sahají hluboko do historie, vliv na její vývoj měla také proměna pohledu na pěstounskou péči v období socialismu a změny po roce 1989.

Přechodná pěstounská péče se za uplynulých 10 let stala dominantní formou krizové péče o novorozené děti a děti krátce po narození v České republice. To je doloženo vývojem počtu rodin, které poskytují pěstounskou péči na přechodnou dobu a počtem dětí svěřených do tohoto typu péče.

Za problematickou lze považovat délku procesu předávání dítěte z přechodné pěstounské péče do následné péče. Délka by se měla primárně řídit potřebami předávaného dítěte, přičemž za optimální lze považovat délku trvání jeden až dva týdny. Z dotazníkového šetření provedeného mezi přechodnými pěstounskými rodinami vyplývá, že průměrná délka předávání je 65 dnů. Dalším aktuálním tématem je situace rodičů, jejichž děti jsou svěřeny do pěstounské péče na přechodnou dobu. Tito rodiče potřebují především podporu a pomoc, aby si dokázali upravit své poměry a převzali dítě zpět do své péče. Současné právní nastavení ale není v tomto dostatečné. Situaci těchto rodičů může zlepšit navrhovaná právní úprava.

Klíčová slova

sociálně-právní ochrana dětí, náhradní rodinná péče, pěstounská péče na přechodnou dobu, předávání dětí z přechodné pěstounské péče do následné péče, původní rodiče dítěte, historie pěstounské péče na přechodnou dobu, statistika pěstounské péče na přechodnou dobu

¹ Dobrá rodina, o. p. s.

Abstract

Transitional foster care is a crisis institute of foster family care that has been developing significantly from 2013 to the present in the Czech Republic. The roots of today's form of transitional foster care go back deep into history, and its development was also influenced by the changing view of foster care during the socialist period and the changes after 1989.

Over the past 10 years, transitional foster care has become the dominant form of crisis care for newborn and young children in the Czech Republic. This is evidenced by the development of the number of families providing transitional foster care and the number of children entrusted to this type of care.

The length of the process of transferring a child from transitional foster care to aftercare can be considered problematic. The length should primarily be based on the needs of the child being transferred, with a duration of one to two weeks being considered optimal. A questionnaire survey of intermediate foster families indicates that the average length of the transmission is 65 days. Another topical issue is the situation of parents whose children are placed in transitional foster care. These parents need support and assistance in order to improve your circumstances and take their child back into their care. However, the current legal set-up is not sufficient in this respect. The proposed new legislation can improve the situation of these parents.

Keywords

law children protection, foster family care, transitional foster care, transition child from transitional foster care, birth parents, history of transitional foster care, statistics of transitional foster care

ÚVOD

Některým dětem se může stát, že se ocitnou v situaci, kdy jejich rodiče nechtějí, nemohou nebo neumí o dítě pečovat a nejsou zde ani žádní příbuzní nebo blízké osoby, které by mohly péči o dítě převzít. Stát musí zajistit těmto dětem náhradní péči, která bude poskytována v rodinném prostředí, protože v českém právu má rodinná péče přednost před ústavní péčí (Zákon č. 89/2012 Sb.).

Přechodná pěstounská péče nebo též pěstounská péče na přechodnou dobu, dále jen „PPPD“, je jedna z forem náhradní rodinné péče. Smyslem PPPD je velmi rychle reagovat na situaci dítěte, které se ocitlo bez péče a poskytnout mu rodinné prostředí pro výchovu

a bezpečí do doby, než se situace dítěte vyřeší tím, že se najde osoba, která dítěti bude dlouhodobě či trvale poskytovat rodičovskou výchovu.

Podstatou PPPD je tedy rychle reagovat na krizovou situaci v životě dítěte, pomoc dítěti tuto krizovou situaci překlenout a jakmile dojde k vyřešení situace, dítě by mělo z PPPD přejít do následné rodinné péče, která dítěti nabídne dlouhodobé nebo trvalé řešení. Z tohoto tedy vyplývá několik důležitých poznatků o PPPD: a) PPPD je krizová náhradní rodinná péče pro děti, které se ocitly ve vážné situaci, protože zde není nikdo z rodiny, kdo by mohl péči zajistit; b) PPPD nemůže dítěti poskytnout stabilní a dlouhodobé řešení; c) jakmile krize pomine díky tomu, že se nalezne stabilní a dlouhodobé řešení, PPPD má být ukončena a dítě z PPPD předáno.

Naléhavost situace, kvůli které může být dítě předáno do PPPD, je vyjádřena tím, že v případě svěření dítěte do PPPD soud rozhoduje tzv. „rychlým“ předběžným opatřením podle § 452 Zákona o zvláštních řízeních soudních. „Ocitlo-li se nezletilé dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o dítě pečovat, nebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen“. Vážnost situace je také vyjádřena tím, že soud musí o takovéto situaci rozhodnout bezodkladně a že návrh na svěření dítěte do PPPD může rozhodnout soud jen na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD), tedy orgánu, který má mít ze své činnosti dostatek kvalifikovaných a objektivních informací ke zhodnocení situace dítěte (Zákon č. 292/2013 Sb.). Tomu, že PPPD je krizový institut náhradní rodinné péče, také odpovídá stanovení její maximální doby v trvání jednoho roku, nutnost pravidelného přezkumu ze strany soudu, zda podmínky pro PPPD stále trvají, rozsáhlejší příprava osob na výkon PPPD a i jejich odlišné hmotné zabezpečení (Zákon č. 359/1999 Sb.).

K historickým kořenům pěstounské péče na přechodnou dobu

Náhradní rodinná péče je pravděpodobně stejně stará, jako lidská civilizace. Dá se přepokládat, že odnepaměti se vyskytovaly situace, kdy rodiče nemohli nebo nechtěli o dítě pečovat, ať už proto, že umřeli, nebo odmítali péči převzít a ani žádný příbuzný nemohl nebo nechtěl zajistit péči místo rodičů. Komunita nebo stát musí na tyto situace reagovat, protože opak by znamenal smrt dítěte, což platí zejména pro ty nejmenší. Nejstarší doložená zmínka o právní úpravě náhradní rodinné péče pochází z Chammurapiho zákoníku, který vznikl v Babylonii přibližně v polovině 18. století před naším letopočtem (Chammurapi, 1954).

Moderní náhradní rodinná péče souvisí s rozvojem chudinské péče od středověku. Povinnost zajistit pomoc těmto dětem měly vrchnosti a farní obce prostřednictvím tzv. spolků lásky k bližnímu a prostřednictvím zřizování nalezinců, které sloužily zejména pro nemanželské děti, sirotky a děti narozené z utajovaných porodů (Macela, 2019). Z dnešního pohledu se tedy jednalo o obdobu kojeneckých ústavů, dětských domovů či zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc.

Určitou podobnost se současnou podobou PPPD lze spatřovat v realizaci domovského práva, kterým v polovině 19. století převzaly roli církve a vrchnosti územní samosprávy.

Domovská obec dítěte měla povinnost zajistit, aby osiřelé či jinak opuštěné chudé děti byly vychovány do doby, než se mohly sami uživit. V praxi byly tyto děti svěřovány rodinám, které byly ochotné, za určitý finanční obnos, o dítě pečovat. Tato praxe byla ale kritizována, protože děti byly svěřovány rodinám s nejnižšími finančními požadavky, anebo střídaly jednotlivé domácnosti v obci. Nedostatečná péče vedla k vysoké úmrtnosti těchto dětí. Nespokojenost s výkonem domovského práva vedla ke vzniku dobročinných spolků, peněžních fondů určených pro opuštěné děti a podobných iniciativ (Macela, 2019).

Od začátku 20. století se začala rozvíjet poručnická péče. Pokud se o dítě nemohli starat rodiče, tato povinnost připadala na poručníka dítěte v podobě konkrétní fyzické osoby. Pokud tento poručník nemohl sám zajistit péči o dítě, bylo jeho povinností najít pro dítě blízkou nebo cizí osobu, která by péči zajistila. Se vznikem Československa vzniká také velmi propracovaný systém poručenství v podobě zákonů a nařízení, které upravují práva a povinnosti pečujících osob, dozor nad výkonem náhradní péče apod. Tyto zákonné úpravy ale spíše směřovaly k rozvoji dlouhodobé, popř. krátkodobé pěstounské péče. Pokud se dítě ocitlo v krizové situaci bez péče, mohlo být svěřeno do dočasné péče, a to bez rozhodnutí soudu (Vránová, 2011).

Změnou režimu v roce 1948 dochází také k výrazné proměně náhradní rodinné péče. Odpovědnost za děti bez rodin přebírá místo fyzických osob v podobě poručníků socialistický stát. Od roku 1952 byla upřednostněna ústavní péče před péčí v rodině. Za nejvhodnější způsob péče byla stanovena kolektivní výchova a efektivní způsob péče o dítě byl zajištěn vznikem velkokapacitních ústavů. Veškerá pěstounská péče byla od roku 1952 fakticky zrušena až do roku 1963, kdy opět vznikla možnost svěřit dítě do péče jiné osoby. Plně byla možnost pěstounské péče obnovena až v roce 1973 vznikem zákona o pěstounské péči (Vránová, 2011). Zákon o pěstounské péči zavedl ale podmínku dlouhodobosti péče – dítě mělo být svěřeno do pěstounské péče jen pokud příčiny na straně rodiče „budou zřejmě dlouhodobé“ (Zákon č. 50/1973 Sb., § 2). Nadále však platila přednost ústavní péče před péčí v rodině.

Po roce 1989 dochází k postupnému odklonu od ústavní výchovy a děti jsou častěji svěřovány do péče fyzických osob. V roce 1992 byla zrušena přednost kolektivní výchovy, ale až do roku 1998 mělo být zjišťováno, zda ústavní výchova pro dítě není vhodnější. Zásadní změnu znamenal zákon č. 359/1999 Sb., který je účinný od 1. 4. 2000 do současnosti. V roce 2000 byla také ze zákona vypuštěna podmínka předpokladu dlouhodobosti pro pěstounskou péči a dítě mohlo být svěřeno i do krátkodobé pěstounské péče (Vránová, 2011).

V prvních letech nového tisíciletí vzniká odborná diskuze o potřebě nových institutů pěstounské péče. Pozornost se zaměřuje mimo jiné na situaci nejmenších dětí krátce po narození a je poukazováno na vysoký počet dětí, které jsou svěřovány do kojeneckých ústavů před tím, než dojde k jejich právnímu uvolnění a možnosti osvojení (Svobodová, Vrtbovská a Bártová, 2003). Potřebu změny přináší jednak inspirace ze zahraničí, ale i lepší pochopení, že dítě může být trvale poškozeno, pokud nemá po narození jednu hlavní pečující osobu. Důraz byl také kladen na vznik krátkodobé krizové pěstounské

péče, do které by mohlo být dítě umístěno, pokud v rodině došlo k vážným problémům (Vrtbovská, 2005). Diskuze kolem vzniku přechodné pěstounské péče byly poměrně emotivní a zaznívaly jak argumenty pro, tak proti (Sobotková, 2004).

Prosazení přechodné pěstounské péče

Přechodná pěstounská péče se nakonec prosadila jako alternativa k ústavní péči, „aby bylo možné za stanovených podmínek svěřit dítě do pěstounské péče po přechodnou dobu (tedy nikoli do péče předadopční), a to do doby, než rodič bude moci opět převzít péči o dítě nebo než se vyřeší situace dítěte jiným vhodným způsobem“ (Vládní návrh 955, 2005, s. 42). Umístění dítěte do této péče by mělo být vázáno na předpoklad návratu dítěte zpět do péče svých rodičů, širší rodiny, nebo svěření do péče náhradních rodičů (tamtéž).

Od 1. června 2006 byla zákonem č. 134/2006 Sb. uzákoněná přechodná pěstounská péče, tato úprava víceméně bez změn platí až dodnes. Bohužel tehdejší zákonná úprava nedořešila hmotné zajištění pečujících osob, respektive hmotné zajištění bylo stejné jako u dlouhodobé pěstounské péče (Vránová, 2011). Tento stav byl změněn až novelou zákona o sociálně právní ochraně dětí (Zákon č. 401/2012 Sb.), která byla účinná od 1. 1. 2013. Tato novela kromě lepšího finančního zabezpečení přechodných pěstounů přinesla také dohody o výkonu pěstounské péče (tzv. doprovázení) a povinnosti přechodných pěstounských rodin, jako např. povinnost se vzdělávat.

Poslední výraznější změnou je vznik tzv. neodkladné péče. Orgán sociálně-právní ochrany dítěte může svěřit dítě do neodkladné péče rodině poskytující PPPD v situaci, kdy se dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo bez péče přiměřené jeho věku, do té doby, než o situaci dítěte rozhodne soud (Zákon č. 363/2021 Sb.). Neodkladná péče tedy umožňuje reagovat na krizovou situaci dítěte prakticky okamžitě.

Další proměny PPPD lze očekávat i nadále, zejména v souvislosti s identifikací slabých míst v systému náhradní rodinné péče a snahou je řešit. Na tyto výzvy chce reagovat připravovaný nový zákon o ochraně dětí a podpoře rodiny (Macela, 2022).

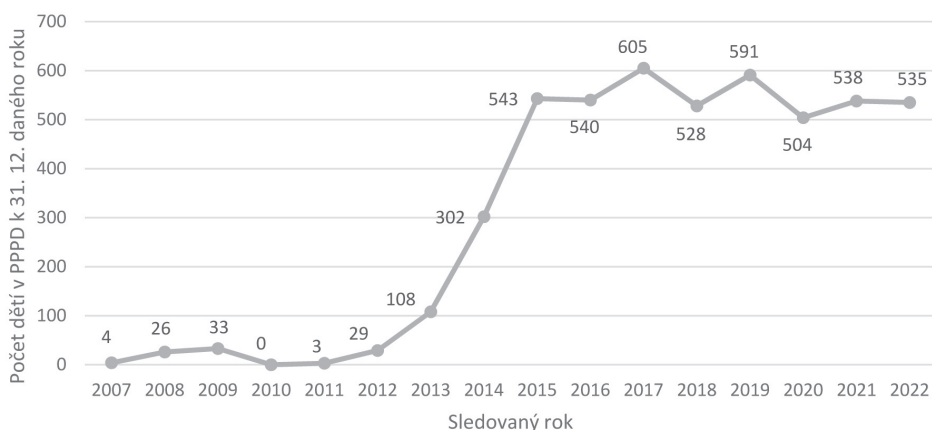
Současný stav pěstounské péče na přechodnou dobu

Domnívám se, že uplynulých téměř deset let praktického fungování přechodné pěstounské péče je převážně pozitivní. Stát vytvořil nástroj, který se dokázal poměrně rychle uchytit a zcela určitě přispěl ke zlepšení života několika tisíc dětí, které se ocitly v krizové situaci. Abych mohl takového tvrzení podpořit i konkrétními čísly, využiji především dva zdroje dat. Prvním zdrojem dat je Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí z let 2007 až 2022 (MPSV, 2023b), dále v textu jen V20. Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí je vyplňován a zveřejňován za každý rok, je schválen Českým statistickým úřadem a údaje vyplňují kraje a obce. Druhým zdrojem dat je Pěstounská péče na přechodnou dobu v datech (Lipová et al., 2023), jedná se o mapování 982 cyklů PPPD, které pokrývá roky 2009 až 2021, dále v textu jen Mapování PPPD.

Počet dětí v PPPD

Počet dětí v PPPD je jediný údaj, který lze sledovat ve statistikách V20 od uzákonění PPPD, respektive od roku 2007. Jak lze vidět na obr. 1, je evidentní, že dokud nebylo upraveno hmotné zajištění PPPD rodin a další podmínky pro péči, byly děti do PPPD svěřovány v porovnání s následujícími roky jen okrajově. S úpravou podmínek pro poskytování PPPD od roku 2013 také výrazně vzrostl počet dětí, které byly do tohoto institutu umístěny. Od roku 2015 do roku 2022 se počet dětí v PPPD k 31. 12. daného roku ustálil a pohybuje se v rozmezí přibližně 500 až 600 dětí.

Obr. 1 Vývoj počtu dětí v PPPD k 31. 12. daného roku

Zdroj: V20 2007 až 2022

Počet rodin, které poskytují PPPD

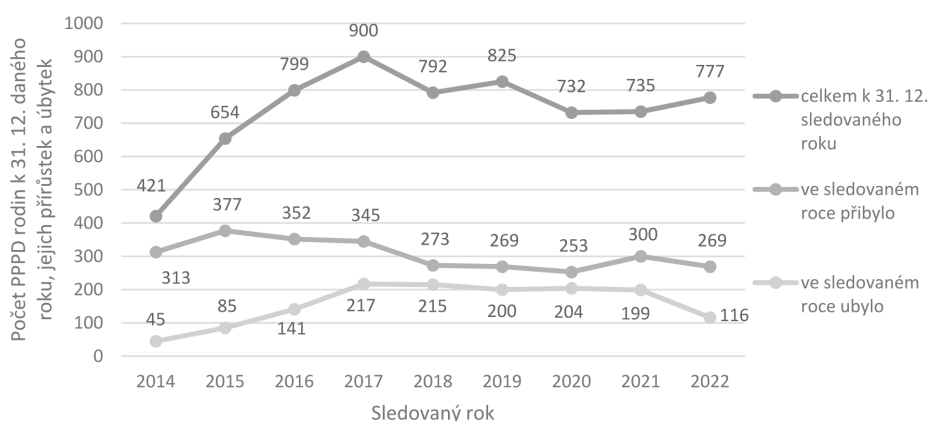
Údaj o celkovém počtu rodin, které vykonávají PPPD, jejich přírůstku a úbytku za daný rok sleduje výkaz V20 od roku 2014, tedy až několik let od uzákonění PPPD. Z grafu na obr. 2 lze opět sledovat poměrně strmý nárůst počtu rodin, které vykonávají PPPD, s vrcholem v roce 2017, kdy bylo v evidenci 900 PPPD rodin. V roce 2018 se počet rodin sice snížil, ale od té doby je víceméně stabilní a pohybuje se kolem 770 rodin.

V uvedeném grafu lze také sledovat kolik rodin poskytujících PPPD v daném roce přibýlo a kolik ubylo. Nejvíce PPPD rodin přibývalo mezi lety 2014 až 2017, průměrně 345 rodin ročně. Od roku 2018 do roku 2022 přibývá průměrně 273 rodin ročně. Každý rok se obmění přibližně jedna čtvrtina až jedna šestina těchto rodin, s určitým zjednodušením lze tedy říct, že průměrná „životnost“ PPPD rodiny je necelých 5 let. Lze pouze tušit, zda je toto číslo dané náročností výkonu PPPD nebo jinými okolnostmi.

Od 1. 1. 2022 došlo ke zvýšení odměny pro osoby poskytující PPPD zákonem č. 363/2021 Sb. Nelze zatím předjímat, zda tato změna povede k vyššímu počtu rodin, které poskytují PPPD, s ohledem k tomu, že proces od rozhodnutí stát se přechodným

pěstounem do zařazení do evidence osob, které mohou tento druh náhradní rodinné péče vykonávat, může přesáhnout více než 12 měsíců. Na obr. 2 lze vidět, že v roce 2022 ubylo 116 přechodných pěstounských rodin, což je nejnižší číslo od roku 2015. Hypotézu, zda k rozhodnutí PPPD rodin neukončit poskytování pěstounské péče vedlo právě zvýšení finanční odměny, by bylo potřeba ověřit dalším výzkumem.

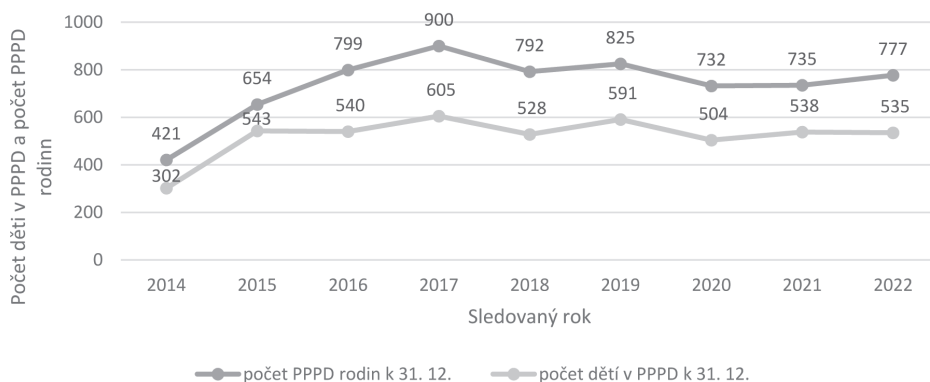
Obr. 2 Vývoj počtu rodin, které poskytují PPPD

Zdroj: V20 2014 až 2022

Porovnání dvou výše uvedených grafů na obr. 3 pak ukazuje, že počet dětí v PPPD kopíruje počet rodin poskytujících PPPD. Rozdíl mezi počtem rodin a počtem dětí je dán tím, že rodina PPPD má po předání dítěte nárok na odpočinek a regeneraci sil v různě dlouhé době a ne vždy se daří do rodiny svěřit dítě okamžitě poté, co je na přijetí dítěte připravena. Na čísla uvedená na obr. 3 se lze dívat dvěma způsoby. Buď je PPPD rodin dostatek a jsou schopné pokrýt potřebu péče o děti, které se ocitají mimo rodinu, nebo rodiny PPPD mají určitou kapacitu a nelze do nich umístit více dětí. S ohledem k tomu, že jsou do dětských center stále svěřovány i ty nejmenší děti (MPSV, 2023a), přikláníme se spíše k druhé možnosti interpretace těchto dat. Tento pohled také naznačuje rok 2017, kdy bylo nejvíce PPPD rodin, ale zároveň také nejvíce dětí v jejich péči.

Obr. 3 Porovnání počtu rodin vykonávajících PPPD k 31. 12. daného roku a počtu dětí v PPPD k 31. 12. daného roku

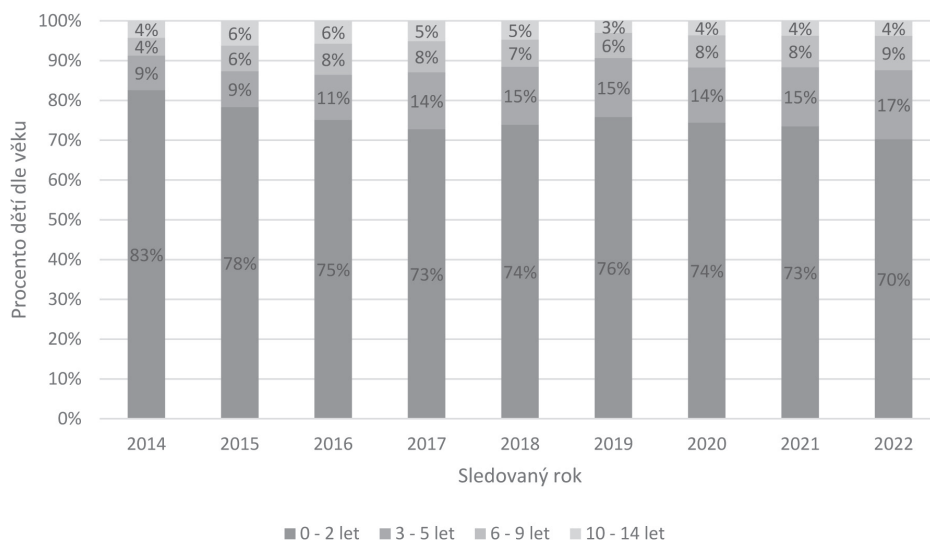
Zdroj: V20 2014 až 2022

Věková struktura dětí v PPPD

Obr. 4 zachycuje věkovou strukturu dětí svěřených do PPPD. Z grafu je evidentní, že PPPD je určena zejména pro nejmenší děti ve věku do dvou let, tato skupina představovala více než 80 % dětí v PPPD v roce 2014. Už od uzákonění PPPD v roce 2006 bylo zdůrazňováno, že se jedná o formu náhradní rodinné péče, která má sloužit pro děti krátce po narození.² Z grafu je ale také patrné, že počet dětí do dvou let setrvale klesá a roste počet dětí předškolního věku (3 až 5 let). Tento jev může mít více důvodů. Jedním může být celkový vývoj společnosti, kdy se díky sociálnímu systému, dostupnosti zdravotní péče a sociálních služeb méně rodičů dostává do situace, kdy se rozhodují svěřit očekávané dítě do osvojení, což pak vede k menšímu počtu novorozenců v PPPD. Druhým důvodem může být rozvoj sociální práce s rodinami, který vede k tomu, že méně rodičů se dostává do krizové situace, která vede k rozhodování o umístění dítěte do PPPD a konečně třetím důvodem může být vliv rozvíjející se praxe krajských úřadů, kdy jsou některé děti po narození zprostředkovávány rovnou do péče budoucích osvojitelů (jedná se zejména o ty děti, u kterých je silný předpoklad, že matka péči o dítě nezhájí). Graf na obr. 4 ale také ukazuje, že do PPPD nejsou svěřovány jen ty nejmenší děti; v přibližně 10 % případů se jedná o děti starší 6 let, přičemž tento podíl dětí je v průběhu sledovaných let víceméně stabilní (v rozsahu 8 až 14 %).

² Tento aspekt je v zákoně 359/2006 Sb. zachován dodnes, kdy v § 27a je uvedeno, že: „do evidence osob, které mohou vykonávat pěstounskou péči po přechodnou dobu, se zařazují osoby, které na základě odborného posouzení mají předpoklady pro výkon takové péče o dítě, a to zejména z hlediska krátkodobosti takové péče o dítě krátce po jeho narození“.

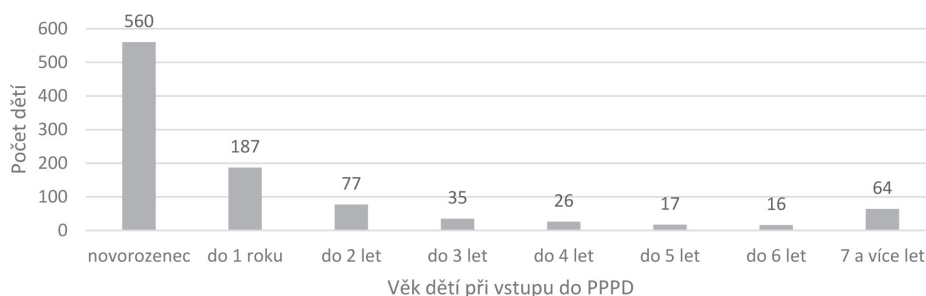
Obr. 4 Věková struktura dětí svěřených do PPPD za roky

Zdroj: V20 2014 až 2022

Podrobnější pohled na věkovou strukturu dětí v PPPD než z dat V20 lze zjistit z Mapování PPPD, tak jak je vidět na obr. 5. Podle tohoto zdroje dat bylo 57 % dětí svěřeno do PPPD jako novorozenci, 84 % (824 dětí z celkového počtu 982) dětí je při zahájení poskytování PPPD ve věku do 2 let. Děti starších 6 let bylo do PPPD svěřeno 8 %.

Obr. 5 Věk dětí při vstupu do PPPD (N = 982)

Zdroj: Mapování PPPD

Pohlaví dětí svěřených do PPPD

Datový soubor Mapování PPPD sledoval 506 chlapců (51,5 %) a 476 dívek (48,5 %), kteří prošli pěstounskou péčí na přechodnou dobu v letech 2009 až 2021. Toto rozložení pohlaví dětí tedy odpovídá téměř přesně rozložení chlapců a dívek ve společnosti, kdy se mezi roky 2011 a 2020 narodilo průměrně 105,1 chlapců na 100 dívek, tedy 51,3 % ku 48,7 % (Český statistický úřad, 2023).

Pěstounská péče na přechodnou dobu trvající déle než jeden rok

Podle Zákona o sociálně-právní ochraně dětí (§ 27a) může PPPD trvat nejdéle 1 rok. Toto časové ohraničení má význam především pro dítě, aby nezůstávalo v péči, která je pouze dočasná, příliš dlouho a byl vyvíjen určitý tlak krizovou situací dítěte vyřešit co nejdříve. V praxi se ovšem často setkáváme s případy, kdy je roční zákonný limit porušován a péče trvá déle. Statistika V20 sleduje tento údaj od roku 2020, za tyto tři roky se jednalo o 6 % dětí, které byly svěřeny v PPPD déle než rok. Z dat Mapování PPPD, které sledují tento údaj od roku 2009, vychází, že 16 % dětí strávilo v PPPD více než rok. Mapování PPPD uvádí jako pravděpodobné příčiny toho, proč děti zůstávají v PPPD déle než rok: zdravotní problém dítěte (což se týká necelé jedné čtvrtiny dětí, které byly v PPPD déle než rok), dále pobyt rodiče ve vazební věznici nebo ve výkonu trestu odnětí svobody a také pravidelné kontakty se svou původní rodinou (zajímavé je, že i když u těchto dětí docházelo k pravidelným kontaktům, zpět k rodičům se vrátila pouze pětina z nich).

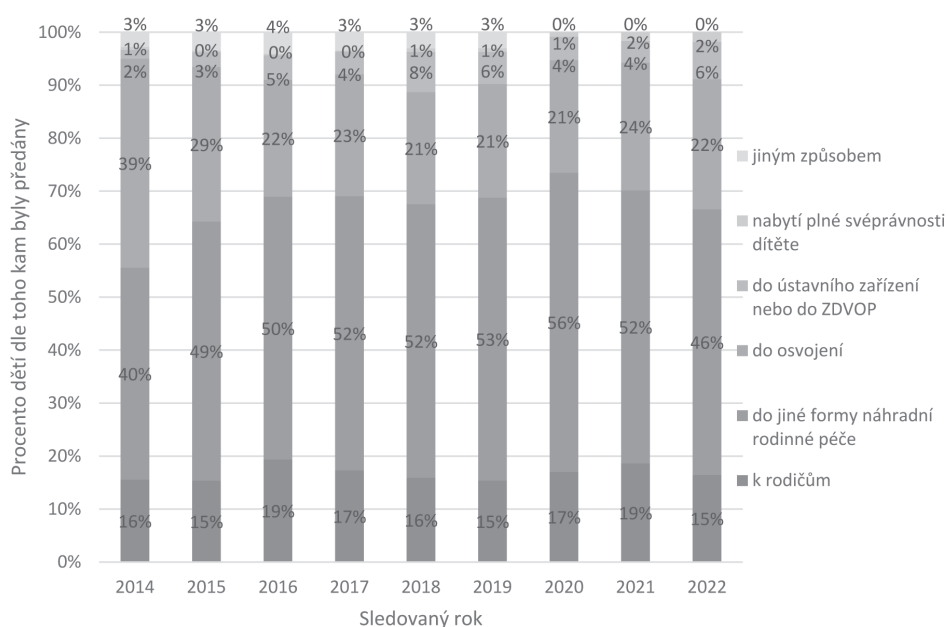
Kam se předávají děti z PPPD

Velmi důležité jsou informace, kam jsou děti z PPPD předávány, tedy jakým způsobem byla vyřešena krizová situace dítěte. Skleničková a Míchal (2023) to nazývají modely vývoje situace dítěte v PPPD a označují je písmeny A až F. Model A – dítě se z PPPD vrací do péče rodiče, kterému bylo dítě odebráno, model B – dítě se předává příbuzným či blízkým osobám původní rodiny, model C – dítěti se zprostředkuje náhradní rodinná péče formou osvojení, a to buď v ČR, nebo osvojením do zahraničí, model D – dítěti se zprostředkuje náhradní rodinná péče formou pěstounské péče, model E – dítě se předává do institucionální péče a konečně model F – jedná se o jiná řešení situace dítěte, např. jeho zletění.

Statistika V20 neumožňuje sledovat přesně tyto jednotlivé modely vývoje dítěte, ale rozlišuje návrat dítěte do péče rodiče, předání dítěte do jiné formy náhradní rodinné péče (může zahrnovat jak příbuzenskou, tak nepříbuzenskou, tedy zprostředkovanou pěstounskou péči, případně také péči jiné osoby), předání dítěte do osvojení, nabytí plné svéprávnosti dítěte a jiné způsoby (tato poslední kategorie byla sledována jen do roku 2019 a ze statistiky nelze správně odvodit, co obsahovala). Z grafu na obr. 8 lze vidět, že k rodičům se z PPPD vrací průměrně 17 % dětí, přičemž v jednotlivých letech nelze pozorovat žádný pozitivní ani negativní trend. V případě svěřeni dítěte z PPPD do jiné formy náhradní rodinné péče (mimo osvojení), se údaje v jednotlivých letech částečně

proměňují, nejnižší hodnota byla v roce 2014, kdy se jednalo o 40 % dětí a nejvyšší v roce 2020, kdy se jednalo o 56 % dětí. Obecně lze říci, že kromě roku 2014 se každý rok jedná přibližně o polovinu dětí. Od roku 2016 se mírně snížil podíl dětí, které jsou z PPPD svěřeny do osvojení a pohybuje v rozmezí od 22% do 24% procent dětí. Za pozitivní lze považovat, že jen malá část dětí, tedy 5 %, je z PPPD svěřena do ústavní péče. Pouze jednotky dětí ukončují PPPD s tím, že dojde k jejich plnému nabytí svéprávnosti.

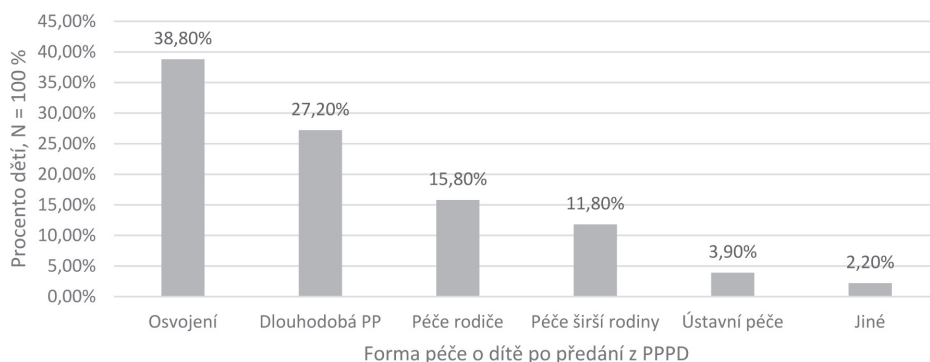
Obr. 6 Kam odešlo dítě z PPPD

Zdroj: V20 2014 až 2022

Podobná data sleduje také Mapování PPPD, jak je vidět na obr. 7. Procento dětí, které se z PPPD předávají zpět rodičům, je téměř totožné s čísly ze statistiky V20 (15,8% Mapování PPPD oproti 17 % V20). Mapování PPPD nabízí detailnější informace v případě jednotlivých forem náhradní rodinné péče – do péče širší rodiny (tedy příbuzní nebo blízké osoby) směřuje 12% dětí, přibližně jedna čtvrtina dětí směřuje do dlouhodobé³ pěstounské péče. Z dat obou statistik nelze zjistit, proč se liší procento dětí, které odchází z PPPD do osvojení – v případě V20 se jedná o 24%, v případě Mapování PPPD se jedná o 39%. Jedná se tedy o poměrně významný rozdíl. Ze statistiky Mapování PPPD dále vyplývá, že 4% dětí byla svěřena z PPPD do ústavní péče, což přibližně odpovídá 5% ve statistice V20.

³ Ze statistiky Mapování PPPD bohužel nelze zjistit, zda respondenti do kategorie „dlouhodobá pěstounská péče“ zařazovali jen zprostředkovanou pěstounskou péči – tedy pěstounskou péči cizích osob, protože za dlouhodobou pěstounskou péčí lze částečně označit i nezprostředkovanou pěstounskou péči – tedy péči příbuzných.

Obr. 7 Kam odešlo dítě z PPPD (N = 982)

Zdroj: Mapování PPPD

Mapování PPPD umožňuje detailnější pohled na některá tato zjištění v souvislosti s věkem dětí a dalšími okolnostmi. Osvojení je zprostředkováváno jen nejmenším dětem; nebylo zmapováno ani jedno dítě starší 2 let, které se předávalo z PPPD do osvojení. Děti starší 6 let častěji odcházejí do ústavní péče nebo se vracejí do své rodiny, výrazně méně často se dostávají do zprostředkované náhradní rodinné péče. Děti, které se během svěřen v PPPD setkávaly s některým členem své rodiny, byly častěji předávány do péče své rodiny. Děti se zdravotními problémy jsou oproti dětem bez zdravotních problémů častěji umísťovány do dlouhodobé pěstounské péče (Lipová et al., 2023).

Délka procesu předávání dítěte z přechodné pěstounské péče

PPPD dokáže velmi rychle reagovat na potřeby dítěte, které se ocitlo ve vážné krizové situaci, protože se nemá o něj kdo postarat. Otázkou ale je, zda dokáže institut PPPD rychle reagovat, když je krizová situace dítěte ukončena tím, že se pro dítě našlo stabilní rodinné prostředí a dítě může PPPD opustit a buď se vrátit do péče rodičů nebo péče širší rodiny, případně je dítěti zprostředkována pěstounská péče nebo osvojení. Pozornost je tedy zaměřena na délku předávání dítěte, specificky na délku předávání dítěte do zprostředkované náhradní rodinné péče.⁴

V případě zprostředkování náhradní rodinné péče je předávání zpravidla zahájeno okamžikem, kdy je přebírající rodina seznámena se spisem dítěte na krajském úřadu (tzv. oznámení o vhodnosti), zahájení lze také případně počítat od faktického seznámení se přebírající rodiny s dítětem. Předávání je ukončeno faktickým předáním dítěte do péče přebírající rodiny. Délka předávání od jeho začátku po definitivní předání dítěte do nové rodiny je velice individuální. V praxi jsou případy, kdy proces předávání trvá v řádech dnů a případy, kdy trvá v řádech měsíců.

⁴ Rozhodnutí zaměřit se na délku předávacího procesu jen v případě zprostředkované náhradní rodinné péče je dáno zejména tím, že zjišťování délky předávání v případě vrácení dítěte do původní rodiny není jasně časově ohraničeno – určit kdy došlo k zahájení předávacího procesu lze jen obtížně.

Délka předávání by se primárně měla řídit potřebami předávaného dítěte. Tzn. dítě by mělo být předáno do nové rodiny, jakmile je na tuto změnu připravené. To, zda je dítě připraveno na definitivní předání, lze poznat podle projevů dítěte, například pokud je schopné být v klidu několik hodin s přebírající rodinou bez přítomnosti rodiny PPPD, pokud dítě působí u přebírající rodiny spokojeně, pokud dítě nechá přebírající rodinu, aby naplňovala jeho potřeby (např. se nechá nakrmit, uspat, utěšit), zda je schopno dítě v přítomnosti přebírající rodiny exploračního chování, příp. dítě přímo vyjadřuje, že už chce přejít do péče přebírající rodiny (Skleničková a Míchal, 2023).

S ohledem na potřeby dítěte a jeho schopnost přenést citové pouto z osoby vykonávající PPPD na novou pečující osobu lze za optimální dobu považovat jeden až dva týdny od seznámení se přebírající rodinou s dítětem. Pokud je předávací proces delší, neděje se tak zpravidla kvůli naplnění potřeb dítěte, ale kvůli čekání na rozhodnutí soudu. Délka předávání může být ovlivněna tím, jak rychle přebírající rodina podá návrh na soud, ale to, kdy soud rozhodne, lze ovlivnit již zcela minimálně. V mnoha případech tak dochází ke zcela zbytečnému prodlužování předávacího procesu a tím k poškozování dítěte (Skleničková a Míchal, 2023). Pokud soudy nejsou schopné rozhodnout dostatečně rychle, ohrožují vytváření vazby mezi dítětem a přebírající rodinou a postupují tak hrubě proti zájmům nezletilého dítěte (Krajský soud v Ústí nad Labem, 2022).

Protože je málo informací, jak dlouho ve skutečnosti trvá proces předávání, připravili jsme online dotazník, který vyplňovaly PPPD rodiny, které mají zkušenost s předáváním do zprostředkované náhradní rodinné péče.⁵ Zajímalo nás, jak dlouho trvá předávání od okamžiku, kdy se přebírající rodiny poprvé seznámí s dítětem, po den, kdy došlo k faktickému předání dítěte do péče přebírající rodiny. Průměrná doba předávání dítěte je 65 dnů, tedy více než dva měsíce. Nejkratší předávání bylo v uvedeném dotazníku v trvání 3 dnů, nejdelší 266 dnů. Jedna třetina předávání (33 %) trvala méně než 30 dnů, čtvrtina (26 %) trvala 31–60 dnů a necelá čtvrtina (23 %) trvala 61–90 dnů, zbývajících 17 % trvalo více než 90 dnů.

Dotazník si nekladl vysoké nároky na validitu, záměrem bylo především naznačit, jak dlouhý může být předávací proces. Zjištěná průměrná délka předávacího procesu částečně odpovídá výzkumu Veřejného ochránce práv, který zjišťoval dobu od oznámení o vhodnosti stát se pěstounem či osvojitelem do prvního soudního rozhodnutí. V 34 % se jednalo o méně než měsíc, v 45 % 1–2 měsíce, v 17 % 3–4 měsíce a zbývajících 4 % trvalo tato doba 5 a více měsíců (Veřejný ochránce práv, 2022a, graf 20).⁶

⁵ Dotazník v online podobě mohly PPPD rodiny vyplňovat od 15. do 30. září 2023. Dotazník byl rozeslán všem členům Profesionálního sdružení přechodných pěstounů, které má přibližně 150 členů, dále byl dotazník zveřejněn ve facebookových skupinách, které sdružují přechodné pěstounské rodiny. Celkem bylo shromážděno 53 odpovědí. Dotazník zjišťoval datum prvního setkání přebírající rodiny s dítětem a datum definitivního předání dítěte přebírající rodině. Rozdíllem těchto datumů byla zjištěna průměrná délka předání ve dnech. Dále dotazník obsahoval otázku na věk dítěte v měsících v době definitivního předání.

⁶ Z uvedené analýzy veřejného ochránce práv ale nelze zjistit, co přesně znamená pojem „první soudní rozhodnutí“, respektive zda je tím myšlena vykonatelnost rozhodnutí soudu, která se zpravidla kryje s datem faktického předání dítěte, nebo se jedná o datum, kdy soud rozhodl – v druhém případě může být značný časový rozestup mezi dnem, kdy soud rozhodl a faktickým předáním dítěte.

V dotazníku nás také zajímalo, zda se liší délka předávání podle věku dítěte. U dětí do jednoho roku byla průměrná délka předávání 42 dnů, kdežto u dětí, které byly starší tří let, trvalo předávání průměrně 127 dnů, tedy přibližně 4 měsíce.⁷ Domníváme se přitom, že u starších dětí může být proces předávání výrazně kratší. Pokud přechodní pěstouni s dítětem komunikují již od příchodu do jejich rodiny, že se pro něj jedná o dočasné řešení do doby, než se podaří nalézt řešení dlouhodobé či trvalé, mohou být některé starší děti připraveny na předání v podstatě okamžitě nebo velmi krátce po seznámení se s přebírající rodinou.⁸

Situace rodičů, jejichž děti jsou v PPPD

Druhou oblastí, které je vhodné věnovat pozornost, je situace rodičů, jejichž děti se ocitly v PPPD. Pro tyto rodiče se v českém prostředí vžil pojem biologičtí nebo též původní rodiče dítěte.⁹

Obecně lze říci, že hlavní příčinou, proč se děti ocitají v PPPD, je, že jejich rodiče nemohou, nechťejí, nebo neumějí pečovat o vlastní dítě. Nejčastější příčiny umístování dětí mimo péči rodičů jsou: zanedbávání výchovy či péče o dítě, opuštění či vzdání se dítěte a výchovné problémy dítěte. Mezi hlavní rizikové faktory, které mohou vést nebo vedou k odebrání dítěte, patří zejména nedostatečné rodičovské kompetence, neuspokojivá ekonomická a sociální situace rodičů, závislost rodičů, onemocnění a špatný zdravotní stav rodičů a trestná činnost rodičů, ztráta zájmu o dítě a nespolupráce s institucemi (Topinka, 2017). Tyto rizikové faktory lze považovat zpravidla za odstranitelné – pokud bude rodiči poskytnuta podpora, pomoc a poradenství, lze přepokládat, že může dojít opět k návratu dítěte do péče rodiče. Zde má být tedy silná role sociálně-právní ochrany dětí, jejíž jednou z hlavních priorit má být působení, které povede k obnovení narušených funkcí rodiny (Zákon č. 359/1999 Sb., § 1).

Pokud má dojít ke svěření dítěte do PPPD, orgán sociálně-právní ochrany má povinnost projednat s rodiči důvody této situace a poučit rodiče o jejich právech a povinnostech a důsledcích neplnění těchto povinností (Zákon č. 359/1999 Sb., § 14). Smyslem projednání a poučení je posílit rodičovské kompetence tak, aby rodič mohl a chtěl opět převzít péči o dítě. Lze ale přepokládat (a praxe sociálních pracovníků a pracovníků to potvrzuje), že pokud je rodiči odebíráno dítě, nebo pokud se matka rozhodne opustit své dítě, zpravidla krátce po porodu, jsou tyto rodiče většinou značně vystresováni a jejich mentální kapacita přijímat informace a porozumět jim může být mizivá. V důsledku pak

⁷ Nutné je přiznat, že v online dotazníku bylo pouze 10 dětí starších 3 let, může se tedy jednat o statistické zkreslení.

⁸ To je ostatně také zkušenost autora tohoto textu, když byl jako doprovázející sociální pracovník u předávání přibližně 4letého dítěte. Poté, co se dítě seznámilo s přebírající rodinou, chtělo okamžitě odejít z rodiny PPPD, další pobyt u rodiny PPPD považovalo dítě za zbytečný, nechápalo, proč by mělo zůstat o rodiny, u které čekalo na to, než se jeho situace vyřeší.

⁹ Je k zamyšlení, zda se jedná o vhodně zvolené pojmy. Pojem biologický rodič, popř. biologická matka či biologický otec odkazuje primárně na biologický aspekt rodičovství a může tak opomíjet to, že jsou zde i další aspekty; pojem původní rodič, popř. původní matka, původní otec zase vytváří dojem, že jsou nějaký současný rodiče. Anglické pojmy „birthparent“, popř. „birthmother“ nebo „birthfather“ nelze do češtiny jednoduše přeložit.

tito rodiče nemusí rozumět projednání a poučení, nevidět, kam bylo jejich dítě svěřeno, co se bude po nich chtít a jaké jsou jejich práva a povinnosti.

Je tedy zřejmé, že kromě projednání a poučení potřebují rodiče, jejichž dítě se ocitlo v PPPD, pomoci uspořádat rodinné poměry, které by umožnily návrat dítěte do rodiny, pomoci s řešením životní a sociální situace, včetně jejich finanční situace, pomoci s komunikací s úřady a institucemi, které by mohly mít pozitivní vliv na jejich situaci, případně zprostředkovat odbornou pomoc, která by jim pomohla zvládnout jejich situaci. Jenže právě taková pomoc je v současném zákoně vyhrazena jen pro situace, kdy je dítě umístěno do zařízení pro výkon ústavní výchovy, nebo do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (Zákon č. 359/1999 Sb., § 12).¹⁰

Při řešení možnosti návratu dítěte z PPPD zpět do péče rodičů je velmi důležité časové hledisko, protože pokud je dítě svěřeno do PPPD, je značně omezený čas na možnost jeho návratu do péče rodičů. Obecně se mluví o době 3 měsíců, které má rodič na prokázání, že je schopen péči o dítě opět převzít zpět. Veřejný ochránce práv (2022b, s. 7) navrhuje 3 až 4 měsíce, k tomu dodává: „Takovou dobu považuji za dostatečnou k prokázání ochoty, snahy a perspektivy možného převzetí péče o dítě rodinnými příslušníky“. Pokud rodič do této doby neprokáže schopnost pečovat o dítě, měl by krajský úřad začít aktivně zprostředkovávat pro dítě pěstounskou péči, případně osvojení. Zmíněné lhůtě 3 měsíců odpovídá také povinnost soudu přezkoumat, zda důvody pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, stále trvají (Zákon č. 359/1999 Sb., § 27) a potažmo i lhůta 3 měsíců pro posouzení nezájmu rodiče o dítě (Zákon č. 89/2012 Sb., § 820).

Pokud se nepodařilo rodiči, aby převzal své dítě z PPPD zpět do své péče a dítě je svěřeno do pěstounské péče (příbuzenské nebo zprostředkované), šance rodiče, že se mu to podaří někdy v budoucnu, se dramaticky snižují. Podle ročního výkazu o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2022 (MPSV, 2023b) se z PPPD k rodičům vrátilo 15 % dětí, v tom samém roce se z dlouhodobé pěstounské péče do péče rodičů vrátilo jen 1,8 %.

Specifická je situace rodičů (zpravidla matek), jejichž dítě bylo svěřeno do PPPD s tím, že má dojít k jeho osvojení. Z rozsáhlé zahraniční studie (Triseliotis, Feast a Kyle, 2005) vzešlo, že 80 % matek dětí, které byly osvojeny, se cítilo pod silným tlakem rodiny a odborníků, aby se vzdaly svého dítěte a daly ho k adopci. Tyto matky zažívaly intenzivní pocity ztráty, smutku a viny, 79 % uvedlo pocit viny, který pramenil především z přesvědčení, že zavrhl své dítě a 98 % respondentek uvedlo, že na své dítě myslí. Lze přepokládat, že podobné emoce zažívají i české matky, které se rozhodly, aby jejich dítě bylo osvojeno. To také vyplývá ze zkušenosti jedné z nich, které popsala svoji zkušenost:

„Já sama jsem se musela vzdát svého dítěte. Teda, spíše nemusela, ale spíše ze strachu a mohu říct, že nebylo hezké, jak se vyjadřovali o matkách, co se vzdají svého dítěte!!! Musím s tím pocitem žít do teď, myslím že v pekle je líp než tady. Všichni říkali, jak dělám správu věc a jak někoho uděláte šťastným, ale už nikdo vám neřekne, jak s tím žít!!!

Mě donutil manžel se jí vzdát, dal mi nůž na krk, že odejde, a já se bála, jelikož v té době jsem měla 2letou dceru doma, bála jsem se, že to nezvládnou, tak jsem souhlasila. A víte, jak to dopadlo? S manželem jsem se rozešla kvůli odporu, že mě k tomu donutil!!!!

¹⁰ To ovšem neznamená, že by OSPOD pomoc či podporu v dané situaci nenabízel, spíše jde o to zdůraznit, že k tomu nemá stanovenou jasně vymezenou zákonnou povinnost.

Nějak se mi vrátily vzpomínky na malou, kterou jsem dala k adopci a mám výčitky vždy, když se dívám na malou, tak si přijdu ohavně.

Nejdříve na mě byla sociálka milá, mazala mi med kolem pusy, a jen co si ji odvezli, tak se vše změnilo. Ještě chvátali, jelikož se měnilo nějak něco ohledně adopce, tak aby to stihli”.¹¹

Paní Patricia Dischler porodila svého syna, když byla velmi mladá a rozhodla se dát souhlas s jeho osvojením. Později mimo jiné napsala: „Nikdy nepřestanu myslet na své dítě – vždy bude součástí toho, kdo jsem”. (Dischler, 2003).

ZÁVĚR

Z PPPD se za uplynulých 10 letech stala dominantní forma krizové péče o novorozené děti a děti krátce po narození. I když počet nejmenších dětí v dětských centrech významně klesá, stále v nich ale je 142 dětí ve věku do 3 let (včetně), z toho 27 dětí je věku do jednoho roku (MPSV, 2023a). Je tedy stále potřeba usilovat o růst počtu PPPD rodin. Důležitým zjištěním je, že ve většině případů se daří buď vrátit z PPPD do péče rodičů, původní rodiny nebo se daří zprostředkovávat náhradní rodinnou péči a jen v malém počtu případů se předávají děti z PPPD do ústavní péče. Institut PPPD se také v uplynulých 10 letech proměňuje, ač je původně tento typ určen pro nejmenší děti či děti krátce po narození, v posledních letech dochází k častějšímu poskytování péče dětem také předškolního věku.

Za problémovou oblast v případě PPPD je potřeba považovat délku procesu předávání dítěte z PPPD. Prvotní zjištění naznačují, že předání dítěte může být někdy významně delší, než dítě potřebuje. To může vést v důsledku až k poškození dítěte a jeho dalším problémům. Uvedená zjištění by bylo potřeba podrobit důkladnějšímu zkoumání.

Další problémovou oblastí je situace rodičů, jejichž dítě bylo svěřeno do PPPD. Pokud je rodiči odebráno dítě, ocitá se v mimořádně složité situaci, na poučení ze strany OSPOD zpravidla nemá v dané situaci mentální kapacitu, OSPOD nemá žádnou zákonnou povinnost takové rodiče dále podporovat a je velmi omezený čas, který má rodič k dispozici pro řešení celé situace. To může vést k situaci, kdy se nepodaří rodiči danou situaci zvládnout a nezbyvá, než dítěti vyhledat a zprostředkovat náhradní rodinnou péči. Je evidentní, že poskytování pomoci rodiči výhradně v situaci, kdy bylo dítě svěřeno do institucionální péče, je nesystémové a diskriminační. Proto má dojít podle návrhu novely, která by měla vstoupit v platnost v roce 2024, v této oblasti ke změně (Vládní návrh 573, 2023). Změny mají spočívat zejména v tom, že: a) poskytnutí pomoci má být bez zbytečného odkladu, čímž je zdůrazněna důležitost časového hlediska; b) okruh situací, kdy má OSPOD povinnost poskytnout pomoc směřující k návratu dítěte do rodiny je rozšířen na všechny situace, kdy došlo k předání dítěte do péče jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte; c) tento druh zvláštní pomoci může také OSPOD poskytnout osobám blízkým dítěti – tedy pokud by se nedařil návrat dítěte rodičům, je možné směřovat podporu k jeho návratu do širší rodiny nebo osobám blízkým dítěti. Do budoucna se uvažuje o vytvoření zcela nového typu služby, která by dokázala poskytnout intenzivní pomoc rodičům, jimž bylo dítě odebráno z péče. (Macela, 2022)

¹¹ Poznámka autora – text byl krácen a byla opravena gramatika.

SUMMARY

Transitional foster care is considered a crisis institution of foster family care in the Czech Republic. The roots of today's form of transitional foster care go deep into history. The development of transitional foster care was also influenced by the changes during the socialist period, when collective upbringing of children in institutions took precedence over foster care. After 1989, transitional foster care was promoted as an alternative to institutional care. Transitional foster care was enacted on 1 June 2006. It has existed in its current form since the beginning of 2013, when further amendments were adopted that have contributed significantly to its development.

In the intervening 10 years, transitional foster care has become the dominant form of crisis care for newborn and young children in the Czech Republic, although institutional care for the youngest children has not ceased to exist. The dominant position of transitional foster care is evidenced by the development of the number of families providing transitional foster care and the number of children entrusted to this type of care. In recent years, the number of transitional foster families has been around 770 families, with approximately 500–600 children in this type of care.

The length of the process of transferring a child from this type of care to aftercare can be considered a problematic area of transitional foster care. The duration should primarily be guided by the needs of the transferred child, with a duration of one to two weeks being considered optimal. A questionnaire survey of intermediate foster families indicates that the average length of the transfer is 65 days. This leads to unnecessary delays, which are mainly caused by waiting for a court decision. Unreasonable prolongation of the transfer process can have negative effects on the child taking over and the transferring family.

Another topical issue is the situation of parents whose children are placed in foster care for a temporary period. These parents need support and assistance in order to improve their circumstances and take back the child into their care. However, the current legal set-up is not sufficient in this respect. New legislation should improve the situation of these parents.

Literatura

ČESKO. Vládní návrh 573 na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sněmovní tisk 573/0* [online]. Praha: Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, 2023. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=237151>.

ČESKO. Vládní návrh 955 na vydání zákona, kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sněmovní tisk 955/0* [online]. Praha: Parlament České republiky, Poslanecká sněmovna, 2005. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=14134&pdf=1>.

ČESKO. Zákon č. 134/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2006/134>.

ČESKO. Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních (zákon o zvláštních řízeních soudních) [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2013/292>.

ČESKO. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o sociálně-právní ochraně dětí) [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/1999/359>.

ČESKO. Zákon č. 363/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2021/363>.

ČESKO. Zákon č. 401/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2012/401>.

ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (zákon občanský zákoník) [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/2012/89>.

ČESKOSLOVENSKO. Zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči (zákon o pěstounské péči) [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.e-sbirka.cz/sb/1973/50>.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Vývoj obyvatelstva České republiky – 2020 [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/142755448-/1300692104.pdf/6e64632d-2119-4515-b812-430b904ec56e?version=1.1>.

DISCHLER, P. *10 things every birthmother wants adoptive parents to know* [online]. [cit. 23. 10. 2023]. Available from: <https://www.adoptionflorida.org/10-things-every-birthmother-wants-adoptive-parents-know/>.

CHAMMURAPI. *Zákony Chammurapiho*. Překlad Josef Klíma. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1954.

KRAJSKÝ SOUD V ÚSTÍ NAD LABEM. *Usnesení Krajského soudu v Ústí nad Labem, ze dne 30. března 2022, č. j. 13 Co 80/2022-42*.

LIPOVÁ, D. et al. *Pěstounská péče na přechodnou dobu v datech: výsledky kontinuálního výzkumu PPPD od roku 2009 do roku 2021* [online]. Praha: Nadace Sirius, 2023. [cit. 23. 10. 2023]. ISBN 978-80-906468-9-6. Dostupné z: https://www.nadacesirius.cz/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Pe%CC%8Cstounska%CC%81_pe%CC%81c%CC%8Ce_na_pr%CC%8Cchodnou_dobu_v_datech.pdf.

MACELA, M. Cesta k modernímu systému náhradní rodinné péče. Trendy náhradní péče o děti v zahraničí a možnosti jejich uplatnění v ČR. In: *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: sborník z XXII. celostátního semináře* [online]. Brno: TRIADA – Poradenské centrum, 2022, s. 10–12. Dostupné z: <https://www.triada-centrum.cz/images/sbornik22cel%C3%BD.pdf>.

MACELA, M. *Krátkodobá pěstounská péče: historie, praxe, perspektivy* [online]. Brno: Sdružení pěstounských rodin, 2019. [cit. 23. 10. 2023]. ISBN 978-80-270-5530-2. Dostupné z: https://www.pestouni.cz/wp-content/uploads/2019/04/Prechodna_pestounska_pece_brozura_A5_web.pdf.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Dětské domovy pro děti do 3 let věku: závěrečná zpráva ze zjišťování realizovaného ministerstvem práce a sociálních věcí na jaře 2023* [online]. [cit. 23. 10. 2023a]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/DD3+Z%C3%A1v%C4%9Bre%C4%8Dn%C3%A1+zpr%C3%A1va+2023+%281%29.pdf/eeb78ca1-6a96-79da-03bd-79eec4676874>.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022* [online]. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí. [cit. 23. 10. 2023b]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1>.

SKLENIČKOVÁ, A. a MÍCHAL, P. *Předávání dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu do následné péče*. Praha: Dobrá rodina, 2023. ISBN 978-80-907966-4-5.

SOBOTKOVÁ, I. Reflexe současného dění v náhradní rodinné péči: k diskusi o nových modelech pěstounské péče. In: HELLER, D., PROCHÁZKOVÁ, J. a SOBOTKOVÁ, I. (eds.). *Psychologické dny 2004: Svět žen a svět mužů: polarita a vzájemné obohacování*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004.

SVOBODOVÁ, M., VRTBOVSKÁ, P. S. a BÁRTOVÁ, D. Zpráva o stávajícím stavu náhradní rodinné péče o děti a mládež bez rodinného zázemí v české republice. *Sociální práce / Sociálna práca*. 2003, roč. 1, č. 2, s. 28–45. ISSN 1213-6204.

TOPINKA, D. (ed.). *Zpráva o příčinách umisťování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy orgánů sociálně-právní ochrany dětí* [online]. Ostrava: SocioFactor, 2017. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/637531/Zprava.pdf/86ee24d6-04a5-3b0a-a6ec-d0e4be11336a>.

TRISELIOTIS, J., FEAST, J. and KYLE, F. *The Adoption Triangle Revisited: A Study of Adoption, Search and Reunion*. London: BAAF, 2005. ISBN 978-1-903699-71-3.

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. *Analýza spisů dětí v pěstounské péči na přechodnou dobu* [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2022a. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/v%C3%BDzkumn%C3%A1%20zpr%C3%A1va%206324-2021_new.pdf.

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. *Zpráva o šetření z vlastní iniciativy a doporučení ve věci vyhledávání obecných pěstounů a osvojitelů pro děti v pěstounské péči na přechodnou dobu* [online]. Brno: Kancelář veřejného ochránce práv, 2022b. [cit. 23. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.ochrance.cz/uploads-import/ESO/6324-2021-VOP-zpr%C3%A1va%20a%20doporu%C4%8Den%C3%AD.pdf>.

VRÁNOVÁ, L. *Sociálně-právní analýza přechodné pěstounské péče v České republice*. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2011. ISBN 978-80-87455-09-8.

VRTBOVSKÁ, P. *Moderní péče o ohrožené a opuštěné děti*. Praha: Institut náhradní rodinné péče Natama, 2005.

Kontakt

Mgr. Petr Míchal
Dobrá rodina, o. p. s.
Klimentská 1246/1, 110 00 Praha 1, Česká republika
petr.michal@dobrarodina.cz

	REPORTS	
--	----------------	--

POTKANI VE TŘÍDĚ: PŘEKRAČOVÁNÍ HRANIC TRADIČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ (INOVATIVNÍ PŘÍSTUPY V PROJEKTOVÉM VYUČOVÁNÍ SOCIÁLNÍ PSYCHOLOGIE NA SLEZSKÉ UNIVERZITĚ V OPAVĚ)

Lucia Drotárová

V rámci výuky sociální psychologie na Fakultě veřejných politik Slezské Univerzity v Opavě jsme přistoupili k ambicióznímu projektu, který propojuje tradiční metody s nejnovějšími technologickými trendy. Naše kurikulum, které již zahrnuje široké spektrum témat od metod sociální psychologie, sociální percepce a kognice, po sociální postoje a metody jejich změny, jsme obohatili o projektové vyučování. Tento přístup nejenže podporuje praktické aplikace teoretických znalostí, ale také rozvíjí prezentační schopnosti a dovednosti práce se skupinou.

Nově jsme do výuky začlenili i nástroje umělé inteligence, které zatím nejsou součástí oficiálních učebních osnov ani doporučené literatury. Tento inovativní krok umožňuje studentům experimentovat s technologiemi, které mají potenciál změnit způsob, jakým vnímáme a přistupujeme k sociálně-psychologickým tématům. Cílem těchto aktivit je nejen poskytnout studentům moderní vzdělávací zkušenosti, ale také zkoumat, jak mohou nástroje AI ovlivnit sociální postoje a percepci.

Metodika

Projekt byl strukturován do několika klíčových fází, začínaje přípravou a konče evaluací výsledků. Prvním krokem bylo navržení a distribuce dotazníků mezi studenty, které cílily na zjištění jejich počátečních postojů k potkanům. Tento krok byl zásadní pro získání výchozích dat, která nám umožnila posoudit účinnost následných intervencí.

Následovala hlavní fáze projektu – organizace a realizace semináře věnovaného Světovému dni potkanů. Během tohoto semináře studenti nejenže prezentovali, ale také se aktivně podíleli na vytváření obsahu a interaktivních aktivit. Příklady zahrnují použití AI pro vytvoření písničky, která byla doprovázena vizuálními materiály, interaktivní prezentace o využití potkanů v projektu APOPO, a praktický workshop na výrobu hraček pro potkany. K závěrečné fázi patřilo opětovné vyplnění dotazníku studenty, což nám umožnilo vyhodnotit, jak se jejich postoje změnily a jak efektivní byla celková intervence. Toto hodnocení bylo klíčové pro zjištění účinnosti metod a jak mohou být dále upraveny pro budoucí použití.

Výběr tématu: Proč potkaní?

Výběr potkanů jako tématu našeho projektu nebyl náhodný. Hledali jsme téma, které by umožnilo prozkoumat a ovlivnit předsudky, aniž bychom riskovali negativní sociální dopady spojené s reálnými lidskými skupinami. Práce s předsudky vůči nehumánním skupinám, jako jsou potkaní, nabízí etický způsob, jak bez rizika zhoršení stávajících předsudků zkoumat a ovlivňovat postoje.

Zároveň potkaní jako téma nesou další výhody. Neutrální či negativní postoje k potkanům nejsou pro většinu studentů centrální hodnotou, což zmenšuje riziko pocitu ohrožení nebo pokrytectví při vyplňování dotazníků a zúčastnění se projektových aktivit. Navíc, potkaní jsou často obklopeni množstvím mýtů a nedorozumění, což poskytuje bohatý materiál pro diskusi a vzdělávání v rámci sociální psychologie.

Dodatečně, náš projekt se kryje s Mezinárodním dnem potkanů, který připadá na 4. dubna, což dalo projektu přirozený časový rámec a dodalo mu aktuální relevanci. Toto všechno společně poskytlo ideální příležitost k zařazení tohoto tématu do našeho kurikula.

Realizace projektu

Měsíc před plánovanou akcí byl připraven dotazník zaměřený na postoje k potkanům jako mazlíčkům. Unikátní na tomto dotazníku bylo, že sloužil současně jako studijní materiál. Jednotlivé typy otázek – demografické, Likertova škála, sémantický diferenciál nebo otevřené otázky – byly jasně označeny, což je neobvyklé, ale zde to fungovalo jako efektivní výukový nástroj. Pro opakované měření postojů po aktivitě byla připravena varianta dotazníku, kde se některé otázky opakovaly, zatímco otevřené otázky byly nahrazeny novou sadou.

V rámci logistické přípravy bylo nezbytné upravit rozvrhy seminárních skupin pro den akce (4. dubna), což vyžadovalo koordinaci s ostatními vyučujícími a získání souhlasu od nadřízených. Tato změna umožnila, aby všechny seminární skupiny měly výjimečně společné vyučování, což bylo klíčové pro integraci a společnou participaci.

Studenti byli vyzváni, aby se dobrovolně přihlásili jako vystupující na akci. Pro studenty sociální psychologie byla tato aktivita nabízena jako možnost nahradit jinou nesplněnou aktivitu. Zajímavým případem byla studentka, která již předmět sociální psychologie absolvovala, ale jako nadšená chovatelka potkanů se rozhodla vystoupit. V jejím případě bylo nutné zajistit omluvení její absence na jiných vyučovacích hodinách během akce.

Průběh akce a jednotlivé aktivity

Vliv umění na tvorbu a změnu postojů: Píseň generovaná AI jako úvod

Dne 4. dubna se uskutečnila klíčová fáze našeho projektu, seminář věnovaný Světovému dni potkanů. Akce byla zahájena působivou AI generovanou písní „Celebrate The World Rat Day – April 4th!“, kterou jsem jako vyučující připravila k úvodu. Byla

vytvořena nástrojem suno.ai, který na základě mého promptu vytvořil text, hudbu, zpěv i instrumentální doprovod. Píseň sloužila jako předobraz toho, jak umění může ovlivnit naše postoje a stereotypy. Pro výrobu videoprezentace byly použity reálné fotografie potkanů získané od mě, naší studentky-chovatelky, a dalších chovatelů, se kterými komunikuji přes sociální sítě, a finální editace proběhla v aplikaci HitFilm. Libivá a veselá popová píseň (Drotárová, 2024) naladila studenty pozitivně a obrázky potkanů přitáhly pozornost všech účastníků, což bylo vidět na intenzivním sledování projekce a pozitivních emocích a pobavení, jež se odrážely v jejich mimice.

Studenti jako klíčoví aktéři změny

Studenti, kterým bylo umožněno navrhnout si svá témata nebo si vybrat z těch, která jsem jim představila, se ukázali jako klíčoví aktéři v procesu změny postojů. Byla jsem příjemně překvapena rozmanitostí přístupů a hloubkou zpracování, které studenti přinesli.

Rebeka Mrnková si vybrala téma, které se zdálo být na první pohled neutrální, ale bylo zásadní pro pochopení kognitivních aspektů formování postojů – vznik a historie Světového dne potkanů. Její prezentace představila důležité historické kontexty a osvětlila, jak takové události mohou formovat kolektivní povědomí a postoj společnosti k jinak ignorovaným nebo špatně chápaným skupinám.

Kateřina Jabůrková představila fascinující práci neziskové organizace APOPO, která využívá schopností potkanů například k odminování a detekci tuberkulózy. Skrze svou prezentaci přiblížila, jak tyto potkany, označované jako hrdinské („hero rats“) díky své lehké váze, která neaktivuje nástražné miny, a své imunitě vůči TBC, přinášejí neocenitelné služby lidstvu. Tato témata ilustrovala, že i skupiny, k nimž má společnost předsudky, mohou být nejen přínosem, ale mohou doslova zachraňovat životy.

Ve smyslu sociální percepce a kognice tím posouvala skupinu „oni, jiní a cizí, ne naši“ ke skupině „my“ (zde „my, lidé“) tím, že ji představila ve světle „oni, kteří jsou nám velice užiteční“.

Kontakt s nestereotypním jedincem: Potkani v novém světle

Adriana Dušková nám předvedla, jak může osobní vášeň pro chov potkanů ovlivnit jejich percepci jako domácích mazlíčků. S sebou přinesla dvě potkaničky, které se staly živými ukázkami jejího prezentovaného tématu.

Zatímco studenti měli možnost potkany pohlédit a zažít s nimi přímý kontakt, Adriana mluvila o svých zkušenostech jako dlouholetá chovatelka a cvičitelka. Protože se její „holky“ v novém prostředí necítily dostatečně motivované k předvedení triků, použila alternativní ukázkou – video známé influencerky v komunitě chovatelů potkanů, Shadow Rat. (Shadow The Rat, 2020)

Studenti byli obzvláště uchvázeni triky, jako je „ukradni peníze z peněženky uložené v kabelce“, stejně jako potkaním basketbalem a obrazy, které potkani malovali štětcem držným v tlamě a packách. Toto vystoupení zdůraznilo, že potkani jsou schopní

naučit se a předvést úžasné triky, čímž poskytlo studentům příležitost vidět tyto zvířecí společníky v úplně jiném světle.

Přivedením cvičených potkaních samiček a demonstrací jejich zvláštních schopností nabídla Adriana studentům živý příklad, který vyvrátil běžné předsudky o potkanech jako divokých a nechvalně známých tvorech. Tyto její „holky“ se tak staly mostem k lepšímu pochopení a ocenění inteligence a schopností potkanů.

Obr. 1 Kontakt s nestereotypním jedincem – cvičení potkani

Zdroj: z archivu autorky

Vizuální strategie: Demytizace potkanů s Eliškou Štefkovou

Eliška Štefková využila své vystoupení k tomu, aby demonstrovala, jak lze rozmontovat předsudky. Její prezentace, která vizuálně zaznamenala odstranění mýtů o potkanech prostřednictvím velkého rudého „X“, byla nejen informativní, ale i vizuálně poutavá a zapamatovatelná. Tento akt „přeškrtnutí“ mýtů pomohl divákům vidět rozdíl mezi nepravdivými předpoklady a realitou.

Ve druhé části svého vystoupení se Eliška věnovala projektu Utopia 25, experimentu, který vyvolává znepokojení svými paralelami mezi chováním hlodavců a lidskou společností. Diskuse o tomto experimentu přenesla posluchače z konkrétních záležitostí sociální psychologie do širšího kontextu, zahrnující také etické a filozofické otázky spojené s utopii a dystopií. Tím otevřela prostor pro interdisciplinární dialog a poskytla příklad, jak témata sociální psychologie mohou rezonovat i v širších humanitních vědách.

Kreativita a společná činnost jako mosty k porozumění

Tereza Bůžková přinesla do projektu jedinečný rozměr, spojující kreativitu s metodami sociálního učení. Ve svém workshopu, který navazoval na téma potkanů, nabídla alternativní pohled na to, jak se lze tematikou zabývat bez přímého kontaktu se zvířaty. Místo výroby hraček pro potkany studenti pod jejím vedením tvořili hračky ve tvaru potkanů. Tereza, studentka Sociální patologie a prevence s předchozím vzděláním v pedagogickém oboru, připravila veškerý potřebný materiál, zatímco studenti byli vyzváni, aby přinesli základní šicí pomůcky. Poté jim přečetla jí připravenou pohádku v rámci evokace, a následně vysvětlila postup ušití hračky.

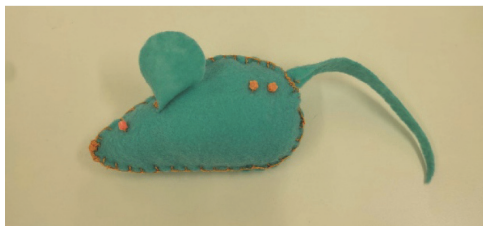
Tento společně trávený čas, kdy studenti spolu tvořili a učili se novým dovednostem, nejenže podporoval pouto a spolupráci ve skupině, ale také poskytoval příležitost k přemýšlení o potkanech v pozitivnějším světle. Když studenti společně vytvářeli látkové figurky, byli přirozeně vedeni k diskuzím a k přehodnocení svých původních představ o těchto malých hlodavcích. Terezin workshop ukázal, že společná tvořivá činnost může být silným nástrojem snižování předsudků a otevírání mysli.

Obr. 2 Vysvětlování postupu tvorby

Zdroj: z archivu autorky

Obr. 3 Výsledek

Zdroj: z archivu autorky

Peer-to-peer vzdělávání: Rozvoj komunikačních dovedností a vzájemné hodnocení

Interaktivní charakter našeho semináře byl obohacen nejen prezentacemi studentů, ale i aktivním zapojením jejich spolužáků, kteří nevystupovali. Tito studenti obdrželi speciálně připravené hodnotící formuláře zaměřené na analýzu komunikačních dovedností prezentujících. Položky na formuláři se týkaly verbálních i neverbálních aspektů prezentace, zaujetí vystupujícího a struktury jeho výstupu. Tímto způsobem byli

studenti vedeni k vědomému vnímání a kritickému hodnocení komunikace, což je klíčové pro jejich budoucí profesionální rozvoj.

Vystupující pak obdrželi individualizovanou zpětnou vazbu od vyučující, která jim poskytla cenné podněty pro další zlepšování jejich prezentace a interakce s publikem. Tento přístup posiluje peer-to-peer učení a zdůrazňuje význam aktivního naslouchání a konstruktivní kritiky v procesu učení.

Tato vzájemná interakce mezi studenty představuje příklad dobré praxe ve vzdělávání, která podporuje rozvoj kritického myšlení a komunikačních dovedností – neocenitelných nástrojů v jakémkoli oboru.

Závěrečná evaluace

Projekt jsme zakončili opětovným vyplněním dotazníku, který nám poskytl cenná data o změně postojů studentů k potkanům. Předběžné výsledky ukázaly pozitivní posun v percepci potkanů mezi účastníky, což naznačuje úspěch našich edukativních a interaktivních metod.

Závěr: Síla integrace inovativních a tradičních přístupů v sociální psychologii

Projekt věnovaný Světovému dni potkanů názorně ukázal, jak může kombinace inovativních technologií a klasických, manuálních metod obohatit vzdělávací proces. Použití umělé inteligence pro tvorbu hudby a tradiční ruční práce při výrobě hraček ve tvaru potkanů jsou příklady, jak rozmanité přístupy mohou efektivně přispět k cílené práci s problematikou předsudků a stereotypů.

Studenti se nejen učili o sociálních postojích a jejich formování, ale také aktivně rozvíjeli své komunikační a prezentační dovednosti. Projekt podpořil nejen hlubší pochopení psychologických konceptů, ale i zlepšení schopnosti kritického myšlení a efektivní komunikace.

Interaktivní a multidisciplinární přístup tohoto projektu poskytl studentům příležitost překonat předsudky a rozvíjet empatii prostřednictvím přímého kontaktu s nestereotypními jedinci a peer-to-peer vzdělávání. Zpětná vazba a hodnocení mezi studenty navíc poskytly cenné příležitosti pro osobní rozvoj a sebereflexi.

Tato zkušenost by měla sloužit jako inspirace pro další vyučující v oblasti sociální psychologie i jiných disciplín, kde může být tento kombinovaný přístup aplikován k obohacení studijního programu a k posílení kompetencí studentů.

Literatura

DROTÁROVÁ, L. *Celebrate The World Rat Day – April 4th!* 2024. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=uzOqv6aPw6Y>.

Shadow The Rat. *Amazing Tricks with Bean the Rat!* 2020. Available from: <https://youtu.be/TrkTaYmq5al?si=2-RPHjun2tHSLgiu>.

Použité nástroje umělé inteligence

OpenAI. DALL-E [software]. 2023. Available from: <https://chat.openai.com/>.

Suno. Suno AI Music Maker [software]. 2023. Available from: <https://suno.com/>.

Kontakt

Mgr. Lucia Drotárová, PhD.

Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Ústav pedagogických a psychologických věd

Bezručovo náměstí 885/14, 746 01 Opava, Česká republika

lucia.drotarova@fvp.slu.cz

ZKUŠENOSTI NAŠICH STUDENTEK SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY Z PRAKTICKÉ STÁŽE V ITÁLII

Kateřina Janků

V rámci programu Erasmus + měly v průběhu letního semestru 2023/2024 čtyři studentky bakalářského programu Speciální pedagogika možnost vycestovat na dvouměsíční pracovní stáž, a to konkrétně do malebné vesnice Castelnovo del Garda v provincii Verona v Itálii.

Cílem této praktické stáže, která byla realizována v mateřské škole *Scuola Dell'infanzia Xi Aprile 1848*, bylo získání zahraničních zkušeností s pedagogickou i speciálně pedagogickou intervencí u dětí se speciálními potřebami v předškolním věku.

Zmíněná mateřská škola je velmi specifickou školou, a to nejen svým názvem, který upozorňuje na revoluci v 19. století, ale také současným moderním přístupem tohoto předškolního zařízení, ve kterém se nacházejí hned 3 multismyslové místnosti Snoezelen – vodní Snoezelen, tmavá multisenzorická místnost a jedna Snoezelen místnost podobná té naší na Fakultě veřejných politik v Opavě. Multismyslová intervence prolíná jako červená nit celou budovou školy a jejím vzděláváním, a to také díky přenosným pomůckám, které mohou sloužit dětem i pedagogům kdykoliv v průběhu dne. Lekce ve Snoezelenech jsou tematické, avšak flexibilní. Děti mají možnost volby připravených aktivit, důraz je kladen na aktuální témata a specifické situace jak v rámci individuálních, tak skupinových aktivit. Prvky jako podsvícený stůl či multismyslová relaxace jsou integrovány do všech tříd. Každá učitelka je držitelkou certifikátu pro výuku v multismyslovém prostředí.

Analýza předškolní pedagogické intervence v tomto prostředí přinesla studentkám příjemné překvapení. V mateřské škole, která počítá s přibližně 150 dětmi, se nachází v současnosti dvanáct jedinců s různým druhem znevýhodnění a speciálními potřebami, nejčastěji s různými druhy poruch autistického spektra. Každé z těchto dětí má k dispozici dvě asistentky, které se u něj střídají v průběhu každého týdne. Všechny tyto děti mají vyhrazené speciální pedagogické hodiny, při kterých s nimi pracují pedagogové individuálně, a zaměřují se na jejich individuální potřeby, možnosti a podporu. Stejně tak je intervence organizována také pro děti v riziku postižení a poruch, tedy pro děti, které ještě nemají žádnou diagnózu, také jim je přidělen asistent, který zajišťuje lepší a efektivnější podporu jejich celého vzdělávacího procesu. Většinu času tráví ale všechny děti ve svých třídách s ostatními žáky. Rotace asistentek a učitelek pomáhá dětem přizpůsobit se více autoritám a zároveň se připravit na situace běžného života, ve kterém se rovněž lidé střídají. Tento model socializace podporuje také spolupráci mezi pedagogickým kolektivem, zlepšuje vzájemné vztahy a usnadňuje pracovní zatížení a měnící se podmínky. Velkou zásluhu má na tomto vzdělávacím modelu hlavní koordinátorka instituce, která do tohoto prostředí přináší svěží a nadčasové nápady,

je velmi ochotná, otevřená a flexibilní. Díky tomu se praktická stáž našich studentek oboru speciální pedagogika stala více než jen profesní záležitostí, byl jim vytvořen prostor pro vlastní rozvoj pedagogických kompetencí, učení a nový pohled na edukaci dětí v předškolním věku.

Pedagogické intervence této mateřské školy mají velmi intenzivní inkluzivní rámec, který je na první pohled patrný. Děti, které navštěvují školu od útlého věku, vnímají své spolužáky bez ohledu na jejich odlišnosti velmi pozitivně, jako kamarády, jsou vedeny k toleranci a respektu, ale také ke struktuře a efektivní práci. Děti se znevýhodněním se necítí vyčleněny a jsou zvyklé na střídání pedagogických pracovníků, což jim pomáhá přizpůsobovat se změnám běžného života.

Tato zkušenost je pro naše studentky velkým přínosem nejen po stránce profesní, ale i osobní, věříme, že je také inspirující pro další studenty.

Kontakt

Mgr. Kateřina Janků, Ph.D.

Fakulta veřejných politik v Opavě, Slezská univerzita v Opavě

Ústav speciální pedagogiky

Bezručovo náměstí 885/14, 746 01 Opava, Česká republika

katerina.janku@fvp.slu.cz

	REVIEWS	
--	----------------	--

RECENZE KNIHY VOLNÝ ČAS: DEFINICE – FUNKCE – DETERMINANTY

Autor: Kamil Janiš ml.

Ústí nad Orlicí: GRANTIS, 2023, ISBN 978-80-86619-82-8

Samotný pojem – volný čas – je hojně frekventovaným pojmem. A jak uvádí autor v předmluvě (s. 4)

„Volný čas jako pojem v nás zpravidla evokuje pozitivní pocity, spojujeme si jej s příjemnými prožitky, zábavou a celkově s příjemnou částí života. Volný čas a volnočasové aktivity nás provází celý život, jejich „správným“ a uvážlivým využíváním můžeme přispět k celkové kvalitě života, saturovat vybrané potřeby aj.“

Celá publikace je rozdělena do pěti dílčích kapitol:

1. Pedagogika volného času

Pedagogika volného času (s. 6–9) je v současné době vnímána jako jedna z dílčích pedagogických disciplín. Autor publikace zde prezentuje tři základní významy diskutovaného pojmu. Jednak se jedná o studijní obor (případně vyučovací předmět), nebo výchovně vzdělávací praxi (autor však připouští, že se v tomto směru jedná o překonaný pohled). V neposlední řadě se může pedagogika volného času vnímat jako vědní obor. Autor se také zamýšlí nad tím, že pedagogika volného času bývá spojována se sociální pedagogikou a obě disciplíny porovnává, upřesňuje, na co se která zaměřuje, popř. zda se neprolínají. V následné části první kapitoly jsou prezentovány odkazy na řadu autorit, které se danou problematikou hlouběji zajímají. Součástí první kapitoly jsou i oblasti pedagogiky volného času (s. 11–13). Autor se přiklání k vymezení oblastí podle Moniky Žumárové, která nabízí následujících pět oblastí pedagogiky volného času: věda o volném čase, pedagogika volného času, didaktika volného času, management volného času a metodologie a výzkum pedagogiky volného času.

Volný čas

definice – funkce – determinanty

Kamil Janiš ml.

2023

2. Volný čas

Celá kapitola se věnuje hojně frekventovanému pojmu „volný čas“. Jedná se o kompilaci rozličných pohledů na daný pojem, a to například i na jeho ukotvení v legislativě (např. Úmluva o právech dítěte). Následující subkapitola (2.1 Definice volného času) zahrnuje široké spektrum různých definic. Autor nabízí vymezení samotného pojmu, které vychází ze dvou přístupů: na jedné straně se jedná o vymezení negativní, vycházející z tzv. reziduální (zbytkové) teorie, na straně druhé o vymezení pozitivní.

K danému vymezení se úzce váže odlišení tzv. polovolného času (s. 21–23), od času vázaného (s. 23) a anti-volného času (s. 24–25). Tento poněkud nezvyklý pojem autor objasňuje následovně: *„Ačkoli je pojem anti-volný čas primárně spojen s časem polovolným, jelikož v něm figuruje povinnost, tak jej v širším pojetí můžeme zmínit i v souvislosti s časem volným. U volnočasových aktivit hrozí riziko vzniku anti-volného času primárně u dětí, které mohou být do jistých činností „nuceny“ svými rodiči, vykonávají je jen z důvodu jejich přání, které však není založeno na demokratické dohodě, ale na direktivním přístupu rodičů.“* (s. 24)

3. Funkce volného času

Následující kapitola se zaměřuje na funkce volného času (s. 26–29). Autor v ní prezentuje zjednodušující a „složitější“ přístup. Všeobecně jsou za základní funkce volného času považovány výchovně vzdělávací, zdravotní, sociální a v neposlední řadě preventivní funkce. V rámci složitějšího vymezení jsou jednotlivé funkce „rozdrobeny“ do dílčích oblastí.

4. Determinanty volnočasového chování

Na začátku této kapitoly se autor nejprve zabývá determinanty rozvoje jedince a jeho volného času (s. 30–44). Věnuje se převážně rodině, působení prostředí a vlivu médií. Jak uvádí autor (s. 31) *„Rodina je naprosto ultimativním výchovným determinantem obecně, a tedy i v oblasti volného času“*. Svou nepopiratelnou roli zde sehrává i využívání volného času samotnými rodiči, jakožto nejbližší příklad apod., ale také společné prožívání části volného času. V současné době se nejen zkracuje doba společných prožitků, ale dochází k výraznější atomizaci volnočasových aktivit jednotlivých členů rodiny, ale i rodiny jako celku. Autor zde zmiňuje nejen pozitivní působení trávení volného času rodiči, ale zamýšlí se i nad negativními vlivy (např. absence pohybových volnočasových aktivit apod., s. 33). V souvislosti s tím dále uvádí i tzv. „volnočasové zneužití dítěte“ (s. 33).

Autor dále předkládá různé dělení prostředí podle různých kritérií a dále je specifikuje. Uvádí např. hlediska podle velikosti prostoru, podle povahy realizované činnosti, podle charakteru (obsahu prvků), podle povahy daného kritéria atd. (s. 34–40). V poslední době však do celé problematiky vstupuje i další proměnná, a to prostředí, které je charakterizováno podle frekvence, pestrosti a kvality působících podnětů na podněťově chudé, přesycené, jednostranné a mnohostranné a v neposlední řadě i jako závadné či deviační prostředí.

Posledním determinantem, kterému je věnována pozornost, jsou celkem přirozeně média. Co se týče jejich rozšíření, dopadů apod., lze plně souhlasit s autorem (s. 44), že „*není vhodné je z volného času eliminovat, ale je naopak účelné je využít ve prospěch jejich uživatelů*“.

Součástí kapitoly jsou i dvě subkapitoly, které jsou pojaty významněji teoreticky (4.2 Model determinantů volnočasového chování a subkapitola 4.3 Teorie Davida Riesmana) a nemusejí být pro laika dost pochopitelné, byť jsou psány ve srozumitelné podobě a doplněny schématem a podrobným komentářem.

5. Výzkum pojetí volného času u pedagogických pracovníků

Poslední kapitola zahrnuje výsledky realizovaného výzkumu pojetí volného času u pedagogických pracovníků (výzkumný soubor $n = 219$). Jedná se o zajímavý „doplňek“ pohledu na volný čas u zmiňovaných pedagogických pracovníků z pozice volnočasových aktivit mužů a volnočasových aktivit žen. Neméně zajímavý je i pohled na samotný pojem „volný čas“. Jak ukázalo šetření, mají muži i ženy převážně pozitivní vnímání volného času. Autor se mj. věnoval také četnosti volnočasových aktivit z genderového aspektu, zjišťoval, jaké činnosti považují pedagogičtí pracovníci za volnočasové apod.

Kladně lze hodnotit i skutečnost, že autor projektuje do textu i odpovídající poznatky z historie pedagogických názorů, což naznačuje, že celá problematika se v průběhu minulé doby vyvíjela.

Součástí závěru publikace je nejen rozsáhlý seznam odpovídající použité literatury, ale také věcný a jmenný rejstřík. Právě pro mnohé studenty může být uvedený seznam inspirativním zdroje při hledání informací k sepsání bakalářské (případně diplomové) práce.

Kontakt

Mgr. Olga Kesnerová Řádková, Ph.D.
Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové
Katedra pedagogiky a psychologie
Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové III, Česká republika
olga.radkova@uhk.cz

**SILESIAN
UNIVERSITY**
FACULTY OF PUBLIC
POLICIES IN OPAVA